19 B 227
Tk

FRISINSKÉ PAMÁTKY

JICH VZNIK A VÝZNAM V SLOVANSKÉM PÍSEMNICTVÍ.

PODÁVÁ

DR. VÁCLAV VONDRÁK.

Universitní knihovna v Brně EX MONS

V PRAZE.
NÁKLADEM ČESKÉ AKADEMIE CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA
PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ.
1896.

PG
1917
.B8
V94

Tiskem J. Otty v Praze.

0.961306-172

Frisinské památky, počtem tři, byly objeveny r. 1803 v latinském kodexu, který se choval až do oné doby v klášteře Frisinském.[1]) Tenkráte dán byl totiž rozkaz, aby se snesly poklady z knihoven všech bavorských klášterů a aby byly prozkoumány, při kteréžto příležitosti uhodili na slovanský text. Od oné doby uložen je rukopis se třemi slovanskými památkami v král. veřejné knihovně mnichovské.[2]) Oznámeny byly poprvé Aretinem[3]) v »Neuer literarischer Anzeiger« r. 1807 č. 12 na str. 190 v Mnichově a později Dobrovským r. 1814 v »Slovance« (I. 249—252).[4])

V latinském onom rukopise, psaném na blánce, nalézá se první památka na l. 78 (na první straně 24 řádky, na druhé 11) a počíná se vyzváním lidu od kněze, slovy: »Glagolite po naz redka zlouesa«. Vyzvání toto týče se následující potom všeobecné (veřejné) formule zpovědní, jež se má odříkati. Začátek její zní: »Bose gozpodi miloztiuvi, otce bose, tebe izpovuede vuez moi greh.« Na konci této formule připsáno je hned latinské rozhřešení: »Confitentibus tibi, domine, famulis ac famulabus tuis remitte peccata«...« atd.

Dvě ostatní památky jsou teprv na l. 158b—161b po sobě. První z nich (na l. 158b—160a) jest jakési rozjímání (homilie) neb poučení o zpovědi, jež, jak uvidíme, úzce souvisí se všeobecnými formulemi zpovědními. Obsahuje 113 řádků vždy po dvou sloupcích na stránce a počíná se slovy: Ecce bi detd nas nezegresil, te v ueki gemu be siti.

Třetí památka jest zpovědní modlitba, která počátkem svým připomíná formule o vyznání víry. Obnáší 74 řádky též ve dvou sloupcích a počíná se takto: Jaz ze zaglagolo zlodeiu, i uzem iego delom (na l. 160b—161b).

Dobrovský, který byl J. Grimmem upozorněn na ono objevení, oznámil během r. 1812, jak doleji seznáme, Kopitarovi text našich památek. Tento obdržel přičiněním Humboldtovým téhož roku též snímky a později podrobný popis celého latinského kodexu od kustoda mnichovské knihovny, J. B. Bernharta.

Z korrespondence mezi Dobrovským a Kopitarem seznáváme, jak velice jim o to šlo, aby se původ a význam oněch památek vysvětlily. Takměř stále a stále vracejí se ve svých

---

[1]) Frisinky (Freising, Freisingen), město v Bavořích u řeky Isary, s klášterem sv. Korbiniana.

[2]) Dříve pod sign. Fris. 226, nyní 6426.

[3]) Aretin, jemuž tedy přináleží zásluha objevení Frisinských památek, zemřel v Mnichově dne 24. prosince 1824. O něm se píše v »Gelehrtes Teutschland« (od J. G. Meusla) IX, 32. XI, 19 a XIII, 29—31. Viz též Hall. Lit. Ztg. 1825, č. 44.

[4]) Tato dvě oznámení jsou též na konci tohoto vydání otištěna.

dopisech k těmto tak starodávným, ano můžeme říci, nejstarším památkám slovanského písemnictví latinkou psaným. Při tom ovšem vidíme, jak i zde často rozhoduje vůdčí hlas Dobrovského.

Kopitar chtěl památky ty vydati, k čemuž jej Dobrovský povzbuzoval, poukazuje k tomu, že by mu to jakožto Slovinci spíše přináleželo. Slovinský ráz památek těchto poznal se celkem dosti záhy. Kopitar však prozatím přestal na tom, že vydal první ze tří památek r. 1822 v »Jahrbücher der Literatur« (sv XVII na str. 102—103) ve Vídni. Co jej k tomuto pohnulo, vypravuje takto (l. c. str. 102): »Referent (rozuměj Kopitar) besitzt durch die Güte des Freyherrn W. v. Humboldt Exc. ein Fac simile dieser 9 Seiten, um sie, als das älteste Denkmal nicht nur der karantanischen Mundart, sondern als die ältesten slawischen Aufsätze überhaupt, seiner Zeit, mit den nöthigen historischen und sprachlichen Erläuterungen herauszugeben, und kann sich nicht versagen, hier vorläufig wenigstens den kürzesten derselben, als eine kleine Gegenleistung südlicher Slawisten für Herrn Wostokows nördlichen Ostromir, mitzutheilen.« Památku tuto uveřejnil v »Nachschrift« k recensi o Dobrovského »Institutiones l. S. d. v.« Zajímavo je, že Kopitar nedovedl si tenkráte ještě vysvětliti tvar »izpovuede« (v I. ř. 2, předpokládal zde buď исповѣдо neb исповѣдем l. c. str. 103. pozn.).

K příslušným místům uvedené korrespondence jest nám ovšem též i zde přihlížeti, neboť v nich obsaženo je mnoho cenného materiálu, bez něhož těžko by se obešel, kdo chce památky blíže seznati. Obmezíme se arciť jen na nejdůležitější věci.

Poprvé zmiňuje se Dobrovský o Frisinských památkách ve svém listě ke Kopitarovi ze dne 22. července 1811 a píše o nich toto: »Eine neue Entdeckung im Fache der krainisch-windischen Literatur muss Ihnen willkommen sein. Aber vielleicht wissen Sie es schon, was im neuen liter. Anzeiger von 1807 hierüber steht. Zu Freysingen fand man eine Handschrift, worin einige liturgische Fragmente im illyrischen kärntnerischen Dialekte, wie es dort heisst, vorkommen. Der Einsender der Notiz setzt die Handschrift in's 10te Säculum...« (Jagić, Письма Добровскаго и Копитара, str. 210). Dobrovský oznámil zároveň Kopitaru začátek první památky (prvních 9 řádků).

Úplný a správný přepis byl Dobrovskému teprv slíben. Kopitar odpověděl listem psaným dne 10. srpna 1811, že jmenovaný »Anzeiger« nikdy neviděl.

Na cestě, kterou Kopitar po té konal, doufal, že v Mnichově spatří památky, avšak tenkráte nemohly býti nalezeny (l. c. str. 220). Dne 2. srpna 1812 jich Kopitar ještě neměl (str. 279). I Dobrovský přišel r. 1812 do Mnichova a teprve po dlouhém hledání byly nalezeny (str. 281). V témž roce poslal Kopitaru text druhé památky a text první baronu Zoisovi skrze Kopitara, tak že Kopitar seznal tímto způsobem obě první památky (str. 281—284).

Dobrovský píše zde o věci této: »Das 2te, nämlich die Homilie unterscheidet sich vom ersten Stücke merklicher als vom 3ten in Rücksicht der Schrift. Doch ist die Interpunction nur in diesem 2ten ganz vernachlässigt worden.« Dobrovský jest pro to, aby se i Vodnik súčastnil ve výkladu památek těchto.

Dne 26. září 1812 píše Kopitar Dobrovskému: »Mein Plan mit diesen Fragmenten wäre der: 1. Sie geben sie, als Entdecker und bester Erläuterer heraus, unter Ihrem Namen...« (str. 286). V dopisu daném dne 19. října 1812 oznámil Dobrovský Kopitaru i text třetí památky (str. 292—294). Kopitar naléhal na vydání a ukazoval, že by ovšem i sám rád tak učinil. Píšeť takto: »Also werden Sie die Fragmente herausgeben? Am besten wäre dies freilich für die Fragmente selbst. Indessen wenn Sie nicht Zeit haben, so helfen Sie mir dazu, wie Müllern beim Nestor.« (Dne 27. listopadu 1812, str. 297.) Dobrovský odpovídá (dne 30. listopadu 1812): »Es geziemt sich besser, dass (sich) geborne Krainer mit der Bekanntmachung des ältesten Fragments ihrer Literatur sich befassen, als dass ich Böhme es thäte« (str. 300, srovn. též str. 310—311).

Dne 5. pros. 1812 píše Kopitar, že obdržel z Mnichova dokonalé snímky devíti (tedy všech) stran se slovanským textem (str. 302).

Zajímavo je, že Dobrovský nechtěl nižádného vlivu církevní slovanštiny na Frisinské památky uznati: »Ich finde in diesen Fragmenten kein wahrhaft cyrillisches (griechisch-slav.) Wort, woraus ich auf das Alter schliesse« 13. ledna 1813 (str. 314). Nyní ovšem, když již známe důkladněji církevní slovanštinu, musíme jinak věc posuzovati, jak doleji uvidíme. Vodnikovu práci týkající se výkladu památek přiložil Kopitar ku svému listu psanému dne 14. června r. 1813. Avšak s vydáním pořád otálel, až konečně se dověděl, že Köppen sám chce vydati památky. Píše o tom: »Köppen trägt mir an, meine Erläuterungen der Münchener Slavica mit ihm dort herauszugeben« (21. listopadu 1824, str. 508). Köppenovi psal ovšem takto (dne 27. dubna 1825): »Ihr bratr ist mir unschätzbar, wiewohl ich selbst noch nicht sicher bin, dass die münchener Fragmente gerade uns gehören« (str. 633). V témž listě podotýká, jak se zdá, dosti skromně: »Meine Freisingensia sind noch ganz unangegänzt (pas encore entamés), mit Ausnahme des in der Recension behandelten. Auch habe ich jetzt nicht Zeit, sie zu bearbeiten. Lieber will ich Ihnen den Ruhm der Edition gönnen, und Sie noch obendrein anzeigen, und allenfalls bekritteln.« Konečně se vzmužil a psal Dobrovskému: »Ich muss und will endlich die Münchener Fragmente, die die Russen schlecht genug lithographiert, aber nicht erklärt haben, ediren« (12. listop. 1826, str. 563).

V témž listě, v němž též některé domnělé bohemismy vytýká (vygnan, modlim se, i nam se modliti, vsedli, bratrîa, myslite, račite), pokračuje: »Dann, hatten die Freisinger Pfarren diesseits der Donau in Karantanien, Oesterreich und Istrien: und nicht genug, auch in Krems und Enzersdorf: also dürften drei Slaven um die Fragmente raufen: Karantaner, Serben(-Kroaten), und — Böhmen« (str. 563).

Dobrovský toho ovšem nemůže připustiti, nýbrž píše (dne 17. listop. 1826): »Wir Böhmen dürfen keinen Anspruch darauf machen, ungeachtet der scheinbaren Bohemismen«... »Auch ton (Böhm. Poln. ten) ist nur bei den Lausitzern jetzt zu finden und doch sind die Fragmente nicht lausitzisch-serbisch« (str. 565). Dobrovský povzbuzuje Kopitara, aby neváhal s vydáním, jinak prý ho někdo jiný předejde (str. 567). Dne 21. listop. 1826 zaslal konečně svému příteli delší dopis, v němž se hlavně s Frisinskými památkami obírá. Píšeť takto:

»...ich kam zur Ueberzeugung, dass sie nothwendig so zu ordnen sind, dass Jaz ze zaglag. als das älteste zuerst stehe, glagolite darauf folge, weil eins das andere erklärt, und endlich das wirklich bohemisirende ecce bi für sich als andern Ursprungs zuletzt vorgenommen werde. Es scheint, das dritte, aus der Lausitz, Meissen (von den Merseburger Slaven) zuerst durch den h. Adalbert um 990 nach Böhmen und etwas später aus Böhmen nach Kärnten gekommen zu sein. Und warum dürfte man nicht annehmen, dass es ein Concept des *B. Boso* um 970 sei, von welchem Ditmar sagt: slavonica scripserat verba.[1]) Der Böhme hat es nach seiner Mundart und der Winde wieder nach seiner, wie es ihm nothwendig schien geändert. Die Böhmen oder Lausitzer haben also insofern Anspruch darauf zu machen, als es von ihnen weiter verbreitet worden. Nach der Schrift zu urtheilen, kommt es dem X. Jhd. nahe, wenn es auch erst 1020, also immer früher als die böhmischen zwei Sätze in Spitihněvs Urkunde um 1058, geschrieben sein sollte. Die zwei windisch-kroatischen Stücke mögen der Abfassung

---

[1]) I o jiném merzeburském biskupu, — Verneru, — máme zprávu, že »libros sclavonicae linguae sibi fieri jussit« (do r. 1111) a o aldenburském biskupu Brunovi (1156): »habuit sermones conscriptos verbis sclavicis, quos populo pronunciaret opportune«. Musilo by se ovšem předpokládati, že psali latinským písmem; nezachovalo se nám však nic po nich, co by bylo slovanské. (Viz Dobrovský, Geschichte der böhm. Sprache u. ältern Lit. Prag 1818, str. 43—44, zpráva o Verneru zachována je v kronice meziborských biskupů, o Brunovi u Helmonda, Chron. Slav. II, c. 83.)

*

nach wohl schon 950 od. gar 900 vorhanden gewesen sein. Doch sind, aller Ähnlichkeit ungeachtet zwei verschiedene Verfasser nicht zu verkennen. Der Verf. von Jaz ze übersetzt die Beichtiger zaconnik, der Vf. von Glagolite aber vuernik, fidelis. Des zweiten nudmi ili lubmi gibt der erste ili vuolu ili nevuolu. Für bde setzte er nespe, für vtatbinah nur tatbe ohne *v*. Postedisi (die 2. Pers. auf si, und die Pronominalausgänge des gen. go für ga bürgen für das höhere Alter der Formel Jaz se)« (str. 568—569).

Dále vykládá Kopitaru: »Izpowede steht für izpowem und ist kein Schreibfehler des unslavischen Concipienten, izpowedo ist ein Unding (Kopitar si totiž dotčený tvar tak vykládal, viz na str. 2.), und der erste Concipient war gewiss kein Unslave. cf. Gramm. slav. p. 565 — zuetemu creztu würde ich lieber sancto Johanni Baptistae übersetzen, weil es so im Confiteor steht. Wegen der verkehrten Stelle hat es nichts auf sich.«

Avšak poslední poznámka není případná, neboť v tomto pořádku nevyskytují se nikde svatí v zpovědních formulích a modlitbách jmenovaní. Tak čteme ku př. v Denkmäler (Müllenhoff u. Scherer na str. 267. 25): Dara nâh hilf mir durh die diga sancte Marîun euuiger magidi jouh durh di diga sancti Michaelis unta alles himilisken héris unta durh die diga sancti Johannis baptistae, et sancti Petri, Pauli, Andree, Jacobi, Johannis et omnium apost. tuorum unta durh aller dero... Stephani, sancti Laurentii, Viti.« Musilo i každému přepisovači na tom záležeti, aby se vyhnul takovému nedopatření a aby neměnil tak zásadně uvedený pořádek.

Vedle díku za tak vydatnou pomoc mohl Kopitar dne 29. listop. 1826 oznámiti, že právě z listu Köppenova ze září seznal, že Vostokov zadal něco o našich památkách u ruské censury v Petrohradě; že však sám ještě může přijíti v čas, a podotýká dále: »Sed hoc unum me angit, ne Tu his barbaris opem tuleris in explicandis nostris rebus. Praeter te timeo neminem« (str. 573). Dobrovský odpověděl a chlácholil Kopitara (dne 2. pros. 1826), že se jen povrchně dotkl některých věcí ve svém listu ku Köppenovi: »Bedeutendes hat Köppen von mir nicht erfahren.« Dále píše: »Der Unterschied zwischen den zwei letzten und dem ersten Aufsatze ist aus Köppens Facsimile sichtbar genug.« Co se doby týče, do které by se měly klásti památky, podotýká dále: »Wenn man das erste in's X. Jhd. versetzen kann, so dürften die zwei letzteren doch in's XI. Jhd. (und zwar vor 1050) gehören.«

Na žádost Kopitarovu vykládá Dobrovský opět celou řadu tvarů z Frisinských památek a upozorňuje Kopitara, že bozzekacho II 49 není odvozeno od iskati, jak se Kopitar domníval, nýbrž že je to praet. od posêtiti. Taktéž i bozcekachu II 55. Ton II 91 je prý ten. Jen Lužičané že prý tak mluví; zůstalo prý to tedy nezměněno. O homilii (druhé to památce) vykládá: »Diese Homilie kann wohl von Bamberg, wo es Sorben in der Gegend gab, aus nach Kärnthen gekommen sein. Das Hochstift Bamberg hatte Besitzungen da.« Z celého způsobu o tonu homilie že prý vychází na jevo, že jiné zemi přináležela (původně než byla přepracována), nežli ostatní dvě památky, kteréž jsou si prý více příbuzny.

Dne 15. prosince 1826 měl již Dobrovský Köppenovy snímky ve svých rukou (str. 678).

Konečně vydal r. 1827 památky P. J. Köppen v »Сборникъ Словенскихъ памятниковъ, находящихся внѣ Россіи«, v Petrohradě, když si byl v prosinci 1824 opatřil snímky v Mnichově. Rozbor památek po jazykové jich stránce v tomto vydání pochází od Vostokova (str. 21—86). Zároveň byl slovanský prolog na sv. Marka (dne 25. dubna) dle čtyř rukopisů uveřejněn (str. 22—23), poněvadž se některé věty v něm úplně shodovaly s textem druhé Frisinské památky; v případech těchto bývá ovšem slovosled někdy změněn. O slohu slovanského prologu praví Vostokov: »слогъ и манеръ въ ономъ кажутся не Греческіе«. Jak by se dala uvedená shoda vysvětliti, o tom se ovšem Vostokov nijak nezmiňuje; za to však podotýká, že příbuznost našich památek se staroněmeckými formulemi zpovědními není příliš nápadná, poněvadž německá eparchie jihozápadní hraničila s jihovýchodní. Z formulí těchto uvádí též dvě dle Goldasta (Rerum Alemanicarum. Tom. II, pars 2, pag. 134, 135). Později a sice r. 1840 nalezl

Undolskij uvedenou homilii na sv. Marka ještě v jiném rukopisu z XII.—XIII. stol. v Troické lavře. Byla v rukopise uprostřed mezi homiliemi sv. Klementa, dle čehož se mohlo souditi, že i tato homilie připsati se může onomu pěstiteli církevněslovanského písemnictví v říši bulharské za času cara Symeona. Otázka, co se mu připsati má, není ovšem ještě rozhodnuta.

Vostokov věděl tenkráte, že Kopitar též zamýšlí vydati památky ty, a proto podotknul, že bude tomu rád, když jeho vlastní práce nějak prospěje Kopitarovi, od něhož prý se vůbec jen může očekávati, že památky ty správně posoudí a vyloží. Podal též text památek v ruské gražďance a připojil nad to opravený cyrillský text. Připomenouti sluší, že v Köppenově vydání nejdou památky po sobě tak, jak jsou do kodexu vepsány, nýbrž třetí následuje hned po první a sice pro příbuznost v obsahu. Pořádku toho přidržel se i Srezněvskij ve svém vydání r. 1865. Po těchto textech následoval článek, v němž Vostokov vyložil, jakými literami označují se jednotlivé hlásky ve Frisinských památkách, při čemž upozorňuje na to, že se první památka, která je prý vůbec psána i jiným písmem, částečně liší svým pravopisem od obou ostatních, což prý již i Kopitar vytkl. Zajímavo je, že Vostokov srovnává pravopis Frisinských památek s pravopisem českým v XIII. a XIV. stol. Při výkladu hlásek vychází od cyrillských liter a vedle nich uvádí, co jim odpovídá ve Frisinských památkách. Potom následoval index všech slov vyskytujících se v našich památkách (str. 47—84). Ke konci vyložil ještě nejdůležitější grammatické tvary (str. 85—86).

Tím se ovšem předešlo Kopitarovi, který nyní se svým vydáním čekati musil. Konečně se mu naskytla příležitost k tomu, když r. 1836 vydal památku »Glagolita Clozianus«. V díle tomto, jež obsahovalo vedle staré hlaholské památky i jiné různé články, ano i mluvnici církevního jazyka slovanského, vyšly tedy podruhé Frisinské zlomky pod názvem »Specimen dialecti carantanicae sec. X. (XXXIII—XLVII). Po důkladném vydání Köppenově (Vostokova) bylo ovšem velmi těžko podati ještě něco znamenitějšího. Nicméně očekávali bychom přece lepší práci od Kopitara, než s jakou tenkráte oblažil slovanský a vědecký svět vůbec. Celkem přispěl velmi málo k výkladu Frisinských památek. On se nerozpakuje uznati za pravdu, že byl kodex, v němž obsaženy jsou Frisinské památky, psán biskupem Abrahamem, Korutancem, který od r. 957—994 spravoval biskupství Frisinské, na což bylo již poukázáno ve vydání Köppenově. První památka alespoň že prý souhlasí co do písma dle úsudku kustoda J. B. Bernharta s poznámkou v kodexu obsaženou o údělu (»breve recordationis de curte nostra Godigo« atd. a »quantum mihi pertinet« v kodexu na l. 152b v druhém sloupci a na l. 153a v prvním sloupci, u Köppena str. 18), kterážto poznámka může býti prý jen Abrahamovi připsána. Celkem rozeznával Bernhart v kodexu trojí po různu se jevící písmo, kteréž by vesměs z 10. století pocházeti mělo (Glag. Cloz. XXXIV). Kopitar myslí ovšem i na písaře, kterýžto prý napodobil písmo Abrahama jakožto svého pána. Tomuto připisoval by Kopitar poznámku o údělu, potom tak zvanou »Constitutio« a konečně druhou a třetí památku Frisinskou. Podotýká, že prý se dle spůsobu německého mate *b* s *p*, jak v »Constituci« tak i v druhé a třetí (?) památce (l. c. XLII). Kopitar hleděl dosti přesvědčivě vyložiti, že památky mohly vzniknouti v X. stol. S tím souhlasily i úsudky Pertze a Grimma, kteří se vyjádřili na žádost Köppenovu o písmě, že náleží do doby IX.—XI. stol. Úsudky jich podáme doleji, kdež se k této otázce vrátíme. K výkladu památek připojil ještě Kopitar list Dobrovského ze dne 21. prosince 1826 v latinském překladě, jakož i jmenovanou již dříve homilii z prologů a konečně ještě staročeskou zpovědní formuli, kterážto však nemá mnoho společného se zpovědními formulemi Frisinskými.

Text památek bez výkladu vydal též A. Janežič (Slovenska slovnica, v Celovci 1854, str. 160—168) a Fr. Miklosich (Chrestomathia palaeoslovenica, ve Vídni 1854, str. 89—92). Byly i jinde památky ty vydány, nejnověji J. Sketem (Slovenska slovstvena čitanka za učiteljišča. Na Dunaju 1893, na str. 27—32).

V nové stadium vešla teprv věc r. 1865. Tenkráte vydal totiž Sreznevskij po návrhu petrohradské akademie filologické práce Vostokova pod názvem »Филологическія наблюденія А. Х. Востокова«. Tam připojen byl i článek Vostokova o Frisinských památkách, jehož obsah seznali jsme již výše. K tomu přidal Sreznevskij i svůj vlastní článek o téže věci (str. 75—89), kterým byly památky v jiné světlo postaveny, jakož i jich text v latinském, tedy v původním písmě. Sreznevskij klade si tam otázku, dlužno-li považovati Frisinské památky za samostatný pokus latinsko-slovanského písemnictví, jenž se děl na půdě korutanské a na nějž by byla církevní slovanština neměla žádného vlivu. Na otázku tuto odpovídá Sreznevskij záporně. On podotýká, že se i taková slova Frisinských památek, která se zdají býti utvořena pod vlivem latiny, opětují v starých církevně-slovanských památkách. Sem čítá hlavně:

рабъ божии, je prý to řecké *δοῦλος θεοῦ*. I v Mineích nalezl výraz ten, potom ve Sborníku z r. 1073 (l. 33): **к нѥмоу же отъвѣшта рабъ божии.**

ꙁаконьникъ prý může býti překlad řeckého *κανονικός*.

Jiné výrazy Frisinských památek jsou prý buď společny všem slovanským jazykům, buď přešly zprvu na základě řečtiny do církevní slovanštiny, zvláště pokud běží o slova pro křesťanské pojmy. Sem náleží dle Sreznevského:

вьсемогъи, вьсемогоущии řecky *παντενής*.

грѣхъ *ἁμαρτία*, **грѣшьникъ** *ἁμαρτολός*.

ꙁлодѣи *κακοῦργος*, *διάβολος*.

исповѣдь, исповѣдати *ἐξομολόγησις*, *ἐξομολογεῖν*. Latinské slovo confessio nemohlo prý býti předlohou.

крьстити *βαπτίζειν*, základem je **крьстъ** *σταυρός*. Крестить, знаменовать крестомъ, křižovati se, je prý překlad řeckého *σφραγῖσαι*. Slovo *σφραγίς* neznamenalo prý ale jen dělati znamení kříže, než i křest vůbec, tak že znamená tolik jako *βάπτισμα*.

маломогъи je prý řecké *ὀλιγοσθενής*, v círk. slov. obyčejně **маломоштьнъ**.

милъ ve rčení **милъ ся творити** = **милъ ся** деяти je dle Sreznevského překlad řeckého *ἐλεεινός*, jakož i *ἔλεος* = **милость**, *ἐλεημοσύνη* = **милостъина**.

мощи *λείψανα*, reliquiae sanctorum, původně prý samostatné slovanské slovo, které nabylo během času významu specielního vlivem křesťanství.

мѫченикъ *μάρτυρ*.

недѣля *ἡμέρα ἄπρακτος*, ve významu nynějším vyskytá prý se i v jiných památkách.

непрьꙗзнь *διάβολος* vyskytá se též často v literatuře církevního písemnictví (ve Frisinských památkách: nepriiaznina II 33 a nepriiazninu II 8).

от'поустъ = **от'поустъкъ** *ἄφεσις*, oboje uvádí Sreznevskij z jiných památek (ve Frisinských památkách odpuztic III 23 a otpuztic I 10).

постъ *νηστεῖα*, staré slovo.

свѣтъ *κόσμος*. O tomto slově podotkl prý sice Vostokov, že ho nezná církevní písemnictví slovanské, později však prý sám uvedl doklady ve svém slovníku.

сотонинъ od **сотона** = *σατανᾶς*.

Důležito je, že se Sreznevskému podařilo vyložiti slovo **сънинъстко** (Fris. pam. I 16: v zinistue a III 31: v znicistve) jakožto соблазненіе svedení (zavedení ku zlému). Nalezl totiž **сънинити** = поникать nakloniti, sklopiti: **сънинить къ страсти** Gr. Naz. 158 (i v Mikl. Slovníku).

Dále pak **сънинъкъ** *περίεργος* curiosus; v Ap. Šiš. ku př. **нь и бледаникы и синъкы, глаголюще, ихьже не подобаютъ** sed et verbosae et curiosae, loquentes quae non oportet I Tim. V 13., což již Šafařík srovnává (Serb. Lesekörner 1833, str. 83). **жена сънинъка** meretrix Antioch. (i v Mikl. Slovníku).

Mimo to **сънытьнъ** (Fris. pam. III 33: v zpitnih rotah), v Minei jedné nalezl: **оубийство сънытьно** nespravedlivý (immeritus v Mikl. Slovníku).

Staré je prý i slovo съпаситель *σωτήρ*, съпасение *σωτηρία*, сѫдьнъи дьнь, оугонение плоти — *δίωξις τ. σαρκός* — плотоугодие. Avšak třeba vytknouti, že Sreznevskij zde následoval Vostokova, který též vykládal оугонение = исканіе плотскихъ удовольствій, плотугодіе.

Ve Fris. zlomcích čteme ugongenie II 23 a slovo to není nic jiného než zkomolený tvar círk. slov. оугождение.

Slovo чрькъ *ναός* je prý též staré.

Z toho všeho přichází Sreznevskij k závěrku, že Frisinské památky byly psány člověkem, kterému i církevní slovanština byla známa. Je prý v nich tolik církevně slovanského, že by se v přepise cyrillském po úpravě hláskové a formalní jevily takřka jakožto čistě církevně slovanský text. Při tom ovšem třeba prý i to uvážiti, že co do hláskosloví korutanského nářečí nejsou památky správně a důsledně napsány, ač tímto právě nářečím liší se ode všech ostatních církevních památek starých. Hlavně jest prý to výslovnost hlásky ѫ, za kterouž často vyskytá se *u* (místo *on* neb *o*), což tak vypadá, jakoby v památce ruským neb srbským spůsobem zastoupena byla nosovka tato. Sreznevskij uvádí všecky tyto příklady (str. 87); je jich as 45.

Místo očekávaného *j* za církevní ѫд vyskytá prý se i srbské ђ: vuuraken = урађен = оурожденъ, není-li to вращтенъ. Pro srbský neb chrvatský vliv na památky tyto mluví prý i ћ (v rukopise *k*, jednou i *ck*, potom *c*), místo *č*, jak to očekáváme v slovinském jazyku. Ku př. choku, chocu, crisken, lepocam, mogoki atd. V této platnosti užívalo se u Srbů i Chrvatů litery *k* též i v cyrillici. Srovn. M. Hattala, ČČMus. 1855 str. 93 *β*) V c I a II a Šafařík, Serbische Lesekörner, str. 59. (Ku př. v Kulinově listině: трьгоуюке, хоке, помокь atd.)

Vedle greche nalézáme prý i grechi vuasa postete (tedy = грѣхы, jak i v církevní slovanštině), dále u vueki, obeti nasse (dle toho bylo by = объты); poslední příklad není však jist (v tomto smyslu).

Vedle koncovky *-ga* vyskytá prý se i koncovka -го církevního jazyku: iego, togo atd.

Z toho prý následuje, že nemůžeme ani co se fonetické stránky týče pokládati Frisinské zlomky za čistě korutanské památky. Jak i v cyrillských a hlaholských památkách vidíme prý zde vedle původního jazyka stopy jiných nářečí. Dle toho nezdá se Sreznevskému nemožným, že původní a základní jazyk Frisinských památek je též církevní slovanština. Srbismy bylo by lze vysvětliti, připustilo-li by se, že Srbem původně sepsány byly a sice cyrillsky neb hlaholsky. Slovo Srb musí se zde bráti ovšem v širším slova smyslu a my bychom zde v případě tom mohli spíše na Chrvata mysliti. Sreznevskij končí výklad svůj poznámkou, že se nám i ve Frisinských památkách jeví vliv církevní slovanštiny na vzdělanost západních Slovanů.

Důvtipné tyto výklady, ač věci se celkem jen povrchně dotýkaly a ve všem správné nejsou, ukázaly Frisinské zlomky přece v jiném světle. Musíme však zde na to upozorniti, že již před Sreznevským A. Schleicher v r. 1858 viděl též vliv církevní slovanštiny na jazyk Frisinských památek, ač jen v jednom případě, a sice v dosti poučném článku »Ist das altkirchenslavische altslovenisch?« (Beiträge zur vgl. Sprachforschung I sv. str. 319—328), v němž hleděl dokázati, že Miklosichův náhled o původu církevní slovanštiny není správný, což již před ním, jak uvidíme, prof. Hattala s lepším prospěchem učinil. Tam praví na str. 324: »Die Freisinger Monumente haben *-m* (totiž v 1. os. mn. č. u sloves) wie das Kirchenslavische -мъ; das kann nicht wohl echt slovenisch sein, da aus *m* kein späteres -mo erwächst, sondern eben eine durch kirchenslavischen Einfluss bedingte Form.« Případná ta poznámka přidává jen váhy vývodům Sreznevského a musí býti též vřaděna mezi zvláštnosti, jimiž se liší jazyk Frisinských zlomků od čisté slovinštiny a jež nám připomínají církevní slovanštinu. Dále praví Schleicher (l. c. str. 321 pozn.): »Die Sprache dieser Fragmente ist nicht altkirchenslavisch, wenn sie auch, was bei einer Schrift solchen Inhalts natürlich erscheint, vom altkirchenslavischen Einflusse nicht geradezu völlig frei ist.«

Při výkladu Sreznevského jest především nápadno, že se ani slovem nezmínil o poměru druhé Frisinské památky k homilii sv. Marka, k čemuž ho bezděky vésti měl směr jeho vývodův. Dále musíme připustiti, že způsob, jakým provésti chtěl důkaz svůj, je sice ostrovtipný a zasluhuje všeho uznání, nicméně nemůže nás úplně přesvědčiti. Z toho, že některé výrazy zároveň se vyskytují v té neb oné památce církevněslovanské vůbec, nemůžeme vždy souditi, že jazyk památky podlehl vlivu církevní slovinštiny. Záleží hlavně na jakosti takových výrazů. Celá řada Sreznevským uvedených výrazů zdomácněla snad již před příchodem obou slovanských apoštolů u oněch Slovanů, u kterých zavedeno bylo již křesťanství. Tak se to mohlo míti se slovy: грѣхъ, мѫченикъ, непрїѧзнь, свѣтъ, съпасїтель, црькы a s jinými ještě.

Důležité jsou ovšem zvláštnosti Sreznevským a ještě dříve prof. Hattalou v ČČMus. 1855 vytčené, jimiž se liší jazyk Frisinských památek od pravé slovinštiny a jež nám jednak připomínají vliv srbskochrvatského, jednak církevního jazyka slovanského, jak v jednom případě vedle Sreznevského ukázal i Schleicher. Ale ani tím není ještě věc vyčerpána. Mohlo by se na to poukázati, že byla nějaká krajina, v níž se tyto živly stýkaly, a že se ku př. ještě dnes v některých nářečích korutanských zachovaly zbytky nosovek.

Povšimnutí zasluhuje, že Miklosich ve své práci »Die christliche Terminologie der slavischen Sprachen« (Denkschriften der kais. Akademie der Wissenschaften in Wien, phil. hist. Cl. sv. XXIV, r. 1875) se ani nezmínil o vývodech Hattalových, Schleicherových a Sreznevského, jako by mu byly úplně neznámy. Jest sice pravda, pro Miklosiche nemohl míti důkaz, že se jeví ve Frisinských památkách vliv církevní slovanštiny, oné důležitosti, kterou má pro nás, poněvadž dle něho byla církevní slovanština (či cyrillština) jaksi nejbližší, ač starší sestrou slovinčiny jakož i bulharštiny.[1]) Původ a domov církevní slovanštiny hledal v Pannonii. Byl-li by tento náhled správný, nemohla by býti shoda některých výrazů ve Frisinských památkách a v církevní slovanštině tak nápadná. Ano naopak, očekávali bychom důsledně ještě více takových shod hlavně i co do hláskové stránky.

Zcela správně na to upozornil i prof. M. Hattala ve svém článku »O poměru cyrillčiny k nynějším nářečím slovanským« v ČČMus. 1855 str. 81—104. Tam praví na str. 103 a násl.: Byť bychom i dopustili, že v slovinčině v X. stol. nosovky *ę* a *ą* rovně tak silně a důsledně, jako v cyrillčině, panovaly, nesměli bychom jí přece s Kopitarem za prvorozenou dceru této považovati, jednak proto, co jsme výš o bulharčině dokázali, jednak a nade všecko pro následující rázné zvláštnosti, kterými jazyk frisinských zlomků vyniká:

1. vedle krilatcem (křidlatcům, anjelům) od krilo, čes. křídlo čte se tam i vsedli (collocet) od vsedliti, modliti se a modlim se (modlíme se) s nevysunutým *d* jako v nářečích západních m. tvarů bez *d* vъseliti a moliti sę cyrillčině vlastních. Podobně jednou vy-gnan m. izgnan a v iz-baviti (zbaviti), izvolenikom (vyvoleníkům), izpověd (výpověď) atd. Pro dvě tyto nářečím západním vlastní známky vyhlásil Dobrovský druhý zlomek, počínající se slovy »Eče by« za přepis z českého originalu, pravděpodobně, prý, sv. Vojtěchem pro Čechy zhotoveného. Vezmeme-li však proti tomu do náležité úvahy, že Korošci čili Korutanci podle Kopitara (Glag. Clozianus p. XLI) a Miklošiče (l. c. 253 et 254) vedle *iz* i *vy* a tvarů s nevysutým d: kridlo, motovidlo, modliti se, jedla, vidle a podobných podnes užívají, nepochybíme, domnívajíce se, že se slovinčina od cyrillčiny dvěma zpomenutými známkami již v X. stol. rozeznávala neméně než

---

[1]) Srovn. Altslov. Formenlehre in Paradigmen str. VII.: »Auch (das neuslovenische) wandelt nicht erst seit gestern seine eigenen Wege, ist daher vom Pannonischen slovenisch zu trennen, obgleich niemand, der die Sache ohne Voreingenommenheit prüft, läugnen wird, dass die sogenannten Freisinger Denkmäler den pannonischen Texten näher stehen als irgend ein anderes Denkmal der slavischen Sprache, das nicht aus einem pannonischen Texte floss.«

2. českému podobným stahováním dvou silab hláskou j od sebe oddělených, jehož více příkladů ve friz. památkách se vyskýtá, jako tva z tv(oj)a, večne z věčьn(oj)e, me z m(oj)e, mega z m(oj)ega, memu z m(oj)emu, svem z sv(oj)em; tvima z tv(oj)ima; mo, tvo z m(oj)o, tv(oj)o cyr. moją, tvoją; našu pravdnu věrą, neprijazninu m. cyr. naš(ej)ą pravьdьn(oj)ą věr(oj)ą, neprijaznin(oj)ą atd. Než i nestažených tvarů dosti se čte: moja, moju, tvoju, tvojimi, svoje, svojim, svojimi atd. Jen u sloves V. třídy vždy stojí *a* m. cyr. aje, povstalého podle str. 116—118 Časopisu tohoto (1854 I) přehlasováním z *aja*: klaňam se (genuflectamus), prestupam (transgredimur), oklevetam (calumniamur) atd. m. cyr. klanjajemъ sę, prěstąpajemъ, oklevetajemъ.

3. Z cyr. skupenin *žd* a *št* prvá[1]) se zaměňuje jako nyní hláskou *i* a *g* čili *j* v daj m. daždь, tamoje, taje m. tamožde, tažde; skupeninou *dg* čili *dj* v posledje m. posležde (postea) a jednou hláskou *k*, kterou se, jako ve staré srbčině, obyčejně *št* označuje: vuuraken m. urodjen, nyní urojen, cyr. uroždenъ (urozen); choku i chocu m. nyn. choču, cyr. choštą (chci); pomoki, nyní pomoči m. cyr. pomošti (pomoci), malomogoncka m. cyr. malomogąšta atd.

4. Ve skloňování přídavných a zájmen *-oga* a *-ega* m. cyr. *-aago*, *-ogo*, *-ego*; a *-emu* m. cyr. *-uumu*: mnogoga, takoga, inoga, nepravdnega, svetega, mega, jega, vsega atd. v. togo, jego, vsego; svetemu m. svętuumu, vsemogokemu m. vъsemogąštuumu, vuirchnemo snad jen chybou s *o* m. *u* cyr. vrъchniuumu atd.

5. Konečně u sloves *t* 3. os. jedn. a množ. přít. času se jen u jest a sunt, cyr. jestь a sątь, zachovalo, jinde všudy odpadlo: vsedli (collocet), dostoji (convenit) cyr. vъselitъ, dostojitъ. Hláska *i* u 2. os. jedn. též jen jednou přichází v poštediši (peperceris), jinde se sesula: prideš, vzoveš atd. m. cyr. prideši, vъzoveši.«

Schleicher dokazoval v uvedeném článku (Beiträge, 1858) především na základě Šafaříkova Slov. národopisu § 13, že slovinčina je sestrou srbštiny, a dále vyvozoval (na str. 325), že se slovinčina nemůže vyložiti ze starobulharštiny (cyrillčiny neb církevní slovanštiny) uváděje tyto důvody: 1. ze starobulh. *žd* za původní *dj* nemůže se odvozovati slovinské *dj* neb *j*, a za *št* v staré bulh. má slovinčina *č*, ve Fris. pam. je *k*, což si jako *tj* vykládal; 2. slovinské *-ga* nemohlo povstati z *-go* (gen. zájmena přídavných); 3. slovinské pletem (v 1. os. jedn. č.) nemohlo povstati z cyrillského ѫ.

Dle všeho neznal Schleicher článku Hattalova, neboť by byl mohl značně počet známek, jimiž se slovinčina liší od církevní slovanštiny, rozmnožiti. Mimo to neplatí, co pod č. 3. uvádí; pletem nepovstalo ovšem z pletą, nýbrž je to obdobný tvar, který teprv později povstal. Musilo by se dokázati, že se již v 9. a 10. stol. vyskytoval v slovinčině. Sám Miklosich myslil dříve nepravě, že clanam, prestopam ve Fris. pam. je 1. os. jedn. č. m. klanjają, prěstąpają (Altslov. Formenlehre in Paradigmen, str. X), ale později vykládal tvary ty správně jakožto 1. os. mn. č. (ku př. Vgl. Gramm. III² str. 157). O Schleicherově článku se proto Jagić vyslovil, jak se mně zdá, nedosti příznivě, pronášeje o něm tento úsudek: »... allein das kann mich nicht hindern, offen zu erklären, dass selten bei der Lösung einer sehr schwierigen Frage so oberflächlich zu Werke gegangen worden ist, wie es hier Schleicher gethan hat. H. J. Schmidt sollte das wissen, so wie ihm, wenn er sich mit dieser Streitfrage auch nur ein wenig vertraut gemacht hat, die viel gründlicher diesen Gegenstand besprechende Abhandlung des Prof. Hattala im Čas. čes. Mus. 1855 I 81—104 nicht unbekannt sein dürfte« (Archiv für slav. Phil. I str. 359, pozn.).

Církevní slovanština (cyrillčina) není tedy matkou slovinčiny a nemůže jí býti, ale také ne její nejbližší sestrou.

---

[1]) Druhá skupina (št) zaměňuje se ve Frisinských památkách souhláskou *k*, jak doleji uvidíme. Proč toto *k* třeba vykládati jakožto (srbsko-chrvatské) ć, toho důkaz podáme též doleji.

Nicméně musil by i ten, kdo by trval na správnosti Kopitarových a Miklosichových náhledů, předložiti si otázku, vznikly-li Frisinské památky samostatně na slovinské půdě, aneb též i pod vlivem činnosti slovanských věrozvěstů v říši velkomoravské, v Pannonii a v Chrvatsku. Proto jest to tím nápadnější, že ani Miklosich sám nepřihlížel blíže k této otázce. Vždyť sám předpokládal, že církevní jazyk slovanský a staroslověnština korutanská nebyly zcela identické. Praví ve své »Altslovenische Formenlehre in Paradigmen« (ve Vídni 1874) str. XXXII: »Kopitar scheint die Sprache der pannonischen und der karantanischen Slovenen für identisch gehalten zu haben, was ich jetzt nicht billige, obgleich ich noch immer der Überzeugung bin, dass trotz aller Verschiedenheit beide Dialekte einander sehr nahe, ja sogar viel näher standen, als einer von ihnen irgend einem anderen.«

U Šafaříka byly to zase právě v první řadě Frisinské památky, které ho přiměly, že se vzdal dřívějšího svého mínění o původě církevní slovanštiny v Macedonii, kdež prý se najednou jako v slepé ulici octl (»wo ich mich wie in einer Sackgasse verrannte«, jak sám o sobě praví) a že hledal původu jejího v Pannonii. A sice byl to hlavně výraz natrověchu ve Frisinských památkách, který mimo jiné ho též k tomu vedl, že roku 1858 nový svůj náhled vyložil ve spise »Über den Ursprung und die Heimath des Glagolitismus« v Praze (str. 25 a 28). Šafařík se domníval, že se Cyrill jen pokusil v Cařihradě o překlad, hlavní práci že však vykonal teprv na Moravě a v Pannonii a sice že při tom snad i použil pomoci tamějších druhů (str. 31). To se ovšem nesrovnává s tím, co nám vypravují nejlepší prameny, dle nichž přinesl, již Cyrill hotový překlad nejnutnější knihy — evangelistáře — a snad i jiných obřadních knih do velkomoravské říše.

Církevní jazyk slovanský, jejž takto Šafařík též přenesl do Pannonie, byl dle něho příbuzen nářečím v sousedstvu, především korutanskému (nebo-li lépe karantanskému) a chrvatskému. Chtěje totiž pannonitu některých výrazů dokázati, utíká se k jazyku nejbližších sousedů, příbuzných a dílem i descendentů čili potomků starých pannonských Slovanů, a praví (str. 32): »Hierbei stehen natürlich die Winden und Kroaten in erster Reihe, jedoch können auch die Slovaken, Mährer und Böhmen, aus leicht begreiflichen Ursachen, nicht ganz ausgeschlossen werden.« Blíže ovšem jazyk pannonský neurčil, ačkoliv by se mohlo z jeho výkladů souditi, že mezi potomky pannonského nářečí počítal hlavně karantanské a že se tím valně přiblížil k mínění Kopitarovu, jehož se i Miklosich více držel v první době. Srovn. ku př. na str. 38: »Für die Karantanität und somit indirecte für die Pannonität des Wortes (jde o slovo podъběga, podъpěga) zeugt der Familienname Podpěžnik, den ein Doctor in Grätz 1833 führte.« Ale jinde se Šafařík sám proti tomuto náhledu staví a praví ke konci v poznámce na str. 48: »Um Missverständnisse zu verhüten, bemerke ich nochmals ausdrücklich, dass ich den Dialekt der Winden oder Slovenen in Krain, Kärnten und Steiermark, mit Rücksicht auf die ganze Sprache des ganzen Volkes, nicht für einen geraden Descendenten des pannonischen, welcher in den ältesten altslavischen Kirchenbüchern fortlebt, sondern für einen sehr nahen verwandten Seitendialekt halte.« Ale lze-li příbuznost Frisinských památek s církevní slovanštinou tím vysvětliti, že se v nich může připustiti její vliv co do jazykové stránky, této možnosti se ovšem Šafařík ani nedotkl a proto nemohly býti ani jeho vývody správné.

Jinak než Miklosich a Šafařík, a sice ve smyslu Sreznevského, posuzoval prof. Jagić Frisinské památky r. 1876 (Archiv für slav. Phil. I str. 450—451). Němečtí kazatelé, povzbuzeni skvělým úspěchem slovanských věrozvěstů, mohli prý kořistit z jich práce, pokud tomu dovoloval latinský ritus. Dále pak praví: »Wenn ich nun, von diesem Gesichtspunkte ausgehend, die Sprache der Freisinger Denkmäler näher in's Auge fasse, so glaube ich in derselben die deutlichsten Spuren einer Beeinflussung des karantanisch-slovenischen von Seiten des echten, kirchlichen Altslovenischen entdecken zu können. Es lässt sich, meine ich, durchaus nicht in Abrede stellen, dass die Freisinger Denkmäler keine einheitliche Sprache bieten.« Potom uvádí

příklady, které nám již částečně známy jsou, jako genitivy na *-go* vedle *-ga*, v 2. os. j. č. u sloves *-š* vedle *-ši*, stažené tvary me, mo, memu, mega vedle moia, moie...; akk. pl. greche vedle krovy; gen. jed. č. ot zlodejne oblasti vedle moki, slavy; gen. pl. grechov vedle grech; *j* i za жд vedle comusdo, chisto (кыиждо).[1]) Často se opakující ese (ѥже) považuje též spíše za církevně-slov. slovo (korutansky tere, v círk. slov. °тѥже), mimo to ponese, elicoze ano i ise. Konečně upozorňuje na to, že v památkách máme po většině složené perfektum (ieze iezem ztvoril a jiné) a aoristy na těch místech, která nám připomínají známá slova z evang., při čemž hlavně upozorňuje na tvar natrověchu.

V následujícím hodlám dokázati, že na základě církevní slovanštiny mohly vzniknouti Frisinské památky. Přihlížeti chci napřed k první a třetí památce, poněvadž jedna s druhou dosti těsně souvisí, jak uvidíme, a potom teprv přejdeme k druhé.

Především máme v první místo, které se jeví též jakožto parafrase evangelského textu a v kterémž též spatřujeme překlad vzatý z církevní slovanštiny, totiž: Pridete otza mega izvuolieni, primete vuecsne vuezelie i vvecsni sivuot ese v (= vy) iezt ugotoulieno iz uueka v uuek 33—35. V *Mar.* čteme (Mat. 25. 34): придѣте блгнї отъца моего, наслѣдоуите оуготованое вамъ цѣрстване отъ сложенїе вьсего мира. Opakuje se zde sice jen priděte a sloveso ugotovati, třeba však připomenouti, že pozdější evang. texty mají místo наслѣдоуите: приимѣте, tedy jako ve Frisinské památce (řecky κληρονομήσατε, srovn. spis můj: Über einige orth. u. lex. Eig. des Cod. Supr. str. 41). Tak nalézáme citát tento čtyřikrát v *Supr.* (třikrát идѣте m. придѣте a sice str. 14.22; 336.14 a 391.8 a jednou градѣте str. 93.20). U Jana exarcha bulh. nalézáme v *Šestodnevu* dosti podobně (str. 195 a I 17—22): гредѣте блгсвини оца моюго прѣимѣте оуготованою вамъ црство прѣжде начетка мироу, v Hom. Klem. prejati ono crstvije (Mikl. Die christl. Term. 4. 1). Dále v *Trn. ev.* Mat. 19.29 приимєтъ m. наслѣдитъ a приимъ m. наслѣдъствоуѭ Mar. 10.17. V latinských textech máme zde sloveso possidete, tak že nemůžeme viděti ve tvaru prijmete překlad tohoto latinského slovesa, spíše jest to vzato ze slovanského překladu.

Jest zajímavo, že se setkáváme v některých staročeských památkách v tomto citátě též s tvarem přijměte, tak ku př. v Passionalu (Listy fil. XIII str. 237), v Životě Karla IV. (Památky st. lit. č. č. IV str. 50—51).[2]) V slovanských textech církevních opakují se i jiné výrazy, které též máme zde a jichž netřeba blíže uváděti.

Též ve třetí památce můžeme poznati stopy církevního překladu Písma sv. A sice 56: prides zodit siuuim i mrtuim comusdo po zvem dele. Srovn. Ap. Šiš. I Petr IV 5: соудити живымь и мрьтвымь. Důležitější je ale rčení komuždo po svem děle, neboť v *Mar.* a v *Trn. ev.* nalézáme (Mat. 16.27): и тогда въздастъ комоуждо по дѣломъ своимъ, v *Supr.* 190, 5—6: отъдати комоуждо чловѣкоу по дѣломъ его a v Zogr. по дѣлоиию его, v *Ap. Šiš.* Rom. II 6: иже въздаѥть комоуждо по дѣломь его. V *Euch. sin.* čteme v modlitbě před zpovědí 67a—67b: и пакы имать прити съ ѥсе, сждити хота живымъ и мрьтвымъ и въздати комоужьдо противо дѣломъ его.

První a druhá památka mají časovou spojku poňeže (I 12; II 7); v staré církevní slovanštině má, jak známo, jiný význam (quia, ἐπεί). V první čteme nezpazal nedela 18, v druhé roty pasty (II 23—24) servare. V první ot zih postenih greh 22, v druhé grechi vuasa postete (II 111 enumerate).

V první památce je nápadné rčení: imeti mi ie otpustic moih grechau 10, v třetí máme též: da bim odpuztic ot boga priel 22—23. V pozdější slovinské formuli zpovědní

[1]) Toto sem ovšem nepatří, neboť předpokládá: жьдо.

[2]) Byl-li Život Karla IV. přeložen z latiny, nerozhoduje zde, neboť i překladatel se mohl držeti, překládaje citáty z Písma sv., známého mu českého převodu. A že skutečně byl takový, vysvítá též z citátu v Pass.

*

podobně: da my ratsy dati odpustak vzeych meych greychu (Mikl. Slav. Bibl. II str. 171.10). V nejstarších evang. textech nalézáme jen отъпоущение.

Že první formule souvisí s třetí památkou, ukazují nám mnohá stejná místa, tak ku př. rčení: ili vuede ili ne vuede I 14 máme i ve III 30—31.

V I čteme dále 27—28:

Bofe ti pride ze nebeze, vfe ze
da v moku, za vuiz narod
da bi ni zlodei u otel

v III 67—71:

Crifte bofi zinu, ife iezi razil
na zi zuuet priti grefnike
ifbaviti ot zlodeine oblazti

I 29—31:

miloztivu bofe, tebe poronfo
me telo i mo dufu i moia
zloueza i me delo i mo vuoliu
i mo vueru i moi fivuot

III 59—66:

Tebe bofe miloztivui porufo
ufa moia zlouuez(a) i moia
dela i moie pomiflenie
i moie zridze i moie telo
i moi fiuuot, i moiu dufu

Zajímavá slova vu zmazi I 15 a vu zmaztve III 36 vykládám si dle obdobného výrazu v polské zpovědní formuli (srovn. Nehring, Altpoln. Sprachdenkmäler. Berlin 1887 str. 69: sodann finden wir hier einige andere Ausdrücke, so obszarstwo für obłojstwo, so dotknyenym albo szmyecham, Maciejewski szmyechem, was an moechari und das altpolnische smieś mixtum im Flor. Ps. erinnert). Pomýšlím zde též na staroslov. съмѣсити сѧ coire, concumbere. Směsi by bylo buď jako českoslov. směs gen. směsi fem. neb m. směsě, což by byl ovšem zde jen ojedinělý příklad (v slovinčině je přechod *ě* v *i* možný, srovn. Mikl. Vgl. Gramm. I² str. 310 - 311, jakož i v chrvatštině, možný vliv této uvidíme i jinde ve Fris. památkách). K slovu »směs« se ještě vrátíme. Ostatně viz i v ind. u slova směs.

Souvislost mezi první a třetí památkou, ano mezi všemi třemi jeví se ještě i jinak, k čemuž netřeba zde blíže přihlížeti, poněvadž ji seznáme z mnoha stejných rčení a výrazů.

Zde nám šlo především o důkaz, že v první a třetí památce jeví se vliv církevní slovanštiny. Nepřesvědčilo li by vše to, co dosud uvedeno bylo, přesvědčí následující srovnání, z něhož jde na jevo, že aspoň část třetí památky souvisí těsně se zpovědní modlitbou, zachovanou v Euchologiu sinajském.

Nemůže se však na to pomýšleti, že by byl text v Euch. snad původnější. Jak uvidíme, nasvědčují některé známky tomu, že byl text v Euch. sin. během času měněn a sice ve smyslu církevní slovanštiny.

Euchologium sinaiticum

str. 72a:

5 гн бже ксемогы . тебѣ бждѫ аѯъ и-
сповѣдєнъ ксѣхъ моихъ грѣхъ і
моєго лиха сътворєнїѣ (к)сєго, єже ко-
лижъдо изглахъ, и лихо сътвори-
хъ, і лихо мысленихъ, глоумь ли
10 дѣломь, ли помышленїємь,
ксєго єже аѯъ помьнїѫ, любо
не помьнїѫ, ѣже аѯъ съвѣды
съгрѣшихъ, любо не съвѣды, иж-

Z III Fris. památky:

Bogu uzemogokemu
izpouuede uze moie greche (25—27)...
(srovn. 41—43: Togo uzego izpouueden bodo Bogu)

uzeh nepraudnih del i nepraudnega
pomiflenia,
efe iezem uuede ztuoril
ili neuuede nudmi

ждеѭ любо неѭждеѭ, сѫпа ли	ili lubmi zpe ili
15 бьда, лихо клатбы, і лъжа, і въ	bde u zpitnih rotah, v lifnih
помышленьи неправєдьнѣ, поу-	refih (v tatbinach, v zniciftve, ulakomztue)
стоши і блади, ѣкоже азъ колижъ-	
до сътворихъ і ѿсѣ из лиха . вь ѣ-	v lichogedeni
деньи і вь питьи і въ неправе-	v lichopiti (uuzmaztve) i uuzem
20 дьнѣмь сѫпаньи. молѭ тя гі	lichodiani (28—37). Dai mi bofe go-
бже мои, да ты ми раунлъ жи-	zpodi tuuoiu
вотъ и милость подати, да и а-	milozt, da bim
зъ не посрамленъ прѣдъ оунма	nezramen (i neztiden na zudinem dine)
твонма бѫдѫ, і да азъ еще на	pred tuima ofima ftoial (50—56)
72b	
семь свѣтѣ моихъ грѣхъ пока-	Caiuze moih grechou
ѭ са і достойно покаание имѣ-	i rad ze chocu caiati... (eche me bofe po-
ти могу, ѣкоже твоѩ щедроты	ftedifi, 46—50)
сѫтъ ѿсеклко гі, гроуще, бже	
5 ѿсемогы, бѫди ми помощьни-	
къ і бѫди ми подавъи силѫ	
і мѫдрость і правьденъ зъ-	
мыслъ і добрѫ волѭ съ пра-	
вєдъноѭ вѣроѭ на твоѭ слоу-	
10 жьбѫ гі, ты єдинъ на съ свѣ-	(Crifte bofi zinu), ife iezi razil na zi
тъ приде грѣшъникъ избавитъ,	zuuet priti grefnike ifbauiti
бѫди мя спсъ і избави мя	(ot zlodeine oblazti, uchrani me ot uzega
гі бже сне гі ѣкоже ты хощеши,	zla, 67—73, ostatně viz ř. 25—26 v Euch.
ѣкоже ти любо, сътвори съ мно-	sin.)
15 ѭ рабомь твоимь, милости-	
вы, єи бже, раун ми помощи	
твоємоу рабоу, ты єдинъ вѣси	
гі, какы моѩ сѫтъ бѣды.	
вь твоѭ милость прѣдаѭ азъ	Tebe, bofe miloztivui, porufo uza
20 моє срце і моѭ мысль і	moia zlouuez(a) i moia dela i moie po-
моѭ любовь і мои животъ	miflenie i moie zridze (i moie telo)
і моѩ грѣхы отъложи моѣ	i moi fiuuot (i moiu dufu, 59—66)
словеса . і моє дѣло оконьуа-	
и гі твоѭ милость въ ѿнѣ	
25 грѣшънѣ рабѣ твоимь аки і и-	uchrani me ot
збави мя гі отъ всего зла	uzega zla (i zpazi me vuzem blafe, 72—74)
нынѣ и присно и вь вѣкы вѣкомъ	

Ze shod zde uvedených poznáváme, že oba tyto texty pocházejí konečně z jednoho a téhož pramene. Zajímavo je, jak se shodují mohdy i v maličkostech proti jiným textům. V *Euch.* čteme 72 a 12: ѣже азъ съвѣды съгрѣшихъ любо и не съвѣды нѫждєлѭ любо неѭждеѭ, ve Fris. III 30: efe iezem uuede ztuoril ili neuuede nudmi ili lubmi. Druhou zpovědní formuli máme v *Euch.* na str. 68a. Zde čteme (ř. 16): ѩже съвѣды и не разоумѣѩ съгрѣшихъ волеѭ или неволеѭ (podobně ř. 68b 8: и ѣже съвѣды и ихъже не съвѣды, ѣже сътворихъ волеѭ ли неволеѭ. V první Fris. památce čteme podobně (ř. 14): ili vuolu ili nevolu ili vuede ili ne vuede. Co zde

před tím bezprostředně předchází (v ř. 13), totiž: efe pomngu ili nepomngu, shoduje se zase s druhou formulí (modlitbou) v Euch. (72a 11): **єже азъ помьнѭ любо не помьнѭ** (místo to též zde předchází bezprostředně před dříve uvedeným rčením, v první formuli je zde (68b 7): **ихъже не помьнѭ и ѣже съвѣдъı.**

Kdežto v první Fris. formuli je (ř. 17): ili zpe ili nezpe, máme ve Fris. III 32: zpe ili bde, tak čteme oběkrát v Euch. (68a 18: **съпа ли бьда**, tak i na str. 72a 14). Kdežto ve Fris. III slovo **лихъ-** vyskytuje se třikrát ve složeninách (lichojedeni, lichopiti, lichodiani), nesetkáváme se s ním vůbec v první Fris. památce; v Euch. máme podobně 68a 18: **лихоѭ ѣдниѭ и питьствомь** (srovn. i ř. 22) a 72a 18: **и єсѣ из лиха въ ѣденьи и въ питьи.**

Dále se zde může upozorniti na rčení: tebe ze mil tuoriv od zih poſtenih greh (I 21—22) a teh ze tebe mil tuoriv I 23—24, v Euch. 68b 23: **аз милъ са дѣѭ боу.**

Zvláštní je, že v žádné ze tří památek nepřichází slovo mir mundus, kteréhož slova se užívá výlučně v evangel. Máme zde v tomto významu jen svět I 8, 9, 13, 25; II 80 a III 69). Z parallelního místa v Euch. jsme seznali, že i zde je **свѣтъ** ve významu mundus (72b 10: **на съ свѣтъ**). V starých evang. textech tohoto významu slovo nemá. Jinde ovšem se též v tomto významu vyskytuje.

Original druhé zpovědní formule (modlitby) v Euch. sin., jež je částečně zachována též v třetí Fris. památce, nalezl jsem mezi staroněmeckými památkami. Že byl staroněmecký, tomu nasvědčují některé germanismy, s kterými se setkáváme v uvedených slovanských textech a ku kterým se ještě vrátíme. Z lat. originalu by se asi těžko vysvětlily. Že však i staroněmecké formule vznikly na základě latinských, o tom netřeba se zde zmiňovati. Original příslušného textu v Euch. sin. a částečně třetí Fris. památky jest tak zvaná Emmeramská modlitba, vyskytující se ve dvou rukopisech:

1. rkp. A (Tepelský) byl psán v Bavorsku v letech 828—876. Chová se v knihovně kláštera Tepelského (Teplá) s označením ψ VI 132

2. v rkp. mnichovské královské knihovny Cod. lat. 14345 v XI stol. psaném (rkp. B).

Dle tohoto rkp. byla tato modlitba uveřejněna též u Müllenhoffa a Scherera, Denkmäler deutscher Poesie und Prosa aus dem VIII—XII Jhd. r. 1864 na str. 187—188, kdežto ve třetím vydání díla tohoto (248—249) byl vzat za základ rkp. A a různočtení z druhého uvádějí se pod čarou.

Základem naší církevněslovanské modlitby byl text podobný tomu, který je zachován v rkp. B, jak uvidíme z následujícího srovnání, v němž v poznámkách udány jsou odchylky rukopisu A (k hláskoslovným se ovšem nepřihlíží). Jen ke konci přimyká se náš slov. text v některých zvláštnostech více k něm. textu v A. Zároveň seznáváme, že v německých rukopisech byla jednou věta vynechána, jež se zachovala v slov. překladě (**моѭта гн** srovn. pozn. 2). Na několika místech je slov. přepis porušen (srovn. příslušné poznámky v závorkách při slov. textu). Jen zřídka můžeme pozorovati, že překlad není docela přesný, kiridono = Gierde, Begierde, v překladě **помышленіе**, vizusheitô = dolus, astutia (v překladě **поустошь**) atd. Ostatně nasvědčují tomu některé známky, že překlad zachovaný v Euch. sin. je již opravován a že původně nebyl tak přesně církevněslovanský; pifilhu je přeloženo slovem **прѣдаѭ**, jak i na podobném místě v evang. čteme (Luk. 23. 46: **въ рѫцѣ твои прѣдаѭ дхъ мои**, tak i v Psalt. sin. 30. 6, ř. εἰς χεῖράς σου παρατίθεμαι τὸ πν. μ. ve Vulg. commendo). Ve Fris. III čteme však na příslušném místě poruſo (poručo), zrovna tak i ve Fris. I 29. Toto sloveso bylo též v původním překladě, poněvadž lépe odpovídá něm. slovu, kdežto řecké παρατίθεσθαι znamená spíše svěřiti — tedy zcela správně **прѣдаѭ** v církevní slovanštině na uvedených místech. Než poměr tento mezi Fris. III a mezi zpovědní modlitbou v Euch. sin. musí býti ještě blíže určen a proto zde raději podáme dříve německý original se slov. překladem v Euch. sin.

Emmeramská modlitba
(S. Emmeramer Gebet)

Trohtîn, dir uuirdu ih pigih-
tîg allerô mînerô suntôno
enti mînerô [1]) missatâteô,
alles des ih eo missasprâhhi
(v A: missasprach)
5 oda missatâti oda
missadâhti, uuortô enti uuer-
chô enti gadanchô, des ih
kihugku oda ni gihugku,
des ih uuizzanto geteta oda
10 unuuizzanto, nôtag odo un-
nôtag, slâffanto oda uuahhen-
to: meinsuertô enti lugînô,
kiridôno enti unrehterô
vizusheitô, hûrôno sô
15 uuê sô ih siô giteta, enti
unrehterô firinlusto in mûsa
enti in trancha enti in
unrehtemo slâffa;
( ) [2]) daz dû mir, (trohtîn),
20 kenist enti ginâda far-
kip, daz ih fora dînên
ougun unscamanti môzzi
uuesan [3]) enti daz ih in de-
saro uueraltî mînerô
25 missatâtô riuûn enti
harmscara hapan môzzi.
sôlîho sô dîno miltadâ
sîn, alles uualtanto trohtîn,
got almahtîgo, kauuerdô
30 mir helfan enti gauuerdô
mir fargeban [4]) keuuizzida
enti furistentida, cûtan
uuillun mit [5]) rehtan ga-
laupon [6]) za dînemo deo-
35 nosta, trohtîn, dû in desa
uuerolt quâmi suntîga

Zpovědní formule (modlitba) v Euch. sin.
na str. 72a

Гі, бже всемогы, тебѣ бждѫ азъ
исповѣдєнъ всѣхъ моихъ грѣхъ
и моего лиха сътворєнїѥ,
(в)сего, єже колижъдо изгладхъ

и лихо сътворихъ и
лихо мъслихъ гломь ли дѣ-
ломь, ли помышлєннємь, всего єже азъ
помьнїѭ любо не помьнїѭ,
ѣже азъ съвѣды съгрѣшихъ любо
не съвѣды, нѫждєїѭ любо не-
нѫждєїѭ, съна ли бьда,
лихо клатвы и лъжа
и въ помышлєньи (и) неправєдьнѣ
поустоши и блади,
ѣкоже азъ колижъдо сътворихъ и
всѣ из лиха въ ѣдєньи
и въ питьи и въ
неправєдьнѣмь съпаньи;
(молѭ та ги, боже мои), да ты ми
раунлъ животъ и милость по-
дати, да (и) азъ непосрамлєнъ предъ
оуныа твоиа бждѫ
и да азъ (єще) на сємь
свѣтѣ моихъ
грѣхъ поклѭ са и
достойно покаанїє имѣти могѫ,
ѣкоже твоиа щедроты
сѫтъ, всєкако ги,
троице (sic!) бже всемогы, бжди
ми помощьникъ и бжди
ми подавъи (силѫ
и) мѫдрость и правдєнъ замысл и добрѫ
волѭ съ правєдноѭ вѣ-
роѭ на твоѭ слоу-
жъбѫ. ги, ты (єдинъ) на съ
свѣтъ придє грѣшъникъ

[1]) V A vynecháno.

[2]) V obou něm. rkp. vynechána věta, v strslov. молѭ atd.

[3]) A: sî moz ziuuesan.

[4]) A: farkepan kanist enti kanâda in dînemo rîhe. Kot almahtîgo, kauuerdo mir helfan enti kauuizzida mir ja furistentida . . . etc.

[5]) A: samon mit.

[6]) A: mir fargepan za.

za generienna, kauuerdô
mih gahaltan enti ganerien.
Christ cotas sun trohtîn, [1]) sô-
40 so dû uuellês enti sôso dir
gezeh sî, [2]) tua pî mih scalh [3])
dînan, (trohtîn) ganâdîgo
kot, kauuerdô mir helfan
dînemo scalhe. [4]) dû eino
45 uuêst, trohtîn, uuemo durftî
sint; in dînô genâdâ, (trohtîn),
pifilhu mîn herza, [5]) mîna
gadanchâ, mînan uuillun,
mînan môt, mînan lîp,

50 mîniu uuort, mîniu uuerh.
leisti, trohtîn, dîno ganâdâ
uper mih [6]) suntîgan dînan
scalh; kaneri [7]) mih, trohtîn,
fonna allemo upila

ꙁбавитъ, бѫди
ма спсъ и ꙁбави ма
гн бже сне гн, ѣко-
же ты хощеши, ѣкоже ти
любо, сътвори съ миоѭ рабоиь
твоиимь, милостивъи
(еи) бже, рави ми помощи
твоемоу рабоу, ты единъ
вѣси, гн, какы моя сѫтъ бѣды
вь твоѭ милость
прѣдаѭ (азъ) мое срце (и) моѭ
мысль (и) моѭ любовь (и) мои животъ
(и моя грѣхы) отъложи (chybně m. и тѣло
же srovn. Fris. III ř. 65: i moie telo i)
моѣ словеса (и) мое дѣло.
оконьчаи гн, (и) твоѭ милость
къ мнѣ грѣшъниѣ
рабѣ твоиимь; аби и ꙁбави ма гн (chybně m.
рави ꙁбавити м. dle rkp. A) отъ всего ꙁла

Mezi Frisinskými památkami a mezi zpovědními formulemi v Euch. sin. (hlavně ovšem mezi zpovědní modlitbou na str. 72 a) musili jsme uznati vnitřní příbuznost; original jmenované modlitby v Euch. sin. je nám nyní znám. Z toho jde na jevo, že Frisinské památky souvisí ještě těsněji s církevní slovanštinou, než jsme dosud předpokládati mohli, poněvadž jen to známo bylo, že některé věty z druhé památky vyskytují se též v homilii připisované sv. Klementu. Ano, bude nám uznati, že Frisinské památky vznikly na základě církevní slovanštiny a bez církevně-slovanské literatury že bychom neměli též žádných Frisinských památek. Vidíme v nich všude zcela zřejmě sledy církevní slovanštiny, ano i v jich pravopise ukážeme doleji vliv církevně-slovanského písma.

Text druhé památky poskytuje ještě více materialu připomínajícího nám církevní slovanštinu. Hned z předu budiž podotčeno, že text její v ř. 44—56 obsahuje tak zvaná »sex opera misericordiae«, která jsou čerpána z textu sv. Písma (Mat. XXV 35—39) a která často nacházíme ve zpovědních formulích, jak doleji uvidíme. Text tento srovnává se celkem úplně s překladem církevně-slovanským a sice po většině s nejstarším. Máme zde totiž:

lasna natrovuechu ř. 44—45, v *Mar.* čteme v Mat. 25 37: господи когда та видѣхомъ алчѫщта і натроухомъ. Podobně i v *Zogr.* Sloveso натроути bylo v pozdějších textech nahrazeno slovesem напитати. Tak v *Ostr.* (zde dvakrát místo to), v *Sav. kn.* (u Sreznevského na str. 57.25) a v *Trn. ev.* Toto má zde i přídavné jméno алъчьнъ, jež souhlasí s lačen (lasna) naší památky. Tak i v *Supr.* 93.22. натроути přichází v textech sv evangelia jen zde a dostalo se takto i do

[1]) A: uuîho trohtîn.

[2]) A: dîno canâdâ sîn m. sôso dir g. s.

[3]) A: mih suntîgun enti unuuirdîgun scalh dînan uuîho tr. kanâd. got.

[4]) A: suntîkemo enti fartânemo dînemo scalhe uuânentemo dînero kanadôno, enstîgo enti miltes trohtîn, dû eino uueist uueo mîno durfti sint, in dîno kanâdâ enti in dîno miltidâ uuîho truhtîn pifilhu...

[5]) A: herza ja mîna etc. tak i všude jinde zde spojka ja.

[6]) A: in mir m. uper mih, dále: suntîgan enti unuuirdîgin scalhe dînemo.

[7]) A: kauuerdo mih canerjen fona allemo upile.

Frisinské památky. Ze žaltáře uvádí Šafařík (Über den Urspr. str. 33) dva případy, v nichž taktéž **натроути** později ustoupilo slovesu **напитати**.

segna naboiachu (= žejna napojachu) ř. 45—46. V *Mar. Zogr. Sav. kn.* a v *Trn. ev.* Mat. 25.37: **жажджща и напоихомъ**. Naproti tomu nalézám v *Trn. ev.* na parallelním místě (Mat. 25.44) též přídavné jméno **жадна** (psáno **жждна**), též i v *Supr.* 93.22: **алчєнъ бо бѣхъ, и дасте ми ѥсти, жаждънъ бѣхъ и напоисте ма.** Našemu žejna odpovídající **жаждьнъ** vyskytuje se v ruských kronikách. U Jana exarcha bulh. v Bohosloví str. 23 I 20 též: **жадьнъ ѥсть и алчьнъ** a v jeho »Слово на прѣображеніе« (v Чтенія общества исторіи и древн. Россійскихъ 1848 č. 7 str. 49 25): **жадна єго видаще и алчна.**

naga odeachu ř. 47—48 *Mar. Zogr. Sav. kn. Trn. ev.* (Mat. 25.38): **ли нага и одѣхомъ** (vedle **одѣлхомъ**). *Supr.* však ř. 93.25: **облѣкосте.**

malomogoncka uime bosie bozzeka'cho ř. 48—49. *Mar. Zogr.* a *Sav. kn.* Mat. 25.36 **болѣхъ и посѣтисте мене. посѣтити** vyskytá se ještě jednou ve Frisinských památkách: bozcekachu ř. 55. Naproti tomu nalézáme v *Trn. ev.* zde již **присѣтисте**, taktéž i v *Supr.* str. 93.24 a v citátu tomto dvakrát i v *Pand. Ant.*

stranna bod crovvi zuoge uvedechu ř. 50—52. *Mar. Zogr. Ostr. Sav. kn.* Mat. 25.35: **странєнъ бѣхъ и кьвѣсте** (vedle **къвѣдосте**) **ма.** Shoda tato je tím nápadnější, že latinské texty zde mají sloveso colligere (hospes eram et collegistis me), což by bylo nepřivedlo překladatele na myšlénku, aby volil složeninu slovesa **вєсти.** V staroslov. překladu církevním měla se věc ovšem jinak, neboť tam měli v řeckém originalu *συνάγειν* (*συνηγάγετε*). Třeba i na to upozorniti, že Frisinské památky zde mají v souhlase se slov. překlady evangelia přídavné jméno **страньнъ.** Z toho seznáváme, jak mocně zde působil hotový již překlad církevně slovanský.

Dále musíme vytknouti: v zezarstuo suoge, ese iest ugotouleno izconi doconi izvvolenicom bosiem ř. 63—66. Můžeme s tím srovnávati Mat. 25.34 v *Zogr. Mar. Sav. kn. Trn. ev.*, kdež, nehledě k menším odchylkám, čteme: **наслѣдоуите оуготованое вамъ ц҃рствие.** Na konci máme zde ovšem **отъ сложениѥ вьсего мира.**

Máme zde ještě celou řadu rčení a výrazů, které se též objevují v církevní literatuře slovanské. Budiž poukázáno jen na některé:

pulti ugongenie (= pulti ugojenije) ř. 22. Druhý výraz odvozoval Vostokov a snad i po něm Kopitar od ugoniti a přeložil jej v (carnis) exstimulatio. Ale příbuzný církevně ruský text v Izmaragdu vykazuje zde плъти угоженије (Miklosich, Die christl. Terminologie str. 5 ř. 1). **плъти угожениѥ** nalézáme též ve sborníku z Jana Zlatoústého v Извѣстія X str. 543. V *Ap. Šiš.* (Rom. XIII 14) čteme podobně jakož i v jiných památkách zde: **плъти оугодиѥ** (i na první str. kijevských listů).

i u zelezneh vvosich ř. 53—54 vyskytá se podivným způsobem i v textech evang. jakožto **жжа желѣзна** (ku př. Mar. 5.4.5 atd.).

Jen v nejstarších památkách církevních, hlavně evang. textech nalézáme i následující výrazy:

nepriiazninu 9—10 a 33. v kijevských listech: **отъ непрїѣзнинъ дѣлъ** l. V 10. Později byl výraz ten obyčejně nahrazen slovem **лжавый, сотонинъ** a **дїаволъ.** V souhlasném textu homilie sv. Klementa čteme na místě tom též již dьjavoljeju. Ovšem zachoval se nám přepis homilie této teprv z pozdější doby, než pocházejí Frisinské památky. zlovuezki ř. 11 prozrazuje se jakožto **чловѣчьскы**, kterýžto výraz se nalézá obyčejně jen v nejstarších památkách; zde ovšem i v homilii sv. Klementa. este ř. 41, později za to často **єдиначе** (srovn. Altslov. Studien, str. 52 a 56). bali 90 a balovanige ř. 92 v Glag. Cloz **оубалованї** II ř. 118, toto i v Euch. sin. (84a ř. 3), v kijevských listech **бальство** IVb 20; VI 7. **балии** vyskytá se často v nejstarších textech. tepechu 98—99 je též zvláštností nejstarších textů, jakož i izconi 65.

Jako v nejstarších památkách není ni zde slovo tělo nahrazeno slovem плъть. Vyskytá se totiž v ř. 6, 40 a 90 (viz mé vydání Glag. Cloz. str. 39). Nejstarší texty znají jen slovo кровъ. I zde máme bod crovvi ř. 51, později vyskytá se za to стрѣха (srovn. Über einige orthogr. u. lex. Eig. des Cod. Supr. str. 42). Uclepenih ř. 54 inclusos nemáme sice s tímto praefixem (въклєнѫти) v nejstarších památkách, za to ale ꙁаклєнѫти (Luk. III 20: і ꙁаклєнє полна къ темьницѣ, srovn. též Luk. IV 25), kteréžto sloveso je velmi charakteristické pro nejstarší texty. V Kijevských listech též: ꙁаклєнє l. Vb 13 (reclusit). Zrovna tak se to asi má s výrazem prinizse ř. 99 jakožto приниꙁъше, jelikož se vyskytá sloveso to v nejstarších evang. textech jakožto (въ)нисти a (въꙁ)нисти. Vostokova výklad tohoto místa: nebo ie tepechu metlami i prinizse ogni pecsachv (tedy asi: admovebant eos igni) jest bezpochybně lepší nežli Kopitarův, kterýžto četl: pri nizcě ognji (ad humilem ignem).

V jazyku druhé Frisinské památky vidíme tedy nepopíratelné stopy církevní slovanštiny, poněvadž se tam vyskytují citáty z církevně-slovanského překladu evangelia a ne jen jednotlivé výrazy, z nichž některé vytkl Sreznevskij, a to v částech, k nimž nemáme parallelního textu v homilii připisované sv. Klementu.

V druhé Frisinské památce, jakož i v ostatních dvou jeví se též, jak se zdá, jakési stopy českého jazyka (slováckého nářečí). Zavuekati se od kogo renunciare cui 95, jakož i zaglagolati se v třetí Fris. památce (Jaz ze zaglagolo zlodeiu) nemá v církevní literatuře slovanské žádné obdoby (pokud mi známo); ve významu tom míváme zde отъврѣшти сѧ a отърєшти сѧ (v hom. sv. Klem. je отрицаю сѧ сотонъі и всѣхъ дѣлъ єго str. 4 a v Euch. sin. v zpovědní formuli 68b 6: всєго того отърицаѭ сѧ), kdežto ꙁавѣштати znamená v nejstarších textech evang. διατίθεσθαι disponere. Co chtěl dokazovati Vostokov s poznámkou: »завѣщати ся чѣмъ вѣроятно тоже, что обрещися, обязаться обѣтомъ; въ сербскомъ: завјетовати се« nemohu pochopiti. Význam nesouhlasí a u slovesa ve Fris. památce máme předložku od. Zavěćati a zaglagolati se ve Fris památkách připomínají nám vzhledem k praefixu české zařeknouti se čeho, vedle od čeho; toto rčení je i slovácké, srovn. zariekol sa od toho (Sborník sloven. národ. písní, pověstí, přísloví. Vyd. Matice slovenská. Sv. I 1870 str. 112). Zaglagolati má v třetí památce vlivem německého originalu při sobě dativ: ih fersache dem tiufel neb ih intsago mih demo tiufeli (viz pozn. k III 1). Podobný vliv českého praefixu vidíme u poglagolani I 17, což nám připomíná české pomluva, pomluviti, v círk. slov. je оклєвєтати (jako i ve Fris. II 21), ač neznamená-li v poglagolani jednoduše in loquendo (поглаголати loqui je i v círk. slov.). Tato slova (zavěćati, zaglagolati a snad i poglagolati) byla zajisté již v prvním a původním spracování Frisinských památek, neboť kdyby tam bylo bývalo отрицати сѧ (neb оклєвєтати m poglagolati), byl by to poslední přepisovač ponechal, tak jako ponechal jiná slova z církevní slovanštiny, ač bezpochyby ve vlastním jeho jazyku nebyla příliš běžná (ku př. natrovuechu), hlavně oklevetati by byl ponechal, neboť toto sloveso bylo a je také ještě nyní též slovinské, ač většinou se říká nyní obrekovati (Pleteršnik, Slov. 406 klevetati). Zaglagolati se, zavěcati se (a poglagolati) ukazují nám tedy zcela zřejmě, že původce prvotního textu nebyl úplně mocen církevního jazyka slovanského; pomáhal si tedy, jak mohl. Základní slovo vzal bezpochyby z církevní slovanštiny, neboť víme, že sloveso glagolati je charakteristické pro tento jazyk, a praefix se může svým významem československému vlivu připisovati. V čistě slovinské zpovědní formuli (z XV stol.) čteme: Ja ze odpovem chudiczu ynu nega deylam (Miklosich, Slavische Bibliothek II str. 170), což nás též o tom může přesvědčiti, že zaglagolati nebylo slovinské (odpovem se opakuje ještě v uvedené formuli na str. 170 2; 172 11 na začátku). V témž rkp. v písni »Salve regina« máme arciť i glagolati, ovšem v pozměněném významu (str. 172 14): tuge sabne otroczy te Ewe, my k tebe zdvchvgeme glagogicze yno placzecz te dolynye tech slss. Píseň ta jest však, jak mnohé bohemismy ukazují, vzata z češtiny, kde se hlaholiti, ač celkem dosti zřídka, vyskytuje.

V nynější slovinčině je, jak se zdá, zachován jen glagol verbum a co s tím v grammatice souvisí (Pleteršnik, Slovar, str. 211).

Nejvíce zde mluví pro československý vliv slovo obět: I obeti naſſe im nezem, oblationes, sacrificia II ř. 38. Slovo toto nevyskytuje se v uvedeném významě v církevních památkách. V nejstarších evang. textech máme jen жрьтва *θυσία* victima a v apošt. принесение, приношение (приносъ) ve významu *προσφορά* oblatio, kdežto обѣтование zde znamená *ἐπαγγελία* promissum (Luk. 24.49). V Kijevských listech znamená обѣтъ též votum (обѣта ради ... иже єси обѣцалъ l. IIIb 10—11), jakož i v jiných památkách, ku př. v Psalterium sin. žalm 21.26: обѣты моя въздамъ (*ἀποδώσειν τὰς εὐχάς*, vota reddere). Taktéž i ř. 64.2. V češtině má ovšem oběť týž význam jako ve Frisinských památkách. Jest tedy snad lépe zde čísti oběti nežli oběty. Mimochodem zde budiž ještě podotknuto, že ve Fris. pam. vyskytuje se též rčení trebu tuorim II 20 ve smyslu pohanských obětí (v hom. sv. Klementa идоложьртвия). Tato pohanská obět uvádí se též v německých formulích ještě jednou a sice ve Würcburské (Denkm. 3. vyd. str. 245.14): heidangelt (quod fui sacrilegus v lat. textu, 3. vyd. II, str. 394). V nejstarších textech nevyskytuje se slovo трѣба, snad proto, že vůbec spojoval se s tím význam pouze pohanských obětí (srovn. v mém spisku »Über einige orth. u. lex. Eig. des Cod. Supr.« str. 43 u slova трѣбище a v mém vydání Glag. Cloz. str. 9). V starších evang. je жрьтва i ve významu pohanských obětí (ku př. Luk. 13.1, kde teprv Trn. ev. má трѣба).

Čechismus nebo-li lépe slovacismus může se též spatřiti v vzedli v zezarstuo suoge II ř. 62—63, neboť v Pražských zlomcích čteme též II B ř. 11—12: въ рай въсѣдаи са, kdežto v Kijevských listech je již: даръ твои въсели въ ны (IIb 5); въселити са *σκηνόω* je i v nejstarších evang. textech, slovo to je tedy bezpochyby v tomto tvaru z církevní slovanštiny, ale skupina *dl* se zde může přičísti slováckému vlivu (ač druhdy i v slovinčině se v některých slovech dialekticky vyskytuje), poněvadž slovo to bylo vzato odjinud.

izvvolenicom II ř. 65 máme i v Pražských zlomcích: изволенници I A ř. 19; v jiných památkách církevní slovanštiny nenalézáme slova toho, za to však i v památkách staročeských: podte zvoleníci otcě mého Leg. o 10.000 rytířích (Listy fil. XVI str. 40 v. 372—73) a v *Hrad. rkp.* str. 161—255.

V církevní slovanštině nemáme slova dokoni II 65, za to uvádí Jungmann ve svém slovníku slovo to (aby vedl, což potřeba jest k dokoni té pře, z mus. rkp. Belialu, v círk. slov. máme za to искони).

ton II 91 předpokládá °тънъ, kteréžto slovo se ovšem nevyskytuje v círk. slovanštině, za to je tvar ten zachován v českém ten. Slovo ton přijmělo vedle jiných známek Dobrovského kdysi k tomu, že hledal původu této památky v Lužici (zde totiž ton = ten, is). Kopitaru nelíbilo se toto čtení pro obtíže při výkladu slova a proto předpokládal jiné (ku př. to on, to ny atd.), ale nic se sem takového nehodí, poněvadž zde nemáme žádného závětí. Zde jen může býti ton = ten. Přepisovačům nebylo slovo тънъ obvyklé a vlivem své mateřštiny udělali snad i ton, k čemuž se ještě vrátíme.

Pokud sem prejſe naſſi II 97 náleží, viz v indexu.

Křidlatec ein Geflügelter (crilatcem I 4 angelům) uvádí Jungmann z Aquense, ale slovo to je i v slovinčině (viz Pleteršnik, Slov. str. 467). Odpustek ve významu odpuštění máme i v bratrské bibli (Jud. 11.11): ovšem též i v slovinských památkách. vuečne I 34 m. vuečno může se snad též spíše považovati za čechismus, v korut. nářečí máme jen ještě to dobre das Gute. Avšak nelze tvrditi, že by bylo nedela (недѣля) I 18 a vaſſa (ваша) II 111 čechismus (srovn. v Pražských zlomcích: възложиша II A 17, та II A 20 m. та atd.), neboť tvary ty třeba, jak doleji uvidíme, zcela jinak vyložiti.

Vliv češtiny viděl i Krek ve Frisinských památkách. Praví ve svém díle Einleitung in die slavische Literaturgeschichte (II vyd. v Hradci 1887) na str. 244: Und dieses Secundäre,

welche Provenienz hat es?[1]) Wir denken, es entspringe aus derselben Quelle, aus der die vorhin erwähnten (modliti, vi, ton), neben den alteinheimischen einhergehenden Eigenheiten geflossen sind, — aus dem Böhmischen (Čechischen). Wir nehmen also an, dass die Vorfahren jenes Bruchtheiles der Slovenen, dem jene sprachlichen Kriterien eigen sind, zu einer nicht weiter bestimmbaren Zeit einem starken westslavischen, genauer böhmischen Einflusse ausgesetzt waren, ähnlich wie wir dies anderwärts und mitunter in viel sicherer Weise zu verfolgen mannigfach Gelegenheit haben. — Nur beiläufig sei diesmal erwähnt, dass uns auch eine Anzahl urkundlich überlieferter slovenischer Personennamen die gleiche Einwirkung erfahren zu haben scheint.«

Co se týče skupiny *dl* je sice pravda, že se vyskytuje ještě dnes v ziljském (Gailthal) nářečí v Korutansku a že se zde říká ku př. modliti, šidlo, taktéž se zde zachoval ještě praefix vy-, tedy: vignati, vidati atd., ale těžko je nyní určiti, co se hláskoslovného a formalného dostalo do Fris. památek při jich přepisu a co bylo již v původním jich znění. Neboť že původně nevznikly na korutanské půdě, o tom se nyní nemůže pochybovati. Mimo to nelze vůbec přesvědčivě dokázati, že by byl mohl býti přepis pořízen jen někde v Korutansku. Praefix *vy-*, skupina *dl* a mimo to jiné známky menší váhy nemohou ještě zde rozhodovati.

Původní jich text mohl vzniknouti jen tam, kde byly, jak uvidíme, jiné literární podmínky. Proto se může jen připustiti možnost, že některé z dotčených jazykových zvláštností dostaly se již jinde do prvotního znění našich památek, hlavně přihlížíme-li k slovu vzedli. Praefix *vy-* vyskytuje se jen jednou v druhé památce: uvignan 9. V druhých dvou památkách není.

Vliv slovinského jazyka jeví se po lexikalní stránce ve Frisinských památkách zcela nepatrně. Sem dlužno vřaditi spojku ecce II 1 a 42, v círk. slov. аштє, v slovinčině nyní šče a če. V třetí památce máme též eche ř. 49. Dále nikjer nikde II 69 (jak třeba asi čísti, nyní dialekticky: nikír, obyčejně nikjér); te II 2 (v závětí podmínečné věty, v nejstarších církevněslovanských památkách nebývá zde spojka, v pozdějších počínalo se závětí pravidelně se slůvkem то) a tere II 32 a 110. V církevní slovanštině vyskytuje se jednou тє, ne sice v závětí, ale při аштє (аштє тє бесъмьрьтьна ѥ троица, то бесъмьрьтьнъ ѥ и ѥдиный отъ троица, v Izborniku z r. 1073, Mikl. Lex.). Duvernois uvádí ve svém bulharském slovníku (Словарь болгарскаго языка) те jakožto serbismus (na str. 2324: премени ся, намъкми ся, те отиде у мамини си, ze sbírky A. Dozona: Chansons populaires bulgares inédites publiées et traduites par A. D. Paris, 1875, 40. 30—31). V srbských památkách setkáváme se skutečně velmi často s touto spojkou (viz Даничић, Рјечник из књижевних старина српских, III str. 283), taktéž i se spojkou тере, теръ (z °тєже, viz tamtéž). V slovinčině žije ještě spojka ter, která předpokládá ovšem též te, ale vidíme že slova ta nenáležejí jen slovinčině.

V ziniſtue I 16 a u zniciſtve III 34 nemůžeme vytknouti, ač máme v slovinčině ještě sničav vtipný, drzý, zvědavý, poněvadž se slovo to vyskytuje i v církevní slovanštině.

Ve formalní stránce třeba upozorniti hlavně na zadeneš I 26, což je jak slovinské (srovn. Mikl. Vgl. Gramm. III² str. 167: dě hat im Praes. děnem ponam und dějem facio dico), tak i srbské (l. c. str. 236). O jiných zvláštnostech tvaroslovných jsme se již zmínili (str. 11).

Záleží nyní ovšem na tom, může-li se dokázati, byly-li výrazy jako tere, zadeneš již v původním textu, neb dostaly-li se tam teprv přepisovači. U tere třeba na to upozorniti, že se vyskytuje pouze v druhé památce. To dovoluje předpokládati, že posledními přepisovači slovo to nebylo vneseno v památky. Celkem můžeme pozorovati, že se původní znění textu dosti zachovává ve Fris. památkách. Neobvyklá slova se nevynechávala, spíše se k nim přidala ještě jiná, význam prvních vysvětlující. Tak ku př. Fris. III 52: nezramen i neztiden; původně zde bylo asi jen první slovo, jak nám podobný text v Euch. sin. a německý original tohoto

[1]) Jde zde o stažené tvary possessivního zájmena memu, mega atd.

ukazují. Dále Fris. III 36: uuzmaztue i uuzem lichodiani. Původně zde bylo asi jen první slovo (viz str. 12), přepisovač však výrazu původnímu nerozuměl, myslil snad na slovinské mas, masa (ku př. brez masi, v to maso atd.) a tak si zde utvořil nové slovo (snad vzmaštvo), jež hleděl ještě vysvětliti následujícím (lichodiani), při čemž licho- vzal ve významu příliš, přes příliš. Tento význam byl mu znám z předcházejících slov lichogedeni, lichopiti (viz v indexu licho-). Tyto složeniny jsou staré a byly bezpochyby již v původním textu. Podobně máme i v německém originalu složeniny dosti často.

Zřídka podává se výraz celými větami, ku př. Fris. II 23: roti, choiſe ih ne pazem, nu je preſtupam, srovn. s tím Fris. III 33: u zpitnih rotah, Fris. I 15: u nepraudnei rote, v hom. sv. Klementa kljatvoprestupljenije a v Euch. sin. 68a 25: прѣстѫпоклатнѣ (na str. 72a 15: лихо клатвы). Parafrase byla asi sotva v původním textu, jak vidíme z Fris. III 33 a z Fris. I 15.

Avšak nelze ani dokázati, že by se byly tyto změny provedly teprv při posledním přepise. Tak nenasvědčuje tomu ani neztiden ani parafrase roti, choiſe ih ne pazem, nu je preſtupam, neboť slovu nesramen mohl slovinský přepisovač rozuměti (v slovinčině máme sram a pod.) a mimo to vyskytuje se zde stud, studiti, ale ne stiden. Pásti ve významu servare je též v češtině, ku př. stvořitel jie dal anjela stráže, jenž ji vždy strahovitě pásl, dále: počestný služebník jejie cti hledá a té ve dne i v noci pase. Tkadleček (Jungmann, Slovník, 3 díl, str. 40). Jen glossa při »uzmaztue« připomíná nám spíše vliv slovinčiny. Můžeme tedy říci, že posledními přepisovači nebylo mnoho změněno ve Frisinských památkách. Jen co se týče druhé památky, má se zde věc poněkud jinak. Poslední přepisovač měnil zde dosti, jak ještě uvidíme, ale především jen co do hláskoslovné stránky. Byl to Němec, jenž podlehal úplně vlivu své mateřštiny.

Ve Frisinských památkách jeví se dále i vliv němčiny, jak ani jinak býti nemůže, poněvadž byly původně sepsány na základě německých originalů. V třetí památce viděli jsme to zcela zřejmě, o první to může platiti jakož i o druhé pro jich velkou shodu. Vliv ten jeví se hlavně ve rčení ispověden vsěch grěch. V první památce čteme: choku biti izpovueden vzech moih greh 7, v druhé: im izpovvedni bodete grechov uuasih 112—113 a v třetí: Togo uzego izpouueden bodo 41—42. Miklosich srovnával s tím zcela správně německé rčení: ih uuirdu bigihtig allero mînero suntono (die christl. Terminologie str. 8). Nyní vidíme zcela zřejmě původ tohoto rčení z německého originalu k zpovědní modlitbě v Euch. sin. a v třetí Fris. památce. Rčení to vyskytuje se i jinde dosti často v německých formulích. Ku př. i ve fuldenské: Ih uuirdu gote almahtîgen bigihtîg enti allên gotes heilegôn enti thir gotes manne allero mînero suntono, girido, abunstes, nîdes, bisprâchido, ubilerolusto atd. (Müll. u. Scher. Denkm. 241.1, srovn. i str. 243.1 a 244). Ostatně již Vostokov upozornil na tuto shodu (u Sreznevského na str. 46 u slova izpověden); bude nám o ní ještě mluviti v syntaktické části této práce. Německý vliv viděli jsme dále ve rčení: jaz ze zaglagolo zlodeiu III 1, kde máme dativ vlivem něm.: ih intsago mih demo tiufeli (viz pozn, k místu tomu).

Viděli jsme dosud, že se celé věty z druhé frisinské památky vyskytují v homilii připisované sv. Klementu, kteráž je zachována v ruských přepisech, a že třetí památka souvisí se zpovědní modlitbou v Euch. sin., jehožto přepis pochází snad z Macedonie, původní však zpracování bezpochyby z východního Bulharska (aspoň jeho větší části).

Zcela zřejmě jeví se dále vliv německých originalů v první Frisinské památce a v modlitbě Euchologia sin. a sice v poslední ve rčení: господи, ты (єдинъ) на съ свѣтъ приде грѣшъникъ избавитъ, бѫди ма спсъ и избави atd., což odpovídá staroněm. trohtîn, dû in desa uueralt quâmi suntîga za generienna, kauuerdô mih gahaltan enti ganerien (viz na str. 15 ř. 35). »Dû in desa... quâmi« je relativní věta, v níž se může v takových případech vynechati relativní zájmeno. Srovn. ku př. fater unser, thu thar bist in himile... = Vater unser, (der) du da bist im Himmel (Könnecke, Bilderatlas 2. vyd. str. 10). Tak i v gotštině, srovn. ku př.: atta unsar, thu in himinam, veihnai

namo thein, v němčině nyní: Vater unser, der du bist in dem Himmel atd. Původce prvního překladu neznal této zvláštnosti a považoval tuto relativní větu též za hlavní. Tak je i v první Fris. pam : Boſe, ti pride ze nebeze, vſe ze da I 17 místo Bože, iže jesi přišel neb podobně. V III 67—71 je správně: Criſte, boſi zinu, iſe iezi razil na zi svet priti... uchrani atd. Z toho jde dále na jevo, že překlady těchto zpovědních formulí a modliteb nepocházejí od jedné osoby (srovn. i Miklosich, Die christliche Terminologie str. 8); dále pojednávají o uvedené zvláštnosti strněm. vět: O. Erdmann: Grundzüge der deutschen Syntax nach ihrer geschichtlichen Entwickelung. Stuttgart 1886. § 95 str. 49 a K. Tomanetz: Die Relativsätze bei den ahd. Übersetzern des 8. u. 9. Jhd. Wien 1879 str. 4.

Z uvedené souvislosti mezi bulharskými neb aspoň též v Bulharsku dříve psanými památkami a mezi Frisinskými můžeme souditi, že tyto vznikly v prvotním znění jen tam, kde bylo literární spojení s jihem, se slovanskou církví v Bulharsku. Krajinou takovou mohlo býti především uherské území v IX stol. Slovany též obydlené, při čemž mám ovšem zde hlavně krajiny západní a severozápadní na mysli. Zde působilo již před příchodem slovanských apoštolů do velkomoravské říše německé duchovenstvo, jak se dovídáme mimo jiné hlavně též z tak zvané »Conversio Carantanorum«, která byla dle všeho r. 873 sepsána (uveřejněna též u Kopitara, Glag. Cloz. str LXXII—LXXVI). Že v těchto krajinách žilo tehdy vůbec mnoho Němců, dovídáme se právě z tohoto pramene. Uvádějí se osoby přítomné při svěcení chrámu a mezi nimi je mnoho německých jmen. Dále je známo, že byl Methodiovi přidělen Němec Wiching jakožto suffragan, který mu tak velice ztrpčoval život.

Byly zde tedy i známy německé formule veřejné, obecné zpovědi, při níž lid po kázání obyčejně nahlas opakoval předříkávaná mu slova knězem. Takové zpovědi v národním jazyku byly v Německu v obyčeji hlavně od r. 813, když byl sněm turský ustanovil, aby homilie biskupem odbývané překládány byly do romanského neb německého jazyka, což ovšem platilo i o veřejné zpovědi

První Frisinská památka je takovou formulí, třetí je modlitba zpovědní, též na základě formulí zpovědních vzniklá, a že i druhá Frisinská památka těsně souvisí s takovými zpovědními formulemi, dokážeme ještě.

V naznačeném území mohly se v jistých mezích stýkati slovácké živly se slovinskými. Zde byly konečně i Methodějem a jeho učeníky bezpochyby též zavedeny slovanské bohoslužby a církevní slovanština zde tedy byla známa.

Nějaký slovanský duchovní, dle všeho tuzemec, kterému církevní slovanština známa byla, které však úplně mocen nebyl, přeložil zde německé zpovědní formule a modlitby, jaké se nám zachovaly v 1. a 3. Fris. památce a v Euch. sin. (jakož i jinde). Můžeme ovšem předpokládati, že bylo ještě více takových přeložených formulí v církevněslov. literatuře, nežli nás došlo. Tyto překlady nepocházely však všecky od jedné osoby, neboť přes to, že mají tolik společných výrazů a rčení, nalézáme v nich přece dosti odchylek (jak jsme to viděli mezi 1. a 3. Fris. památkou s jedné a 1. a 2. formulí či modlitbou v Euch. sin. s druhé strany). Ale byla to jedna škola, jeden a týž směr. Texty mohly býti již v něm. originale dosti podobny. Tak mohly ku př. shody a různosti v 3. Fris. památce a v modlitbě Euchologia sin. pocházeti již z takových originalů. Překladatel mohl však při své práci upotřebiti hotového již překladu druhého podobného textu, tak že můžeme konečně předpokládati týž pramen pro všecky podobné památky.

Že slovanské duchovenstvo dovedlo záhy použiti plodů římské církve, toho jsou nám nepopíratelným svědectvím Kijevské listy, jichžto původní překlad pochází buď ještě z doby Methodiovy nebo z doby bezprostředně následující, jak tomu jich jazyk nasvědčuje. K překladům takovým, jako jsou naše formule, mohl se odhodlati jen ten, kdo měl před sebou povzbuzující příklady v církevní slovanštině a kdo dovedl též kořistiti z jejích pokladů.

Na téže půdě vznikla i zpovědní modlitba, jejížto text se nám částečně obráží v hom. sv. Klementa a která je většinou zachována též v druhé Fris. památce. Avšak vzájemný poměr těchto dvou památek není tak jednoduchý a proto se chceme s nimi blíže seznámiti.

Uvedeného prvního překladu zpovědní modlitby použil někdo při svém sepsání homilie na svaté a apoštoly vůbec a vzal z něho některá místa beze změny. Byl-li to právě Klement, který takto pracoval, těžko dříve rozhodnouti, dokud neznáme jeho vlastních děl a to hlavně po jich jazykové stránce. Klementu připisovaná homilie není určena na den nějakého svatého, poněvadž v ní není žádných bližších vztahů k životu nějakého určitého svatého. Poznalo se totiž, že byla určena původně pro mučeníky a apoštoly vůbec a že byla později svatému Marku (na den 25. dubna) proto připisována, poněvadž dvakrát tam v zkratce vyskytující se imja rek bylo vykládáno jakožto Marka, kdežto imja rek mělo kazateli připomenouti, aby jmenoval svatého, jehož památka se právě světila (Mikl. Die christl. Term. str. 6). Třeba ještě podotknouti, že podobných všeobecných homilií řecká církev, jak se zdá, ani vůbec neznala, kdežto v římské církvi vyskytují se často. Jest tedy více pravdě podobno, že homilie připisovaná Klementu vznikla již v Pannonii. Ostatně je známo, že Klement tento byl učeníkem Methodiovým a že se po jeho smrti (885), když byli učeníci Methodiovi z velkomoravské říše vypuzeni (r. 886), s nimi uchýlil do Bulharska.

V Pannonii pořízený prvotní překlad německé modlitby, která se před zpovědí snad předříkávala, byl opět někde a sice latinkou přepsán, jak se zdá, dle textu částečně již přepracovaného. Jest to naše druhá Frisinská památka. Nezdá se, že by byl poslední přepisovač mnoho měnil v textu, nehledě k hláskoslovné stránce, za to však můžeme předpokládati, že spěšně psal, leccos přehledl a hodně zkracoval.

Že se nám druhá památka nezachovala zde v původním znění, nýbrž že je to jen přepis, vychází na jevo z následujícího. Jednou zde máme přídavné jméno a substantivum, k němuž náleželo, bylo vynecháno: a bosiu uzliubise 34. Na příslušném místě v homilii sv. Klementa čteme zcela správně: благодѣть божию и милость възлюби (Die christl. Term. str. 6). Též i druhé subst. bylo vynecháno, jak vidíme. Dále zde máme více zkomolených výrazů, jaké lze si vysvětliti jen chybným čtením a chybným přepisem. Ku př ib byeni 68, což Dobrovský vykládal jakožto pobejeni, tedy побѣждени, Vostokov myslil zase na part. bijen, ač si sám mnoho nezakládal na takovém výkladu; ugongenige 23 m. ugojenije, o čemž jsme se již zmínili. (Preise 97 vykládal Vostokov jakožto прѣждьше majores, Miklosich jakožto příslovku: прѣже Lex. u hesla прѣжде.) Chyby jako ugongenige, ib byeni atd. dokazují nám, že poslední přepisovač textu všude nerozuměl a že se nestaral o to, aby jej opravil.

Shoda mezi druhou Frisinskou památkou a mezi homilií připisovanou Klementu jest zajisté zajímavý zjev ve slovanském písemnictví. Miklosich vykládal si nesprávně poměr dvou těchto památek. Praví totiž (na str. 8): »Bairische Glaubensboten... führen bei den Slovenen Pannoniens die öffentliche Schuld ein. Die entsprechende Formel wird entweder in Pannonien aus dem Deutschen übersetzt, oder es wird eine in Karantanien gefertigte Übersetzung nach Pannonien gebracht: letzteres ist mir wahrscheinlicher. Hier lernt Klemens die Formel kennen. Hier oder, was nicht ausgeschlossen ist, in Bulgarien verflicht er Theile der Beichtformel in eine für das Fest eines Apostels oder Märtyrers bestimmte Homilie. Es kann auch angenommen werden, Klemens habe die uns vorliegende Homilie aus dem Lat. übertragen, was zur Gewissheit würde, wenn es gelänge, das lateinische Original der Homilie aufzufinden.« Jak by se měla v tomto posledním případě Frisinská památka k homilii, o tom se ovšem Miklosich nezmiňuje. Ku konci ještě podotýká, že třeba připustiti, že přišla homilie z Pannonie do Bulharska, ne naopak z Bulharska do Pannonie.

Nehledě k identickým místům v našich obou památkách, třeba ještě následující vytknouti, abychom mohli správně posouditi jich obapolný poměr:

Druhá Frisinská památka souvisí těsně se zpovědními formulemi římské církve. Čtemeť v ní: i gest ze pred bosima osima vzacomu zuoimi vzti i zuoim glagolom izbovuedati, eze ge na sem zuete chisto stuoril 75—81 (et est ante oculos dei unicuique suo ore et suo sermone confitendum, quod in hoc quisque mundo fecit), dále: a to bac mui ninge nasu praudnu vuerun i praudnv izbovuediu toie mosim ztoriti 103—107 (at hoc denuo nos nunc nostra justa fide et justa confessione idem possumus facere) a: da potomu zinzi bosi raba (m. rabe) prizzuause tere im grechi vuasa postete i im izpovvedni bodete grechov uuasih 109—113 (ergo, filioli, dei servos advocate et eis peccata vestra enumerate et eis confitentes este peccata vestra).

Ještě lépe seznáváme souvislost naší památky se zpovědními formulemi z té okolnosti, že se v ní, jakož i v těchto často, uvádějí tak zvaná »Sex opera misericordiae«, která spočívají na textu ze sv. Mat. XXV 35—39. Počet těchto skutků bývá ovšem různý. Tak čteme v saské zpovědi, která byla jiným německým jaksi základem:

siakoro ne uuisîsoda endi im ira nôdthurfti negaf sô ik scolda sêra endi unfrâha ne trôsta sô ik scolda, (mînan degmon sô rehto negaf sô ik scolda), gasti sô ne antfeng sô ik scolda atd. (K. Müllenhoff u. W. Scherer, Denkmäler d. Poesie u. Prosa aus dem VIII—XII Jhd., 3. vyd. I, str. 236 a násl.). Obšírněji jsou uvedeni v Reichenavské formuli (l. c. 244. 18 a násl.): Ih gihu gode almahtîgen, daz ih hungarege ni azda, dursdage ni gidrancda, sichhero ni uuîsâda, sôse got habêt gibodan unde mîn sculd uuâri. Ih gihu gode almahtdîgen, daz ih durftîge man ci hûs ni giladoda, noh dên maz nah dranc ni gap noh flezzi noh betdi, sôje... atd.

Tyto skutky milosrdenství nalézáme i v staročeské zpovědní formuli (Listy filologické XV str. 39): Shrzieſſyl ſem w ſſeſterU myloſrdenſtwy krale nebeſſkého, ze ſem toho nevkazal k ſwemu blyznyemu yakz gſem ſ pravem gmyel k lacznemu, k zyeznywemu, nahemu, potyeſtnemu, pracznemu, nemocznemu, neduzywemu, zalarznemu, gych nevczyeſſyl any nawſſczyewyl, any mrtweho ku pohrzyebu neprowodyl; ze ſem naheho neodyel, laczneho nenakrmyl; zyeznyweho nenapogyl, potyeſtneho w ſwoy duom neprzygyal, pracznehо, nemocneho, zalarzneho y wyeznye nenawſſczyewyl any vtyeſſyl, mrtweho ku pohrzebu neprowodyl...« Taktéž jsou obsaženy v české formuli Kopitarem uveřejněné (Glag. Cloz. str. XLVII), ale jen krátce.

Podobně čteme i v staropolské formuli z roku 1375 (Nehring, Altpolnische Denkmäler str. 243):

Kaø sse teze, ijesm ne popelnal sesczora miloszerdza tworza mego: ubogego, lacznego ne nakarmil any napogil, pustego neoblozil, nagego ne prziodzal, iøtego ne wczessil, nemocznego ne nauedzil, martwego do grobu ne prziprowadzil.

Avšak i homilie sv. Klementa souvisí se zpovědními formulemi a se zpovědními modlitbami vůbec. Nepřímo jde to již z toho na jevo, že v ní se opětují některé věci, které máme v druhé Frisinské památce.

Avšak může se podati i přímý důkaz, že některá místa vzata jsou ze zpovědních formulí. Ku př. jako oběščachom sja bogu, poražajemi svjatyimь krьščenijemь, predъ mnogy posluchy, sice glagoljušče: otricjaju sja sotony i vsěchъ dělъ jego (Mikl., Die christl. Term. der sl. Spr. 4)[1]) a v uvedené již staročeské formuli zpovědní (L. f. XV str. 39): Shrzyeſſyl ſem w ſedmerze ſwatoſty tyerkwe ſwate, na ſwatem krztu, ze ſem ſy otrzekl zleho dyabla y geho sluh. Srovn. též začátek třetí památky Fris.: Jaz ze zaglagolo zlodeiu i uzem iego delom.

Dále se shoduje v homilii (l. c. str. 5: nь da sъvьršimъ obětovanija naša jaže kъ gospodu bogu našemu, lubjašče jego vsěmь srdcьmь svoimь i vseju myslьju i vseju

[1]) Místa z homilie podávají se zde v lat. transskripci, aby se rozeznávala od textu Euch sin. Na závadu to snad nebude.

krěpostiju i bližьnjago svojego jako sam sja a v staročeské formuli (l. c. 38): že gsem nemylowal meho myleho ſpaſſytele ze wſſieho ſrdcze meho, ze wſſie ſyli, ze wſſiech mych vdow nade wſſieczko y mymo wſſyeczko gyne any ſweho blyznyeho yakzto ſam ſebe...

V homilii (str. 6.2): nъ da potьščim sja otъ selě vъniti těsnyimi dvьrmi vъ žiznь věčьnuju, si rěčь vъzdьržanijemь, poščenijemь, postъ že istinьnyi sje jestь, netъkmo otъ brašьna vъzdьržati sja li otъ pitija, nъ vsjakago grěcha běgati... imiže sь blaženyi, imja rekъ, podvignu sja... tomu ubo, bratija, porьvьnuimъ...

V Euch. 96b 16 (po zpovědní formuli): и пакы рече· подвизаите ся вьнити тѣсными враты въводящими въ животъ... се сѫтъ дѣла, алъканиє жаданиє... (70a 5) єже єдиноѭ отъстѫпивъше отъ грѣхъ, къ томоу не възвратити ся къ нимъ... (13) мы же хада... порєвъноумъ дрєвльнюмоу блѫдъноумоу сноу.

Dále se v homilii vytýká důležitost pokání (5—6): čimь li iskupimъ dušju svoju otъ muky, ašče že ne ostanem sja zla i ne pokajem sja, což bývá též hlavně jen v zpovědních modlitbách; srovn. i v hom. str. 4.8: paky vъnidoša vъ pьrvuju porodu a str. 5.6: to udobь paky vъnidemъ v tuže porodu, v Euch. sin. 70b 20: тѣми бо пѫтьми бєстоуда вьниде ши въ породѫ...; v hom. 5.14: razdaja iměnije svoje niščiim, v Euch. 70b 10: раздавьникъ имѣниѣ своєго.

V homilii 5—6 uvedená »děla sotonina« jsou též vzata ze zpovědních formulí. Některá z nich máme i ve zpovědní formuli v Euch. na str. 68a jako: разбоѭ въ дѣтогоублєниѣ, въ татьбы, въ пиѣнство, въ клєвєты... въ пласаниѣ (v hom. pljasanija) въ прѣстѫпоклатиѣ (v hom. kljatvoprestupljenije, ve Fris. pam.: roti, choise ih ne pazem nu ge prestopam), въ чародѣлиниѣ (hom. vъlšvenija, ale v Euch. 70b 17 podobně влъхолюбиѣ), a před tím předchází v Euch. (ř. 20): блѫды і прѣлюбодѣлиниѣ, s čímž souhlasí v hom. (5.2): bluženija, preljubodějanija.

Opětují se tudíž v homilii připisované Klementu celkem tytéž myšlénky, s kterými se setkáváme i ve zpovědních formulích a modlitbách. Někdy se opětují i tytéž výrazy, jak jsme viděli. Můžeme ještě k tomu dodati hom. 5.1: pьjanstvo, obъjadanije (v právě jmenovaných »děla sotonina«), v Euch. 69a 26—69b 1: въ пиѣнъствѣ сѫщю і въ обѣданьи; v hom. 5.10: stranoljubijemъ, Euch. 69b 25: странънолюбиє; hom. 4.2: vъzdьržanija (srovn. i ř. 5), v Euch. 69b 2: въздръжитъ ся отъ...

Pochopujeme tedy, proč homilie tato nemohla již na Vostokova a potom na Undolьského činiti dojem obyčejných homilií, které jsou ve východní církvi běžné a obvyklé. Bylať to původně modlitba (poučení) před zpovědí, která později byla na homilii apoštolů a mučeníků vůbec přepracována. Německá předloha náležela ovšem západní církvi.

V liturgiích východní církve nenalezáme ničeho, co by se shodovalo s našimi zpovědními formulemi neb aspoň nám připomínalo obsahem svým druhou fris. památku a jmenovanou homilii. Marně hledáme u Goara (Euchologion sive Rituale Graecorum, Lutetiae Parisiorum 1647) u C. A. Swainsona (The Greek liturgies, Cambridge 1884) a u Krasnoselceva (Свѣдѣнія о нѣкоторыхъ литургическихъ рукописяхъ ватиканской библиотеки, Казань 1885). Nalezáme zde jen jednu modlitbu, která jaksi připomíná zpovědní formule, ale v podrobnostech je docela jiná (u Swainsona na str, 331—332 nejobšírněji pod názvem *Εὐχὴ ἱλασμοῦ*, jinde je již zkrácena, u Goara na str. 673: *Εὐχὴ ἐπὶ τῶν μετανούντων* atd.). Jarosiewicz hledal i v následujících knihách marně zpovědní formule a modlitby, jež jsou obsaženy v Euch. sin., totiž: v Єухологіонъ си єсть трєбникъ ѧзикославєнскій, въ Перемышли 1844; Єухологіѡн албо молитословъ или трєбникъ въ Львовѣ 1695; Трєбникъ, Москва 1769 (srovn. jeho práci »Über das Euchologium Sinaiticum«, výroční zpráva realn. gymn. v Kolomei 1888).

V literatuře církevně-slovanské se nám však v některých rukopisech zachovaly zpovědní formule z němčiny přeložené a bude je třeba nyní srovnati s formulemi frisinských památek a Euchologia sin. (viz Jagić, Archiv für sl. Phil. VII str 132, kdež se zpovědní modlitba z Euch.

sin. str. 72a, jejížto německý original nyní známe, výslovně uvádí též z Grigorovičova »Trebniku« č. 35 a z Grigorovičova »Služebniku« č. 32).

Že se text původní v homilii připisované Klementu, aspoň na začátku, lépe zachoval než v druhé Frisinské památce, jde z následujícího na jevo:

Obsahem svým souvisí věty homilie těsně jedna s druhou, což se nemůže říci o první části Frisinské památky, kde nemáme mnohdy vůbec žádné souvislosti. Kdežto se v homilii hned na začátku k tomu poukazuje, že bůh stále jenom pečuje o naše blaho a že nás chce opět do oné říše přivésti, která byla pro nás ztracena pádem Adamovým, a kdežto dále vykládá, že by věčně trval život náš, kdyby se nebyl Adam prohřešil — začíná se Frisinská památka beze všeho spojení právě touto myšlénkou. Příštipkářská práce skladatele naší Frisinské památky jeví se i v tom, že opakuje v téže větě touž myšlénku týmiž slovy, totiž: te v veki gemu be siti (te v věky jemu bě žiti) 2—3 a o tři řádky doleji opět: nu u vueki gemu be siti 6—7. V homilii máme ovšem myšlénku tu jen jednou: въ вѣкъ ѥмоу было житиѥ. Nedopatření stalo se snad tím, že poslední přepracovatel text částečně přestavoval (u Miklosiche je text památky uspořádán dle homilie), tedy jen mechanicky měnil, kdežto co se jazyku týče, podržel, jak se zdá, spíše původní znění. Na uvedeném místě nehodí se pokračování: bonese zauiztiu bui nepriiazninu uvignan od szlauui bosigę. Očekáváme zde adversativní spojku, jako je i v homilii (нъ ꙁаконстию atd.). Ve Frisinské památce nemohla zde však tato spojka státi, poněvadž se vyskytá již v předcházející větě, jež, jak jsme viděli, opakuje dřívější myšlénku. Mezi »děla sotonina« náleží jich dle Frisinské památky 7, dle homilie však 25 a vypočítávají se všecky; pořádek je ovšem týž (pokud jde o souhlasící jména), jen slovo nenavist uvádí se jakožto poslední ve Frisinské památce.

Text, který je nám zachován v druhé Frisinské památce, nemůže tedy býti původní (co se objemu týče, co do lexikální stránky je v něm původní znění lépe zachováno nežli v homilii, jak z příčin, již nahoře udaných, souditi musíme) a je též vyloučena možnost, že by byl Klement použil při skládání své homilie takového textu, který by byl v Karantanii povstal a tam nabyl již místního přibarvení, jak se Miklosichovi zdálo pravdě podobnějším. Srovnáváme-li oba texty, nečiní to vůbec na nás dojem, že by se byl musil původce homilie v oné mnohem obšírnější části, která je též zlomkovitě zachována ve Frisinské památce, utíkati k tomuto textu.

Než taktéž se nezdá, že by byl měl původce textu ve Frisinské památce zachovaného (mohl to býti ovšem zároveň i původce jejího posledního přepisu) homilii po ruce při své práci, poněvadž se nejeví žádná vnitřní souvislost ani mezi hlavními myšlénkami obou památek; tak daleko nemohlo zajisté jíti mechanické přestavování, které si mohl jen tu a tam z neznámých nám příčin dovolovati. Nezbývá tedy, nežli předpokládati jiný, třetí pramen, z něhož povstaly a sice buď přímo aneb nepřímo; poslední jest ovšem pravdě podobnější. Chtěli-li bychom předpokládat, že byly již v němčině dva různé originaly shodující se v některých věcech, tedy zpovědní modlitba a z ní pošlá homilie na svaté neb mučeníky vůbec, musili bychom připustit, že překladatel jedné užil hotového již překladu druhé a tím by se vysvětlovala shoda v mnohých výrazech. Dokud neznáme německých textů, které by se shodovaly více s dotčenými památkami, jest ovšem těžko věc tuto rozhodovati.

Pokud jsme dosud přihlíželi k jazykovým zvláštnostem Frisinských památek, týkalo se to hlavně jich lexikalní stránky. Avšak třeba též přihlížeti vždy ku skladbě každé památky a proto chceme dříve ještě, než vytkneme, co důležitějšího v nich z hláskosloví, poukázati na syntaktickou stránku památek těchto.

Zachovalo se nám zde především několik starých a ryzích vazeb slovanských, ku př. u slovesa ukryti se stojí zde gen.: gegože nemožem niki(er) se lica ni ukryti, ni kakože uběgati II 68—71 (Hattala v Čas. č. Mus. 1858, str. 525); též u slovesa ostati (abstinere): ostaněm

sich mrzkych děl II 17—18 (Hattala l. c. str. 522). Ispověděti (ispovědati) má zde sice zcela správně akk.: ispověde ves moj grěch I 2—3; též III 26, však brzy na to zde i gen.: vsěch nepravdnych děl i nepravdnega pomyšlenija 28—29, tedy jakoby předcházelo: ispověde se. Pro vazbu tuto s gen. nemám dokladu z círk. slovanštiny, ale p prof. Hattala upozorňuje mě na podobné příklady v staré češtině u Tomáše ze Štítného (Knížky šestery o obecných věcech křesťanských, vyd. K. J. Erben 1852), kdež na str. 236—249 se často vyskytuje, ku př.: že se chce jeho zpoviedati 236.19; zpoviedati se i všedních hřiechóv 237.25 atd., ale bývá zde i akk. (jenž vlastně původně byl též genitiv) zájmena středního rodu, ku př.: což se kto zpoviedá 247.33 (srovn. i 248.8). Zrovna tak si vysvětluje p. prof. Hattala genitiv ve rčení: ispověden vsěch grěch, o kterém jsme se již zmínili nahoře. Já však považuji toto rčení spíše za germanismus, přihlížeje ne tak ku genitivu jako k adjektivnímu tvaru slova ispověden (v II 112 ispovědni, tedy círk.-slov. **исповѣдьнъ**, čemuž odpovídá v Euch. sin. **исповѣденъ**), který souhlasí s něm. bigihtîg. Kdyby bylo toto rčení vzniklo na základě nějakého latinského originalu, mohlo by se vycházeti jen od lat. confessus sum (neb confitens). Potom by bylo ale v círk. slov. též participium, tedy **исповѣдѣнъ** (v II 112 stálo by též ispověděni). Ostatně viz též na str. 21—22 důkaz jiný, že i modlitba v Euch. sin. pochází z něm. originalu.

Dále zde máme řídký případ gen. vztahu (relationis): da mi račite na pomoči byti ki bogu moich grěchov III 20—22 (viz Miklosich, Vgl. Gramm. IV² str. 467).

Jako se vyskytuje již v nejstarších církevně-slov. památkách předložka **отъ** za prostý gen. (ku př. **избави ны отъ непріязни**, Zogr. a jiné v Mat. 6.13 i v staré češtině již: ale zbav ny ot zlého), tak máme již zde: izbaviti ot zlodějne oblasti III 70—71 a uchrani me ot vsega zla III 72—73. Srovn. též: tebě se mil tvorju od sich počtenych grěh i od... I 21—22, ale: těch se tebě mil tvorju I 23—24.

Starší vazba je i dativ při slovesu chtíti: ...mi se tomu chotělo, jemuže mi by nedostalo chotěti I 16—17; při modliti se: i modlim se im II 36—37, tako... i nam se modliti tomuje... otcu II 59—61 a konečně při souditi: igdaže prideš sodit živym i mrtvym, komuždo po svem dělě III 56—59.

O dativu při zaglagolati se ve významu odříci se čeho III 1—2 zmínili jsme se na str. 18. V círk. slov. slova toho v uvedeném významě doložiti nemůžeme. Odpovídá mu zde **отърєшти сѧ**, obyčejně s gen. (Miklosich, l. c. str. 455); někdy i s dat. v pozměněném trochu významu: **отърєшти сѧ єи** (l. c. str. 584 a 586). Tak se může snad i vykládati: Ja ze odpouem chudiczu ynu nega deylam atd. v slovinské zpovědní formuli z XV stol. (Slav. Bibl. 1858, str. 170.1 a 172.1), ač by to i zde mohl býti vliv německý, jak se mi zcela jistým zdá u zaglagolati se ve Fris. pam. V češtině má dativ při zaříci se jiný význam, ku př. zaříkám se ti, že toho již neudělám. Zde se může vytknouti i vazba dativu zájmena osobního s infinitivem: iměti mi je I 9; i jest se vsakomu ispovědati II 75—79 atd. (viz Miklosich l. c. str. 599).

Jak jsme již seznali z příkladu: igdaže prideš sodit živym... III 56, je zde ještě supinum jednou zachováno, kdežto jinde se již i infinitiv klade: iže jesi račil na si svět priti grěšnike izbaviti III 68—70.

Zajímavé je zde tak zv. gerundium: beuši (byvši) I 8; neprijemljoći II 3; imoći II 6 (viz poznámky k textu).

Předložka se může opakovati neb vynechat před slovy stejné syntaktické platnosti, ku př. ili v nepravdněj rotě, ili v lži ili tatbě ili zavisti ili v usmasi I 14—15. Ve rčení: komuždo po svem děle III 59 očekávali bychom spíše dativ.

Vliv cizího jazyka jeví se mimo uvedené již případy též v užívání zájmen moj, tvoj, naš a vaš místo svoj (v 1. a 2. os.), ku př. ispověde ves moj grěch I 2—3; poroncо me tělo i mo dušu atd. I 29—30; oběti naše im nesem II 38—39; im grěchy vaša počtete i im ispovědni boděte grěchov vašich II 111—114 atd.

*

Z toho ovšem bylo by ještě těžko vyvozovat, jakému originalu se to má připsati, neboť může to býti vliv jak němčiny tak i latiny.

Při otázce o původu Frisinských památek jest nám především přihlížeti k druhé, poněvadž vyniká svým zvláštním rázem mezi ostatními a dává nám vítané pokyny v tomto ohledu. Jsou sice některé jazykové známky, pro které by se mohla považovati za nejstarší ze všech tří neb aspoň za starší prvé. Tak považoval i Škrabec (na obálkách časop. Cvetje z vertov sv. Frančiška II r. s. 4. 1881, článek ten čelí proti Jagićovým poznámkám v Archivu I str. 450—451, viz nahoře na str. 10) II. pam. za starší pro tyto příčiny: v I máme v gen. j. č. u zájmen atd. jen *-ga* (5krát: 19 dvakrát, 20, 25, 33), v II. jen *-go* (2krát: 68, 95) a v III 6krát *-go* (2, 3, 39, 41, 41—42 dvakrát) a 4krát *-ga* (6, 11, 29, 72). Dle Baudouina de Courtenay (v kritice Jagićova spisu »Pomladjene vokalizacije« str. 14) povstaly tvary s *-ga* vlivem genitivů na *-a* u jmen a proto byla prý doba, v níž se užívalo stejně tvarů těch. Dále uvádí, že větší počet stažených, tedy domácích tvarů zájmenných nalézáme jen v I (ku př. tua 26, me 29, 30, mo 30 dvakrát, tuo 32), v II je prý jen jeden (který? snad bofima 27 atd. m. božijema) a v III jen dva (tuima 55 a lok. j. č. zuem 59) vedle gen. moih 21, 47, akk. j. č. ž. r. tuuoiu 51, moiu 66, moia 61, 62, moie 63, 64, 65. Třeba však podotknouti, že v II máme vůbec jen 4 tvary zájmen těch: akk. mn. č. m. r. ſuoge 51, akk. j. č. stř. r. ſuoge 63, zuoimi 77, zuoim 78. Z tvarů s *e* m. *y* dle obdoby vzniklých má prý II jen te 56,[1]) vedle toho ale ještě: vueki 2, 6, ſzlauui 10, (roty 23), akk. crovvi 51, grechi 111, k tomu přidávám i: imugi (= imy) 5, ve III však je prý již jen *-e*: greche 27, uuede 30, ne uuede 31, grefnike 69, zlodeine 71. V první není příkladů. Za doby, když byla II psána, lišilo prý se ještě *y* od *i* (v památce té 4krát *ui* a jednou *u* psáno). Když však se III památka a bezpochyby i I psaly, nerozeznávalo se prý již *y* od *i*; když již se *k*, *g*, *h* nemusilo měkčit a mohlo po něm *i* stát, mohlo na jeho místo i *e* nastoupiti a rozdíl mezi duše a roki, konje a grěhi byl zbytečný. Najednou se to prý ovšem všude nestalo a mohlo by se tudíž mysliti, že II a III byly psány sice v stejnou dobu, avšak v různých krajinách.

Než uvážíme-li, že II a III pam. pocházejí, jak uvidíme, od jednoho pisatele, nemohou se zde vytčené zvláštnosti tak vykládati, jak se tuto stalo. Mluví proti tomu především i palaeografie. Zachovalo se nám sice v II a III ještě starší *m* a *n* karolinské doby (nožky vybíhají do špičky a jsou zahnuty na levo), avšak kolmice u liter *b*, *d*, velké *I*, *h* a *l* bývají u samého vrcholu tlustší, což vidíme zřetelně ku př. u *l* ve slově cazal II 94 (sn. 5, sl. 2 ř. 9) u *d* ve slově od (sn. 5, sl. 2. ř. 10) několikrát po sobě na posledním snímku atd. To jest známkou pozdějšího písma, kdežto kolmice všude stejné tloušťky v I jsou starší. (Ještě starší byly kolmice v prostřed kyjovitě naduřené.) Dále je v II a III již novější *h* tu a tam (viz o tom doleji poznámku k posudku Pertzovu). II a III pam. byly tedy později napsány než I, čemuž odpovídá i ta okolnost, že v kodexu předchází I a teprv v další jeho části následují po sobě II a III.

Dále se nám jeví ve Frisinských památkách částečně týž dualismus, který vidíme v církevně-slov. památkách mezi staršími a mladšími, a tu shledáváme, že co je v II a III, je právě mladší nežli co je v I. V I máme ku př. děva 6 a v III pozdější děvica 19, kteréž slovo je též v ljubljanské zpovědní formuli (viz mé »Altslov. Studien« str. 48 a »O mluvě Jana ex. b.« str. 5 a 15). V I máme vedle grechov 11.12 ještě starší tvar grech 8, 22, v II však již grěchov 113 a v III od téhož písaře pocházející též grechov dvakrát: 21, 47. V I máme vedle potreba vuelica 20—21 ještě milozt vueliu 32, kdežto v II máme jen vuelico strastiu 107—108. Dle Jagićova indexu přichází v nejstarším ev. textu velij 53krát a velik jen 9krát; v Ostr. ev. je velij již jen 3krát. Zajisté jest pak dále v I: ili vuolu ili nevuolu 13—14 starší

[1]) Uvidíme, že zde bylo i rabe 110.

než nudmi ili lubmi v III, neboť v ev. máme ještě: nevolja bo estъ priti skanьdalomъ (Mat. 18.7) vedle nąždą imamь (Luk. 14.18) a v Glag. Cloz. ř. 196 máme: nikъtože nąždeją lučij byvajetъ, čemuž již odpovídá v Supr. str. 309 ř. 14—15: niktože nudьma byvaatъ dobrъ (srovn. zde i 270 ř. 3: jako Iosif nudъma bě dobrъ). Tvary nudmi a nudma pocházejí tedy jistě z pozdější doby.

Proto třeba věc jinak vyložiti. Z pravopisu druhé památky seznáváme, že ji mohl psáti jenom Němec, neboť v něm vidíme všude vliv staré bavorštiny. Pisatel její napsal několikrát *u* místo *o*, spozoroval však chybu a opravil ji. Stalo se tak ve slově rafzboi 22 (sn. 3, sl. 2, ř. 22, původně bylo rofzbui), crovvi 51 (sn. 4, sl. 1, ř. poslední), preftopam 25 (sn. 3, sl. 2, ř. 8) a dle všeho i ve slově bovuedal 88 (sn. 5, sl. 2, ř. 3) začal psáti původně *u*. Víme sice, že *o* přízvučné a potom i bezpřízvučné přechází hlavně v krajinském dolním nářečí v *u* (viz Oblak: Starejši slovenski teksti 1889 str. 33), ale pro tak starou dobu to není dokázáno a zde lze to dokázati, přihlížíme-li i k jiným zjevům, jen vlivem němčiny. *O* se často vyslovovalo jako *u* srovn. Weinhold, Bair. Gram. str. 43: »Dazu kommt die über das ganze Gebiet verbreitete Neigung, *o* in *u* zu verdumpfen.« Jest tam i hojně příkladů ze starší doby. Srovn. i Braune, Ahd. Gramm. § 32. vuirchnemo otczu II. 60 (sn. 4, sl. 2, ř. 9) m. vuirchnemu možno vysvětliti buď vlivem následujícího slova, které se počínalo též s *o*, neb vlivem německé dativní koncovky, která u adjektiv atd. zní právě též *-mo*. V bavorštině se vyslovovalo dále *a* téměř jako *o* (Weinhold l. c. str. 37 § 22: »Eine reiche Quelle des unechten *o* ist die Neigung des bairischen *a* sich zu verdumpfen. Wir können sie durch Jahrhunderte verfolgen«). I do památek písemních vniklo toto *o*, čehož uvádí Weinhold mnoho dokladů. Jak na snímku možno zcela zřetelně pozorovati, napsal náš písař původně též zpofitel II 91 (sn. 5, sl. 2, ř. 6) a opravil *o* v *a*. Dále napsal rofzboi (původně vlastně rozbui) 22 (sn. 3, sl. 2, ř. 22) a opravil v rafzboi. I zde je vidět původní *o*, neboť *a* mělo podélné bříško a ne kulaté jako *o*.

Nejzajímavějším spůsobem jeví se však vliv staré bavorštiny v tvarech: bofi raba 109—110 (sn. 6, ř. 7—8) a grechi vuafa hned v následujícím řádku. Výklad těch tvarů spůsoboval dosud velké obtíže. Při vaša myslilo se, že je zde v *a* reflex nosovky *ę*, neboť v korutanské slovinštině to nalézáme (a na korutanském území se především předpokládalo, že vznikly Fris. pam.). Tak praví Miklosich (Vgl. Gramm. I² str. 308): »Hier werde daran erinnert, dass schon die Freisinger Denkmäler einen Fall von *a* für *ę* bieten: tere im grechi vuasa postete«. Hůře se to mělo s raba. Předpokládalo-li se, že je to gen. akk. j. č., musil by být při tom adjektivní tvar bofego neb bofia; ostatně by tomu odporovalo, že v následujícím textu je: tere im... poftete, i im izpovvedni bodete. Mimo to neklade se zde ještě gen. za akk., neboť v III máme akkusativy: v bog 5, zin 6, duh 7 atd. V jaké tísni byl zde Kopitar a jak mu pomáhal Dobrovský, seznáváme z jeho slov výmluvných: »l. 110. quid dicas esse boži raba, ubi raby aut rabe expectes. Nam pluralem possit mox sequens bis im (illis). Dobrovius, ut erat promptissimus ad respondendum, provocarat ad Russorum два, три, четыри чловѣка; sed hic minime numerantur confessarii, quos tantum plures adfuisse patet ex ipso sermone, habito probabiliter ab ipso episcopo in loco populi religionis causa undique affluentis frequentia celebrato, tempore solemniori Paschatis, Pentecostes aut dedicationis; aut potius, nostro quidem judicio, ab oratore enixe commendatur auditoribus confessariorum advocatio.«

A jak tyto tvary třeba vysvětliti? Vlivem staré bavorštiny. Braune praví (Ahd. Gramm. § 58. pozn. 3): »Die kurzen und langen *e* der Endsilben zeigen im späteren Bairisch (10. und 11. Jhd.) eine starke Neigung in *a* überzugehen; Beispiele sind sehr häufig.« Ze starších památek uvádí příklady: werda, wesa, rîchisôia, danna, eogawanna, alla, unsar, geloufan, fruma, gasunta atd. Bylo tedy i v našem případě rabe a vaše, čímž pozbývá váhy shora uvedená poznámka Škrabcova, že v II pam. mimo *te* jsou jen tvary na *y*. Spůsobem tím mohl by se snad i gen. j. č. nedela I 18 m. nedele vykládati, ač v I památce nejeví se vliv němčiny v tak

rozsáhlé míře (srovn. jen beuſi doleji a vuuraken), avšak třeba vytknout, že je v Korutansku ještě slovo nediel. Nevíme ovšem, jak staré to slovo je.

Zbývá nám, abychom ještě vyložili uvedené boſi 109. Co se týče hlásek v zásloví, praví Braune (l. c. § 58 pozn. 2): Etwas weniger fest sind *i* u. *u*, welche vom 10. Jhd. ab allgemein in *e* u. *o* übergehen. Psalo se tedy *i* vedle *e* (srovn. § 59 pozn. 1. a 2.). Dle toho máme preiſe 97 místo preiſi (že by to byl akk. za nom., tomu odporují jiné příklady), jako máme nyní prêji majores (Rad 45 str. 82) a v Prešpurském slovníku stč. podobně: przieſſi praecessor str. 41; dále tazie 31 m. tazii (tazi) a bylo správně dle předlohy božie 109, z čehož naopak udělal písař náš boſii, což ovšem psal jen boſi (srov. nom. zinouue boſi 16). I v koncovkách se to opakuje (srovn. Braune § 64 b). Dle toho moſim 106 m. moſem (možem), tedy zcela jako v 1. os. j. č. gezim II 88 proti iezem I 12, 18, 23 a III 38. Že by to bylo mozim = mozěm, není pravdě podobné, neboť v II se nikde nepíše *z* literou *ſ*, nýbrž jen ve III a to pouze dvakrát (viz dołeji). Ostatně by se to sem i dle smyslu nehodilo. — Jinou zvláštnost uvádí Braune § 117: »Ferner steht *j* häufig in Anlehnung an den Vocal *î* oder den Diphthong *ei*: zu frî, flect. frîer, aber auch frîger, frîge« atd. Dle toho: ugongenige II 23, zcepaſgenige II 39, balouvanige II 92, avšak v I vuezelie I 34, v III pomiſlenie 63, ač od téhož písaře; tedy jen různé předlohy to mohou vysvětlit.

Jak doleji vyložíme, psalo se v II pam. v násloví často *b* m. *p* a dvakrát *ch* m. *k*, všecko to vlivem němčiny.

V třetí památce však, jež byla psána týmž písařem, nemáme již žádné stopy tohoto tak mocného vlivu staré bavorštiny (až na sce atd., v hláskosloví však nikde). Jak si tuto zvláštnost třeba vysvětliti? Mohlo by se předpokládati, že III pam. byla psána později než II a že písař její přiučil se lépe slovanštině, neboť že to byl Němec, o tom nemůžeme na základě vytčených zvláštností ani pochybovati. Nejeví se však žádného rozdílu takového známky v písmě, spíše tomu nasvědčují všecky okolnosti, že III pam. byla psána hned po druhé. Že se vliv němčiny v nich tak různě jeví, vykládám si tím, že měl asi písař druhé památky před sebou original v jiném písmě, bezpochyby v hlaholském (jemuž se jakž takž přiučiti mohl, německé duchovenstvo bylo pořáde ve spojení s východními Slovany v bývalé Pannonii atd., pokud se tam zachovali), kdežto original třetí památky byl již latinkou asi psán. Že by mu byl býval hlaholský text II památky předčítán, proti tomu mluví následující nedopatření. V ř. 90 a násl. čteme: naſ gozbod zueti cruz, iſe geſt bali telez naſſih i zpaſitel duſ naſſih, ton pozzledine balouvannige pozledge pozſtavvi ucazal ge... Jde o slovo cruz; všickni skoro vykladatelé myslili zde na chybné podání slova Christus (srovn. Miklosich, Etym. Wtb. str. 144: Cruz Christus ist wohl ein Fehler); Kopitar připouštěl že *t*, které má být na konci, je snad ve slově ton (z jednoho řádku v originalu že bylo chybně vzato do druhého). Avšak, jak slovo psáno je, můžeme v něm viděti jen staroněmecké criuz (kříž) nebo vliv tohoto slova. Braune Ahd. Gramm. § 49 pozn. 1: »Für iu tritt die Schreibung *u* auf, die als û zu fassen ist. Häufiger wird û für iu erst nach dem 10. Jhd., nachdem iu monophthong geworden ist.« Z jedné památky tam uvádí též: crûce. Dále praví: »Es ist dieses *û* ein Versuch den Monophthong ü zu bezeichnen, und zwar mit demselben Zeichen *û*, welches auch für den Umlaut noch meist geschrieben wurde« (srovn. v naší památce: muzlite 84 = myslite, o čemž bude ještě uvažováno). Možno je, že v tomto tvaru vězí slovinské slovo križ, neboť *ž* se píše v naší památce dvakrát *z*: zelezneh 53, zeſztoco 97. Vliv německého slova jevil by se tedy jen v samohlásce či jen v grafice. Avšak jak sem přichází slovo kříž? Očekáváme zde slovo Krist, jež jednou ve třetí památce vyskytuje se ve formě: Criſte III 67. Myslím tedy, že písař špatně pochopil skratku hlaholského originalu ꙗ҃. Jako Němec pletl si *k* a *ch* v násloví (psal dvakrát ch místo k, jak uvidíme, v násloví) a proto myslil zde na skratku ꙗ҃ѹ҃ѹ҃, ꙗ҃ѹ҃ѹ҃, jak se vyskytuje v hlaholských textech.

Co se týče našeho místa, třeba ještě vyložiti čechismus (slovacismus) ton m. ten *O* třeba vyložiti dle Weinholda (Bair. Gr. § 24): »Als unbestimmter Laut der Spross-silben erscheint *o* nicht so häufig wie *e* und *i*, indessen setzen es die alten Schreiber zuweilen, wobei öfter auf *u* zurückzugehen ist.« Mezi příklady uvádí: ekol, werolt, aronti, mammonti, Erlongeshoven atd. Tvarem ten opakuje se zde ještě jednou podmět po delší apposici. Za pozſtavv bylo asi v předloze postavlь, čemuž přepisovač dobře nerozuměl a proto psal spojku *i* za slovem, nevěda, že je to bezpochyby transgressiv, který se sem dobře hodí.

Jen tím, že přepisovač nucen byl čísti vždy napřed více slov v neobvyklém mu písmě, aby pochopil jich smysl, a že neměl je před sebou v písmě, kterým psal, vysvětluje se nám, že podlehl v II pam. tak vlivu své mateřštiny. Možno dále i tím vysvětliti, že v druhé památce nemáme žádné interpunkce, že se slova dělí mnohem nedbaleji proti III pam. (viz doleji). Proto je zde dále mnoho zkomolenin: neimoki 13, bzzredu 13, ugongenige 23, choiſe Ih 23—24, ibbgeni 67 a slova se vynechávají: boſiu (blagodět) uzliubiſe 34. Pokusil-li se několikrát psáti ы německým spůsobem, nenásleduje ještě z toho, že by bylo bývalo tenkráte v slovinčině *y*. Mohla to být jakási tradice z církevní slovanštiny; píšeť obyčejně jen *i*, jak to máme i v I i v III pam. Beuſi v I mluví, jak uvidíme, pro to, že se vyslovovalo již bivši. Dle všeho zaniklo již záhy *y* v slovinčině. Dle slova »Bistrica« ku př. v listinách X—XII v. mohlo by se arciť souditi, že se tenkrát ještě *y* rozeznávalo od *i* (Oblak, Starejši teksti str. 18). Píšeť se Vustrice 1120, 1170, Viustriza 1130, Fiustriz 1135, Fiustriza 1060, ale mohla zde rozhodovati německá výslovnost zakládající se na starší slovinské, mohla to být vůbec starší tradice. Že i v chrvatštině záhy přechází *y* v *i*, vidíme i v Glag. Cloz. (viz mé vydání str. 5) a jinde. Viz i Jagićovy vývody v Archivu IV str. 406.

Avšak písař druhé památky nepřepisoval pouze hlaholský text, on jej trochu měnil a tím se stalo, že jej ku př. hned na začátku trochu zkomolil (viz str. 26). Nepočínal si vůbec důsledně. Tím se stalo, že tu a tam zachoval starší tvary, tu a tam zase měnil více ve smyslu slovinčiny. V tomto posledním směru pokročil v jistých případech ještě dále, nežli ti, kteří před ním zpracovali I a III památku v slovinském smyslu. Jen v II pam. vyskytuje se dvakrát tere (teže) 32 a 110, dále zde máme zlodgem 74 (srovn zlôdej, gen. zlôdja atd. diabolus Rad 45, str. 84; v I je ještě zlodeiu a zlodeiem 28 a v III zlodeiu 2 (zlodeine 71), potom ſtoriti 105 vedle ſtuoril 81 a stvoriſe 106, v I je ale ztuoril 12 a v III z(t)uori 10, ztuoril 23, 30, 38. Stati II 72 a 87, ale ztoial (m. ztal) III 56; jen v I máme též již: doztalo I 16. Vidíme tedy, že jsou v III památce, jež byla psána týmž písařem jako II, na mnoze starší tvary nežli v této, ačkoliv byla III teprv po II napsána. To lze vysvětliti jenom různou povahou předloh, jichž text se mohl buď při záměně písma též jinačit, neb zůstal nezměněn při totožnosti písma.

Dle toho není jisté, pocházejí-li tvary uvignan II 9, modlim II 36, modliti II 59 a vzedli II 62 od posledního přepisovače aneb byly-li již v předloze. Zvláště při posledním slově myslil bych, že bylo již tak v předloze (srovn. v Pražských zlomcích: i vъ raj vъsedli sję II, B, 12), protože slovo to, jak se zdá, bylo specificky církevně-slov. a nemohl se v něm tak snadno jeviti vliv živé mluvy. Jinak ovšem na slov.-českém území. Poukazuje-li se k tomu, že v korutanském nářečí máme ještě dnes: šidlo, kridlo, motovidlo (Kopitar, Glag. Cloz. XLI), nedokazuje nám v našem případě ničeho. Dle toho bychom očekávali i v I cridlatcem 4 a ne crilatcem.

Na základě několika uvedených zvláštností, jimiž v II památce slovinčina vychází tak rázně na jevo, předpokládám též, že II památka (a tedy i III a bezpochyby i I) byla napsána někde hluboko na slovinském území a ne snad někde na okraji, kde by se byly jevily i vlivy jiného nářečí (jak bychom to ku př. dle *u* a *o* místo ą očekávati mohli). Přihlížíme-li ke staženým tvarům mo m. mojo atd. a uvážíme-li, že i dnes v Ziljském nářečí korutanském máme mo atd. (viz Oblak, Archiv f. sl. Phil. XV str. 156), jsme ovšem nuceni pomýšleti hlavně na Ko-

rutansko, zvláště když na základě II památky nevychází ani na jevo, že by již v její předloze byly bývaly takové tvary. U chrvatských Slovinců (neb jakkoliv je jmenovati chceme) máme též ma za moja, avšak mu za moju, a mimo to svomu ne svemu, což máme ve Fris. památkách (vedle mo v akk. j. č. r. ž.). Viz Miklosich Vgl. Gramm. III² str. 149—150 a I² str. 331—332. Máme-li ve Fris. pam. vuecſne I 34, můžeme ovšem připomenouti, že se i nyní říká v Korutansku: to dobre (Mikl. I² str. 331). Mohlo-li by se též na základě dialektického materialu pomýšleti třeba na horní Krajinu, není mi známo. Krajina by se mi pro jisté příčiny, jež hned uvedu, více zamlouvala, ne snad jen proto že v dolní krajinštině ku př. byla zpovědní formule v XV v. napsána.

Kdyby někdo chtěl připustit, že mohly Frisinské památky pro vyskytující se v nich bohemismy a pro *u* a *o* za ą vzniknouti někde v slovinském nářečí, které se stýkalo s československým, musil by se uchýlit do západních krajin Uherska poblíž Blatného jezera, neboť v 11. stol., kdy naše památky psány byly, tvořili již Maďaři klín mezi Slováky a Slovinci, tak že na jinou krajinu nelze myslit. Byli by tedy dříve musili Slováci bydlit též na pravém břehu Dunaje a hluboko zasáhat v západním Uhersku až někde k Blatnému jezeru, anebo celé slovinské nářečí od pravého břehu Dunaje až k Blatnému jezeru musilo by tehdy být promíšeno českými živly. Obojí se mi zdá pravdě nepodobným. Mimo to nevidíme v uherskoslovinském nářečí ani dost málo tohoto mocného vlivu.

Vidíme-li ve Frisinských památkách hlaholské předlohy, musíme zde hned jednu námitku Škrabcovu odbýti. On totiž myslí, že při grafice *j* + *e* nejeví se vliv hlaholštiny, která měla jen *e*, nýbrž že se zde vynechává *j* tam, kde následuje *že*, tedy eſe (často ve všech třech). egoſe II 68, emuſe I 16, elicoſe III 48, potom v eſte II 41 a edin III 8 a vedle toho i acoſe dvakrát I 26, kdežto jinde se píše buď *i* neb *g*: iega I 20, gemu II 96, geſt 5krát; že se tedy nevynechává *j* jako v církevní slovinštině před každým *e*, nýbrž ve smyslu slovinském. Proč by byli však původcové našich památek nesměli tam psáti *j*, kde je slyšeli, když měli pro ně literu z němčiny hlavně známou? Ostatně je zde i ieſe I 32 (ačkoliv tedy následuje *-že*).

Ve Fris. památkách máme některé známky, které nám snad ukázati mohou, jakou cestou se dostaly prvotní texty k Slovincům na západ. Dle nich zdá se, že nešly totiž přímo z Pannonie neb spíše z krajin někdejší velkomoravské říše, kde asi vznikly, nýbrž že se dostaly k Slovincům skrze chrvatské glagolity. Jevíť se v nich sledy srbsko-chrvatského jazyka. Sem náleží především *ć* místo *č*, čehož příklady budou uvedeny doleji. Že se zde činí rozdíl mezi *č* a *ć*, vychází již z toho na jevo, že se píše za *č* obyčejně *ſ* (potom *z*, *c*, viz doleji), nikdy však *k*, za *ć* však pravidelně *k* (jednou *c* a jednou *ck*), nikdy však *ſ* neb *z*. Toto *k* za *ć* připomíná nám starý srbskochrvatský pravopis (viz str. 7) a tato shoda pravopisná byla by zde zajisté nápadná i kdybychom připustili, že bylo vůbec v slovinčině v těchto případech původně *ć*, které teprv později více změklo v *č* (podobně jako můžeme předpokládati i v češtině původně *ć* téhož původu, které zase v *c* ztvrdlo, jen při skupině *sć* přešlo též v *č*, tedy ku př. v strč. puščen, nyní puštěn, ale placen atd). V slovinčině máme sice tu a tam *k* m. *tj* a proto myslil Miklosich, že je v našich případech *k* = *k*: »In allen diesen Worten ist *k* wie *k*, nicht wie *ć* zu lesen, das vom Schreiber nicht durch *k* wäre wiedergeben worden. Durch diese Eigenthümlichkeit wird die Heimat des Denkmahls nach dem Westen des nsl. Sprachgebietes versetzt« (Vgl. Gramm. I² str. 341). Proti tomu však mluví grafika, jak doleji uvidíme. Dále slovo vuenſih I 23, kteréž třeba čísti: venčih. *č* si zde spíše vysvětlíme z *čš* (vęštьšich) neb z *čš*, než z *kš*; toto by bylo zůstalo, jak se i nyní vekši tu a tam vyskytuje. Ostatně je možno, že v ojedinělých případech, jako lepocam III 4, chocu III 48 *c* třeba čísti jako *č*, tak že by se prozrazovala zde vlastní mluva přepisovačova, neboť i *č* zde psáno několikrát tak: ciſto III 22, zniciſtve III 39 srovn. i vuecera I 18. Sem třeba též asi vřaditi ecce II 1, 42.

Za církevně-slov. ą vyskytuje se zde *u* vedle slovinského *o* a vedle ojedinělých příkladů se zachovanou nosovkou *un* (dvakrát: ſunt II 19, vuerun II 105) ve smyslu chrvatském s *u* a *on* (též dvakrát: poronſo I 29, mogoncka II 48) s *o* ve smyslu slovinském. Toto *u* vedle *o* není ve všech třech památkách stejně rozděleno. V I máme 15 příkladů s *u* (muſenicom 5, choku 7, vueruiu 8, moiv 11, pomngu 13 (dvakrát), vuolu 14 (dvakrát), tuoriv 22, 24, moku 27, duſu 30, voliu 30, vueru 31, vueliu 32) a 8 s *o* (zodni 9, 31, moku 27, poronſo 29, mo 30 dvakrát, 31, tuo 38); v II čteme 22 příklady s *u* (zavuiztiu 8, nepriiazninu 8, boſiu 34, natrovuechu 45, naboiachu 46, obuiachu 47, odeachu 47, zigreachu 50, uvedechu 52, bozcekachu 55, uteſſachu 56, nu 6, 85, iuſe 88, tepechu 98, pecſachv 100, tnachu 101, vueſachu 102, raztrgachu 103, naſu 104, praudnu 104, 105, izbouuediu 106) a 12 příkladů s *o* (neprigemlioki 3, imoki 6, boido 12, preſtopam 24, bozzekacho 49, vvoſich 54, zopirnicom 73, bodi 81, zio 87, prio 87, ſtradacho 98, bodete 112). V prvních dvou památkách zdá se tedy poměr tento stejný, avšak přihlížíme-li k tomu, že se v II hlavně ve tvarech písaři snad již tehda neobvyklých — v imperfektu — *u* vyskytuje (*o* je v těchto tvarech jen dvakrát), musíme uznati, že se blíží tato památka i co do *u* a *o* za *ą* k třetí.

V III vyskytuje se totiž *u* 9krát (vueruiu 4, nudmi 31, což ovšem ani sem nepatří, neboť byly již původní tvary s *u*; caiu ze 46, chocu 48, tuuoiu 51, zudinem 54, poruſo 61, moiu duſu 66) *o* však již 11krát (zaglagolo 1, uzemogoki 5, -mogokemu 25, zemlo 11; izco 11, moſenic 16, ciſto 22, protiuuo 38, bodo 42, zodit 57, poruſo 61). Památka tato jest tedy jakož i II psána více ve smyslu slovinského jazyka v tomto ohledu.

Kdybychom chtěli připustit, že bylo nějaké slovinské nářečí, v němž se tak mluvilo, očekávali bychom, že v určitých případech (ku př. na konci slov, v dlouhých slabikách atd.) vyslovovaly se střídnice za ą buď jakožto *u* neb *o* a v jistých, určitých případech že se zachovaly i nosovky. Avšak zde nevidíme žádných pravidel, tak že v tom nemůžeme viděti sledů živé mluvy.

Dle opravy ve slově preitopam II 24 (viz na str. 29) seznali jsme, že pisatel druhé památky (a tedy i třetí) vyslovoval *o* za *ą*, což bychom již i dle toho očekávali, jak v našich památkách se píší střídnice za ą. Máme-li zde *u*, *o*, *on*, *un* v takovém nepořádku, nemůže nikdo tvrditi, že je to vliv mluvy pisatelovy; dle této mělo zde býti spíše všude *o*. Nosovky udržovaly se v církevní slovanštině delší dobu uměle (tradicí). Tak vidíme v Glag. Cloz. — u Chrvatů to psané památce — že jsou zde ještě pravidelně nosovky *ą* a *ę*, ale několikrát pronikla zde přece domácí výslovnost *u* (viz mé vydání str. 5). Tak byly asi i originaly, které se dostaly prostřednictvím chrvatských hlaholitů k Slovincům. Bylo tam aneb čtlo se dle nich *ą* ale i *u*, *ę* a bezpochyby i *e* a náš pisatel přidal ještě ze svého *o* (mimo to mnohé nové *e*) a umělou kombinací neb nedokonalostí pravopisnou *un* a *on*. Byly-li skutečně v jeho nářečí ještě některé zbytky nosovek, těžko dokazovati.

Především s Krajinou mohli Chrvaté snadno vejíti ve spojení. Němečtí duchovní mohli si vypůjčiti od chrvatských hlaholitů zpovědní formule, neboť viděli, že se shodují s německými, z kterých kdysi povstaly, vždyť jim dostatečně mohli rozuměti, jakož i tomuto duchovenstvu svěřený lid, pro nějž jich potřebovali. Jiných textů, jako evangelia a obřadních knih, v slov. překladě nepotřebovali tehdy ještě, proto se nám asi nic podobného nezachovalo. Spojení to s chrvatskými hlaholity nemohlo býti tak závadné, poněvadž tito náleželi k římské církvi a k tomu třeba zde hlavně přihlížeti. Kolem r. 1000 a později byli asi Slovincům jen Chrvaté na blízku, od nichž mohli si vypůjčiti církevněslov. texty.

Neslovinský a spíše srbskochrvatský vliv jeví se ve slově pozledge II 93 (= posledje, církevně-slov. послѣдє), kteréhož si Miklosich nedovedl vysvětliti (Vgl. Gramm. I² str. 342: »pozledge ist mir dunkel«), neboť za *dj* máme ve Fris. památkách jen *j*. Zde třeba vytknouti, že aspoň v kajkavsko-chrvatském nářečí máme též *gj* (Jagić, Archiv IV str. 486), což před-

pokládá *dj*, a i jinde (Mikl. Vgl. Gramm. I² str. 411), což ovšem nemusí být jen serbismus. Na základě slovinského jazyka nemohlo posledje vzniknouti.

Ve svých přednáškách rozeznával Jagić dříve též tuto trojí povahu jazykovou památek našich, totiž vliv církevní slovanštiny, korutanského domácího jazyka a jazyka chrvatských hlaholitů. Zvláštnost tuto bylo by snad snáze vysvětliti, kdybychom předpokládali nějaké slovinské nářečí, které spíše přiléhalo ještě k srbsko-chrvatskému jazyku majíc s ním společně některé zvláštnosti To by nás vedlo zase někam do západních krajin Uherska, kde již jsme se jednou octli a odkud nám bylo bezděky se zase uchýliti více do západních krajin slovinských, buď do Korutanska neb do Krajiny.

Jiná je ovšem otázka, kde vznikly prvotní překlady, které přešly asi k Chrvatům a od nich teprv k Slovincům. Na str. 18 jsme vytkli některé bohemismy (slovacismy), které se v nich ještě zachovaly. Tím jest nám zároveň naznačeno, kde jich původu máme hledati, totiž v oblastech někdejší říše velkomoravské.

Mohlo by se sice zdáti poněkud podivné, jak se ještě mohly zachovat bohemismy v památkách, které přešly prostřednictvím Chrvatů k Slovincům. Avšak nesmíme zapomínati, jak houževnatě se vůbec bohemismy (moravismy) udržovaly v církevně-slovanských památkách na jihu přepisovaných. Zachovaly se mnohdy v několikátém již přepisu. Tak máme v Mar. **кнѫжь**, v čemž zcela patrně vidíme vliv moravsko-slovácký, ač přepisovač hleděl ještě chybu, pokud to šlo, opraviti. Srovn. Jagić Cod. Mar. str. 438. V Žalt. sin. nalezáme **невѣѫестка** 24.7; **осиѩе** (vl. **оскаѩе**) 29.1, **прѣковь** 78.1.

Možno-li tvary **рожьство** v Glag. Cloz. ř. 877 atd. **кѫнесе** II ř. 137 též připsati tomuto vlivu, s určitostí nelze ještě říci, neboť jeho original nepovstal v moravsko-pannonských krajinách (viz mé vydání str. 12—13).

Mohly se tedy i v našich památkách dotčené slovacismy udržeti.

Původně byl tedy text našich památek psán asi hlaholsky (sotva cyrillsky). Tomu nasvědčuje i spůsob, jak jsou zde polohlásky zastoupeny. Tyto se totiž někdy nahrazují, jindy se zase úplně vynechávají a sice v témž slově; bez pochyby děje se toto vlivem mluvy přepisovačův. Ku př. zudinem III 54 a zodni I 9, 31; uuizem I 4 a uzem I 5, 6, III 2, 3, vzem I 24; srovn. dále i mirzene II 26, bozzledine II 92. I Oblak o těchto příkladech (zudinem — zodni, bozzledine) připouští, že povstaly vlivem církevně-slov. předlohy: »die beiden übrigen Beispiele sind wahrscheinlich auf Rechnung der kirchen-slav. Vorlage zu setzen (vgl. zcepazgenige II 39)« v Archivu XV str. 163. S posledně uvedeným příkladem třeba srovnati: zemirt II 14 (což nám připomíná **сьмрьть** ano i **семрьть** nejstarších hlah. památek chrvatských), dále zimizla III 49 (na základě **съмысла**), ze nebeze I 27, zegrefil II 1 a zigreahu II 50.

Zajímavo je, jak se zde slovo °**сьнинъство** píše; I 16 čteme v zinifture (v sinič(s)tvě), zde bylo tedy **ъ** nahrazeno, **ь** za to prostě vynecháno. V III 34 máme ale: u znicifture (v snicistvě), zde bylo naopak **ъ** vynecháno a **ь** nahrazeno. Jednou bylo **ъ** nahrazeno též u předložky **къ**: ki bogu III 31 proti c tomu dini II 83. Tak by byl zajisté žádný slovinský písař nepsal, který by byl neměl před sebou příklady církevně-slovanského písemnictví. Nahrazuje-li se dále polohláska někdy samohláskou *e*, někdy zase v témž slově samohláskou *i*, ku př.: vuez I 3 a vuiz I 27; zelom I 5 a zil III 15; den I 9, 12, 32 a diniznego III 41 a dine (lok.) III 54, gen. sg. III 39, 41, dini (dat. sg.) II 83 (ač v těchto příkladech těžko předpokládati, že by se byla polohláska zde zachovala, **дънъ** bylo pod vlivem nom., nedokazuje tedy ničeho), iezem I 12, 18, 23, iefem III 30, 38 a gezim II 88 a též v I. os. mn. č. gezim II 32 vedle gezm II 66 (zde pro nedostatek místa), ukazuje nám to ovšem, že v těchto případech byla snad hláska, které pisatelé našich památek nemohli snad písemně naznačiti (srovn. Oblak l. c. str. 162). Volilo se zde *e* a *i* dle německé grafiky, kdež se *e* a *i* v jistých případech též střídalo (Braune, Ahd. Gramm. § 64—65). Někdy se zdá, že samohláska

následující slabiky rozhodovala: nezegrefil II 2, zimifla III 49, mirzene II 26, timnizach II 52, zopirnicom II 73, v zinifture I 16 a zniciftve III 34 atd. Podobné zjevy můžeme pozorovati i v staré němčině při tak zvaných slabých neb pohyblivých samohláskách, ku př. biviluhu, bifilihit, befëlahanne, bifalah, bifuluhun atd. (Braune Ahd. Gramm. § 69 a).

Dalekosáhlých závěrků nesmíme činit z grafiky Frisinských památek, co se týče někdejší polohlásky slovinské, když v nich vidíme vliv církevní slovanštiny.

Zcela zřejmě vidíme též vliv církevně-slovanského písma v několika případech u tak zvaného *r* sonans. Píše se zde totiž creztu I 3 = крьстоу = kristu (nyní); creztu I 20 = *крьстоу = крьштєнию = křtu; crifken I 13 = крьштєнъ; zridze III 64; priuuae II 30. Zde se tedy psala samohláska po *r* tak jako se to dělo s polohláskou v církevní slovanštině Oblak uvádí jména z lat. listin (Stareijši slov. teksti, str. 20) z Zahnovy sbírky (Urkundenbuch des Herzogtums Steiermark): Treztoniz 1200, Tsirnowe 1209, Verbach 1208, Ternperg 1190, Ostirwiz 1155, 1192, Osterwitz 1130, 1236, Osterbize 1142 a z druhé sbírky (Fr. Schumi, Urkundenbuch des Herzogtums Krain): Stermo 1102, Osterwiz 1209, 1249, 1254, Sterminiz 1264, Tyrneulach 1239, Tirnovlach 1248, Tirnowich 1258, Zernomel 1263, Schirnomel 1228. Jak vidíme, je zde jen jeden příklad (Treztoniz) se samohláskou po *r*. V kajkavských listinách je též obyčejně *er*: Berglez 1213, Cernez 1201, Cernoglau 1201, Chernech 1211, 1244, Strazni werch 1280, Cherna, Chernech, Chernomel, Ternava, Terztennicha, Verpouchi 1354 a jen zase Treztenic 1209, Tristenec 1201. I v němčině vyvinula se podružná samohláska před *l*, *r*, *n*, *m* a sice *a*, jež potom podlehlo různým změnám (Braune, Ahd. Gr. § 65).

Několikrát máme však ve Fris. pam. samohlásku před r: zemirt II 14, mirzcih II 18, mirzene II 26, vuirchnemo II 60, zopirnicom II 73. Jsou to tedy vesměs příklady z druhé památky, jejížto písař, jak jsme viděli, počínal si samostatněji, řídě se dle církevně-slov. originalu jen jak seznal obsah celých vět a odstavců a měně v něm značně. Co se týče slova: u circuvah II 35, máme i v lat. listinách podobně: Zirkniz 1242 (Zahn, třikrát), Zirkenitz 1219, Circheniza (Schumi, 1040), Cyrcheniz 1184, Cirkeniz 1209, 1249, 1254, Cirkiniz 1265 atd. v kajkavských listinách též: Cirkueniz, Cirkuenicha, Cirkuenische. Ale i v Kijevských listech a v Žalt. sin. s *i* před *r*.

Bez samohlásky máme příklady mrzna II 50, raztrgachu II 103, mrtuim III 58 a jednou při *l*: flzna II 5. Jsou to tedy zase druhá a třetí památka (a sice hlavně druhá), jež od téhož písaře pocházejí. V druhé máme též *u* před *l*: pulti II 22 (плъти).

Grafika a pravopis. V předešlém vytkli jsme několikrát vliv staré němčiny na jazyk našich památek. Vliv tento jeví se i, jak již můžeme z předešlého soudit, v jejich grafice a pravopisu a to v míře rozsáhlé. Než však se s ním blíže seznámiti chceme, třeba dříve upozorniti na jednu grafickou zvláštnost: týká se naznačení přízvuku, jež spatřujeme v památce první častěji, řidčeji v druhé, v třetí pak nemáme žádných podobných sledů. Je známo, že se v památkách z 11. století (a i dříve) označovalo *i* ve spojení s druhým *i* neb *u* čárkou, aby se mohly litery takto rozeznávati, tedy: íí, íu, uí (v prvním případě se označovaly tedy obě litery). Již ve XII. stol. nalézáme čárku i tam na *i*, kde se samo vyskytuje. Dále se vyskytují čárky na zdvojených literách, avšak teprv později, ku př. áároп v rkp. z r. 1176, éé za eae, ano i ćć z XIII. stol, úú z r. 1207. V starofranc. textech jsou prý tyto čárky již v dřívější době, ano i na jednotlivých písmenech, hlavně na *e* (v. W. Wattenbach, Anleitung zur lat. Palaeographie, 4. vyd. 1886, str. 52). Takové případy máme i v našich památkách. Tak třeba si vysvětliti ím II ř. 112 (snímek 6 ř. 10, zde je tedy čárka na prvním *i*). Nejinak se to má asi s čárkami na *i* v první památce, které se zde často píše jakožto velké počáteční písmeno, tedy ku př. Í zuetemu creztu. Í zuetei marii I ř. 3; í protiu I 19, dále: í minfih I 23; í moi I 31 (sn. 2, ř. 7).

Můžeme tedy uvedené udání Wattenbachovo opraviti v ten smysl, že se jednotlivé *i* označuje čárkou již v dřívější době (tedy okolo r. 1000) než ve XII. stol., neboť čárky tyto ne-

můžeme asi vykládat jakožto znaménka přízvučná. Spíše se může připustiti, že chtěl zde písař naznačiti, aby se *i* nečtlo jako *j* (na začátku nepsal totiž nikdy *g* za *j*, jak uvidíme, v I památce), což nám připomíná Notkerův system (Braune Ahd. Gramm. § 115 pozn. 1).

Avšak máme zde i čárky na jiných hláskách, jichž nelze vykládati uvedeným spůsobem, tak že v nich musíme spatřovati první a nedokonalé začátky označení přízvuku. Pro výklad ten mluví ta okolnost, že se objevují důsledně na určitých slabikách. Nemůžeme ovšem očekávati, aby v tak staré památce přízvuk byl již důsledně označen a aby se vždy samohláska a ne snad jiná litera v slabice označovala; musíme uvážiti, že jsou to právě, jak již podotčeno, první počátky. Avšak pro nás jsou nicméně velké důležitosti, neboť se zdá, že pocházejí již od původního písaře a že čárky, o něž jde, nebyly teprv později vepsány, ač zde o slabice ni nad řádkem ve slově zodni (ř. 9) se s jistotou může tvrdit, že byla teprv později nadepsána. Písmo je jiné a nad *i* je již puntík (Wattenbach našel puntíky na *i* teprv v rkp. z r. 1327 l. c. str. 52). Při otázce o původu našich památek bude třeba též přihlížeti k přízvuku.

Přízvuk jakož i délka naznačovaly se i v staroněmeckých památkách, avšak nedůsledně. V jakousi soustavu uvedl to Notker (ke konci 10. a na začátku 11. věku), který naznačoval dlouhé, přízvučné samohlásky cirkumflexem a krátké, přízvučné akutem. Sledy toho vidíme nejlépe ještě u Willirama (Braune, Ahd. Gramm. § 8, snímek Willirama viz Koenneke, Bilderatlas 2. vyd.). V naší památce se asi také nerozeznává důsledně mezi kvantitou a přízvukem a můžeme předpokládati, že v některých případech je zde jen délka naznačena.

Tak se v první památce vyskytuje slovo život třikrát s přízvukem na druhé slabice: I 9, 31 (sn. 2, 7) a 34 (sn. 2, 10). Ve dvou prvních případech je sice čárka nad *t*, ale jak již podotčeno, písaři šlo, jak se zdá, jen o to, aby se vůbec jen slabika přízvučná označila. Zajímavé je, že i ještě nyní máme v slovinštině živót, živóta s přízvukem na druhé slabice (dále živótu, na živóti, iz živòta, v uhersko-slov. nářečí a v chrv. však gen. žívota vitae, Valjavec, Rad, 45 str. 119).

Dále národ jednou s přízvukem na první slabice: I 28 (sn. 2, ř. 4). V slovinčině i ještě nyní: národ, gen. naróda (Rad 48, str. 155) a v uhersko-slov. nářečí: národ, naróda (Rad 48, str. 156).

véčer: vuécera I 18 (u Kopitara nesprávně: vúecera), nyní ovšem večêr, večéra, od večéra atd., ale: »čuje se vèčer n. pr. vtôri vèčer Dinstag abends, nocôj vèčer heut abends... a i vêčer... osobito iza predloga na vêčer... pod vêčer« (Valjavec, Rad 45, str. 99). V slově tom je čárka na *e*; nesnadno je však připustit označení přízvuku, kde je čárka na *u* neb *v*, jako ve slově: vúezelie I 34 (sn. 2. ř. 10). V slovinčině máme nyní: vesélje i veseljè (Rad 56, str. 4, a 57, str. 51). Tak se to má asi též se slovy: vúolu ili nevúolu I 14 (u Kop. vuolu). Nyní: vólja (Rad 43, str. 25) a nevólja Unwille, aerumna nevóljum (tamtéž, str. 26), vedle toho: od névolje, névoljah (tamtéž).

Není však asi náhodou, že ve slově dušú I 30 (sn. 2. ř. 6) je čárka na druhém *u*. Dnes ovšem dúša, akk. dúšo (Rad 43, str. 25 a 44, str. 36), vedle toho ale akk. též dušô (Schön. 390: kir je stvaril zemlò, nebù — človeku dal dušò. Rad 44, str. 64) a sice v krajinském nářečí. V uhersko-slov. nářečí: dûša, lok. pl. dûšâj, akk. sg. zde Valjavec neuvádí.

Nápadné je dále, že je v slově: devuám I 6 čárka na *a*, nyní je déva, ale v krajinském nářečí mají slova jako gòra (Pleteršnik: góra) v dat. pl. též gorâm, gorâm (Rad 44, str. 38—39), nòga — dat. nogâm, nogâm (str. 40), sòlza — solzâm, solzâm (44) a v uhersko-slov. nářečí: gòra — gorâm (str. 49), nòga — nogâm (str. 51), ròka — rokâm (str. 54), dále i krčma — krčmâm (str. 68).

Z adjektiv zde máme: miloztiuví I 2 (na snímku lze zde jen málo čárku pozorovat, zcela zřetelně však na negativním snímku, jenž je majetkem České akademie) a miloztiví I 21 (Kopitar má v obou případech nesprávně čárku na *v*). Je zde tedy vždy čárka na po-

slední slabice. Dnes ovšem milostlív, krajinsky: -ív, -ívi (Rad 119, str. 161) a uhersko-slov. též (str. 216—217). Nejisté příklady jsou: zúeta I 18 proti dat. pl. zvetiḿ I 24 (krajinsky: svêt, svetî (Rad 119, str. 174) a v horní krajinštině: mlâd, dat. mládim a mladìm (str. 170); vúelica (I 21) dnes: vélik, velíka (Pleteršnik v určitém tvaru též vêlika); vuénſih I 23 (zde je čárka na *e*, Kop. chybně vúenſih); vúecſne I 34 (sn. 2. ř. 10), vúecſni (tamtéž). Zdá se, že i ve slově redka v prvním řádku je čárka nad *e*.

Z tvarů zájmenných zde máme: Tí I 20, krajinsky: tî (Rad 121, str. 152) uhersko-slov. též (str. 165); dat. tebe I, 23 s čárkou nad *t* (Kop. zé tebe): na oń zuet I 8; akk. mó I 30 (sn. 2, 6) dvakrát (na téže řádce moia bez přízvuku), tvó I 32 (sn. 2, 8) a tvóimi I 32 (sn. 2, ř. 8); nom. tuá I 26 (sn. 2, ř. 2). Srovn. i vuíz I 27 (sn. 2, ř. 3, u Kop. chybně: vúiz), jinde vzem I 24.

Ze slovesných tvarů: tuoriv I 22 a 24, což je nápadné a souhlasí zajisté s dnešním tvorím (Pleteršnik), dále krajinsky storím (Rad 93, str. 177): chokú biti I 7 (u Kop. chybí čárka ta), dnes ovšem hotéti, hóčem, vedle toho ale: čèm, hčem, což předpokládá též přízvuk na poslední slabice (choćú). Srovn. rusky хочу.

vueruiú I 8, dnes vérjem, krajinsky vérujem (Rad 102, str. 102). Ve tvaru ie I 9 je již čárka nad *ſ* následujícího slova (ſivuot, u Kopitara je na *e*); vzovueſ I 32 (sn. 2, ř. 8).

Dále: vúede ili ne vuéde I 14 (u Kop. chybně vuede ili ne vúede), zpé ili nezpé I 17 (dnes vedóč, vedé).

Nápadné je otél, neboť zní i dnes tvar ten tak; dále vzel I 25 (sn. 2, ř. 1); 2 os. j. č. praes.: vuéz I 20 (u Kop. chybně vúez).

Konečně: ákoſe I 26 (sn. 2, ř. 2) a vſe I 27 (sn. 2, ř. 3) s čárkou nad *ſ* (Kopitar chybně vſe).

Že u písaře naší památky čárky ty nebyly jenom k tomu, aby *i* lišily od *u* a pod., shledáváme z latinského přípisku tří řádek, který pochází od téhož písaře. Nemáme v něm žádné čárky, ač se zde jednou *i* po *u* vyskytuje (tuis sn. 2, ř. 12). V připsaných jmenech od jiné ruky pocházejících na téže stránce máme jen jednou na *o* ve slově Hamidio čárku kolmou (je to vlastně *i*) v ř. 18 a nad *ſ* ve slově Liutgiſ ř. 19 (jež zní trochu slovansky).

Podotknouti ještě můžeme, že čárky v první památce jsou dvojího druhu: jednoduché, neb se podobají háčku, avšak nelze dokázati, že by měly i různou platnost (viz na snímku).

V druhé památce máme čárku ve slovech: neprigemlióki II 3—4. Kopitar myslil, že je zde naznačeno tím *ó*, které přechází v korutanském nářečí v *ú*, jako v zájmeně oń zuet I 8, nyní ún svet (Glag. Cloz. XLIII). V slovinštině má i nyní slabika -óč- v těchto tvarech přízvuk. I v krajinštině vždy -óč-: cvetóč, cvetóča, cvetóče atd., cvetôči *ὁ ἀνθῶν*, cvetôča (Rad 110, str. 1); tak i v uhersko-slov. nářečí (str. 2—3, *-óč-* zde zní *-ouč-*, v kajkavštině *-uč-*: mogúča str. 5 a *-óč-*: jemlóčega str. 7). Jest důležité, že i v druhé pam. vyskytují se, třeba pořídku, tyto čárky. Písař 2. pam., který byl úplně pod vlivem německé grafiky, užil zde čárek zajisté i v tom smyslu, jak se jich užívalo v staroněmeckých rukopisech.

úgotouleno II 64 (sn. 4, sl. 2, ř. 13); nicacoſé II 70 (sn. 5, sl. 1, ř. 2). O ſim II 112 (sn. 6, ř. 9) jsme se již dříve zmínili. Až na neprigemlióki zdá se, že čárka ta zde ani nenaznačuje přízvuku, což se zřejmě jeví v posledním příkladě. Srovnej i nuúvueki II 6. Za to zde však máme nové znaménko pro tento a sice nad *i* ve slově: Tigeſe II 41 (sn. 4, sl. 1, ř. 7, v krajinském a uhersko-slov. nářečí máme v nom. mn. č. m. r. tî. Rad 121, str. 158 a 167). Toto znaménko se opakuje ještě jednou ve třetí památce, která byla touž rukou psána, nad *e* ve slově bde III 32 (sn. 7, sl. 2, ř. 15). Zde nemůže míti znaménko to jiného významu, neboť zde není žádná litera vynechána, která by se byla takto naznačila. Mimo to jsme viděli, že i v první památce byly podobné tvary zpé ili nezpé naznačeny čárkami. A skutečně uvádí Wattenbach ve jmenovaném spise (str. 96) jak čárku tak i našemu

úplně podobné znaménko k označení přízvuku: »Accente zur Anleitung des Lesers finden sich schon im IX., vorzüglich in Büchern, welche zum Vorlesen bestimmt waren (naše první památka se nahlas předčítávala jakož i bezpochyby druhá a třetí!) wie Legendarien, ' und ^. Namentlich wurden auch die Praepositionen *á* und *é*, gewöhnlich mit dem folgenden Wort zusammengeschrieben, zur Unterscheidung so bezeichnet.« Slovo »Tigeſe« je v našem případě syntakticky důležito a proto je zde snad spíše větný přízvuk naznačen. Zde chci jen ještě připomenouti, že máme v Kijevských listech vedle různých znamének nad literami, jež dílem napodobují řecký přídech, dílem, jak se zdá, jen grafické povahy jsou (kroužek nad druhou částí ы), též čárky, které se opakují na téže slabice, ku př. podáz I b 5; II 12; V b 18; otdáz IV b 10, dáz VII 16; prósim II b 19; III 10 atd. A jsou i v jiných památkách a třeba je jim věnovati náležitou pozornost.

Na některé důležitější známky vlivu německé grafiky v našich památkách upozornil již W. Braune ve svém článku »Die altslov. Freisinger Denkmäler in ihrem Verhältnisse zur althochd. Orthographie« v »Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur«. Vyd. H. Paul a W. Braune I (1874) str. 527—534. Braune zde shledal, že se za *s* a *z* v našich památkách píše *z*, kdežto za *š* a *ž* se zde vyskytuje *ſ*. Napočítal, že se vyskytuje *z* ve Frisinských památkách celkem 43krát a v 40 případech že se podává literou *z*, jednou zz (II 110: prizzuauſe), jednou sz (II 22: raſzboi), jednou ſ (III 70: iſbauuiti, avšak i: blaſe III 74). *S* vyskytuje se v I 72krát a 70krát se píše za literu tu *z* a dvakrát ſ (neuvedl zde však těchto dvou příkladů, tak že nevíme, kde četl s; v ziniſtue I 16 je ligatura ſt za *čt*, srovnej doleji poſtenih = počtenich ř. 22, jinde se zde píše za st všude zt, kdežto v druhé a dílem i v třetí památce máme již ligaturu ſt = st).

Ve III napočítal 70 případů s *s*, 64krát podáno literou *z*, 6krát ſ (vlastně jen 5krát): uſeh 17, 18; zniciſtue 34 bez ligatury st; ciſto 22 s ligaturou; ieſem 38; sem nepatří ſce, sce 6krát a Criſte 67 s ligaturou.

V druhé památce však, která prý bez pochyby od jiného spisovatele pochází, je v 93 případech *s* a za toto jen 59krát *z*, 2krát *ſz* (vlastně 4krát: goſzpodi 61, ſzuete 80 oba případy s ligaturou ſz, zeſztoco 97 bez ligatury a ſzlauui 10), 3krát zſ (ozſtanem 17—18, pozſtavv 93, dozſtoi 95 všude ligatura st), 2krát *zc* (zcepaſgenige 39, bozcekachu 55), 3krát *zz* (bozza 46, bozzekacho 49 a pozzledine 92). V ostatních případech shledal *ſ*, mezi nimi je však *ſ* v 19 případech ve spojení s *t* (ligatura *st* byla oblíbena, zde dával původce této památky přednost písmenu ſ) tak že dle Brauna jen 5 příkladů možno vřadit k výjimkám druhých památek (vlastně: ſlzna 5, ſunt 19, ſuoge 63, ſe 69 (?), ſem 80, zpaſitel 91, zcepaſgenige 39 a ſotonina 19, což sem nemusí býti vřazeno). Nemůže tedy býti o tom pochybnosti, že zde panuje jisté pravidlo s nepatrnými celkem výjimkami.

Písmenem *ſ* naznačují se však souhlásky *š* a *ž*. *Š* zde máme 38krát a píše se 31krát písmenem *ſ*, 6krát spřežkou *ſſ* (5 případů z toho v druhé památce: naſſe 38, naſſih 90, 91, naſſi 97 a uteſſahu 56 a v první uzliſſal ř. 31) a jednou *z* (II 58: briplifaze, vedle toho i: diniznego III 41, což Braune vřadil mezi ž). *Ž* nalezl Braune 101krát a je psáno 97krát *ſ*, 4krát z (zelezneh II 53, zeſztoco II 97, avšak diniznego III 41 sem nepatří a v ř. III 75 stojí jen: amen, tak že zde máme vlastně jen 2krát *z*).

Z toho soudil Braune, že se *s* a *z* v němčině asi tím rozeznávalo článkováním, že se *s* blížilo více k *š*. *Sch* se tenkrát vyslovovalo ještě jako s-ch (ne jako š) v němčině, jinak by se byli písaři našich památek rozhodli asi pro tuto spřežku. Že se *s* jinak v němčině vyslovovalo, tomu nasvědčuje i staročeský pravopis, jenž byl též pod vlivem německé grafiky. Byloť zde totiž *z* psáno někdy *z*, a *ž* literou *s* (Gebauer, Hist. ml. j. č. str. 491) a za *š* se psalo *s*, *ſ* často (ne *z*, Geb. str. 510—511), za *s* ale též *z*, *zz* (str. 475). Mimo to vyskytuje se v přejatých slovech z němčiny v starších *š*, *ž* (žehnat, židle, šafrán), v nových *s* (Geb. l. c. str. 484—485).

Již v staré češtině se psalo též š: ſſ a proto myslí Schuchardt, Slawo-Deutsches und Slawo-Italienisches 1884, str. 52, že i v tom se může jeviti vliv němčiny: »Hat nicht das deutsche ss in zwissen u. s. w. etwa das ss = š der älteren tschechischen Orthographie hervorgerufen?«

Co se týče souhlásky *c* (v našich památkách 15krát), měli za ni naši písaři dvě litery: *c* před *e* a *i* a pak německé *z* v jeho druhé platnosti. Užili skutečně též obou písmen. Mámeť zde dle Brauna 4krát *c* před *e* a *i*, ve skutečnosti však jen 2krát (crilatcem I 4, circuvah II 35), neboť II 17: mirzcih třeba čísti mrzkich, je zde tedy *c* = *k* před *i* proti pravidlu a II 28: zinzi[1]) má z. Jinak se *c* před *a*, *o*, *u* střídá s *k* k označení souhlásky *k*. 11krát se psalo *z* a sice jak před temnými samohláskami, tak i před jasnými. V tom hlavně vidí Braune též vliv německého pravopisu, že má ve Frisinských památkách *z* právě dvojí platnost jako i v němčině (ku př. ve slově zridze III 64, zinzi II 83).

Velkou obtíž spůsobovalo *č*, pro něž nebylo v němčině nic podobného. Souhlásku tu nalezl Braune 36krát. Největší kolísání jeví se zde v II památce, kdež se píše:

7krát ſ
6 (5)krát z (zlovuezki 11, ozima 27, zlouuezi 30, zesti 37)
2krát cc (ecce 1, 42)
2 (3)krát tſ (petſali 4—5, petſachv 100, metſi 101)
1krát tz (petzali 12)
1krát cſ (dle Kop. pecsachu 100, v rkp. však je petſachu).
Jednou čž je psáno: nizce 26.
V I a III máme: 9krát ſ
2krát cſ (vuecſne I 34, vuecſni I 34)
3krát c (vuecera I 18, cisto III 22, znicitve III 39)
1 (2)krát z (otze I 2, razil III 68)
1krát ch (eche III 49).[2])

Z toho vidíme, že nejčastěji (16krát) užilo se sykavky *ſ*, která, jak jsme viděli, pravidelně *ž* a *š* zastupuje, kteréžto souhlásky byly dle toho písaři přivedeny v jakous takous příbuznost s *č*.

I při *ch* se jeví, jak Braune ukázal, vliv německé grafiky. *H* v násloví bylo pouhým přídechem v stněm. (proto se psalo mnohdy chybně na začátku slov, která vlastně se počínají samohláskou). V zásloví bylo však hrdelnou sykavkou (ku př. sprah), kdežto v mezisloví dříve se užívalo *hh*, později (tedy v době našich památek) kladlo se *ch*. Touže grafiku vidíme ve Frisinských památkách. Slov. х (němá hrdelná sykavka) píše se v zásloví téměř vždy *h*, ku př. I 8: vzeh moih greh; zřídka se zde vyskytuje *ch*, které je v mezisloví pravidlem. V násloví, kde se nemohlo upotřebit něm. *h* pro shora uvedenou příčinu, máme bez výjimky *ch*: choku. K tomu třeba dodati, že výjimky vyskytují se jen v druhé památce. Kdežto v první ku př. máme moih grechou I 10, 11 a více jiných správných příkladů, ve třetí *h* na konci slov 18krát, v mezisloví *ch* 7krát a v násloví jednou (chocu), čteme v druhé: jich II 18, ich II 37, naſich II 40 (dvakrát) a vvoſich II 54 a vedle toho: zigreahu II 50, uteſſahu II 56. Německá grafika jeví se zde i ve slově: Michahela III 13.

Souhláska *v* psala se pravidelně v staroněmčině: uu. V našich památkách píše se v násloví před samohláskami a v mezisloví mezi samohláskami: *uu* (*uv*, *vu*, tyto spřežky máme

---

[1]) V Kopitarově vydání ovšem chybně: zinci.

[2]) Zde se má čísti bezpochyby eče (jako ecce II 1, 42). *Č* máme i ve slově vuenſih I 23 (proti očekávanému vuenkih). V prvním slově pronikla tedy, jak se zdá, pravá domácí výslovnost, neboť sotva asi je možno slovo to dělit od лште (dle toho očekávali bychom eke, srovn. criſken I 13).

i v němč. ku př. uvine = wîne v památce z XI stol. Könnecke, Bilderatlas. 2 vyd. str. 19, ř. 10) ku př. vueru, ſivuot I 31. Takových případů napočítal Braune v I památce 34 a jen čtyřikrát u (v). Poněvadž pak dále naše památky v tomto ohledu prý souhlasí, neuvádí podrobného počtu z ostatních dvou. Jednoduché *u* je prý vždy na konci slov, ku př. grechou. Setká-li se *v* s následující souhláskou, píše se též *u* (v první 18krát): vzovuef I 32. Konečně je prý jednoduché *u* i po souhláskách (17krát v první) a jednou *uu*. K tomu třeba dodati bližší počet. *uu* je v první památce 3krát (4, 35 dvakrát), v druhé 7krát, v třetí 15krát (zde tedy nejčastěji).

vu je v I památce as 26krát, v II as 13krát a v III jen jednou (miloztivui III 60, zde není snad *ui* = *y*).

uv v první: miloztiuvi I 2, 11; v druhé: uvignan II 9, uvideti II 28, uznenauvideſſe II 33, circuvah II 35, balouvanige II 92. V třetí není žádný příklad.

vv v první bez příkladu, v druhé crovvi II 52, vvoſih II 54, izvvolenicom II 65; bovvedal II 88, pozſtavviu II 93, izpovvedni II 112. Ve třetí není též příkladu.

v se píše: vziniſtue I 16, vpoglagolani I 17, miloztivi I 21, ztvoril I 23, vzem I 24, 28, zvetim I 24; vzel I 25; vmoku I 27, miloztivu I 29, zlovesa I 30, v (vy) I 34, vueki II 2, vzedli II 62, v zezarſtvo II 63, vzakomu II 76, grechov II 113, vliſnih III 33, vtatbinah III 34, vlichogedenii III 35, vlichopiti III 36.

Z toho tedy jde na jevo, že se jeví i v tomto ohledu trochu odchylný spůsob psaní v třetí památce. Vyskytuje se zde totiž *v* jen pětkrát samo o sobě a v kombinaci *vu* (v této jednou). Ani za *u* se zde nikde nevyskytuje *v*. *u* se sice píše pravidelně: *u*, ale v první a v druhé též *v*: moiv I 11, vſe I 3, vzti II 77, vcloniti II 85 atd. V třetí, jak již podotčeno, žádné *v* = *u*. (V strněm. památkách se střídá též i zde *u* s *v*. Ku př. na uvedené str. u Könnecka: Cvss ř. 1 a cuſſe ř. 2.)

I co do hlásky *j* liší se částečně druhá památka od dvou ostatních. V první a třetí památce píše se v násloví a v mezisloví mezi samohláskami bez výjimky [1]) *i*, avšak v druhé píše se 16krát *g* v násloví a jen 4krát *i*, a v mezisloví (mezi samohláskami) 9krát *g* a 11krát *i*, v čemž viděl Braune důkaz, že *g* v němčině mělo též tuto platnost, která ovšem vycházela již dříve na jevo z tvarů jako herige, gihu a pod.

G a *i* naznačují též změkčené souhlásky a sice zde především *ň*. V první památce se v tomto případě užívá jen *g*: pongeſe I 12, pomngu I 13 (dvakrát) při *ň*, třeba ale podotknout, že při *l* a *r* se píše jen *i*: izvuolieni I 33, ugotoulieno I 35, vuoliu I 30, tuoriv I 22, 24 a snad sem i patří vuezelie I 34. V třetí je za *nj* dvakrát ligatura *ni* (III 29 a 35), mimo to jen *n*: poneſe III 40 a srovn. i lichodiani III 37, ale pomiſlenie III 63.

Z druhé uvádí Braune jen 2krát *ng*: ugongenige 23 (to je chyba, viz slovo to v indexu) a ninge 104 (vedle nine 35), třeba též uvésti: pozledge 93. Při *l*: ugotouleno ale i: neprigemlioki II 3 a při *r*: *i*, totiž ve slově prio 87. Mimo to třeba ještě dodati, že shora uvedené *g* v násloví a mezisloví vyskytuje se zde jen před samohláskou *e* (jakož i v ninge a zlodgem 74), proti iuſe 88, nepriiazninu 8, nepriiaznina 33, nabaiachu 46 atd. Před souhláskami jen: ſegna 45 proti preiſe 97. Zajímavé je že se zde píší substantiva na -ije vždy jen -ige: ugongenige 23, zcepaſgenige 39 a balouvanige 92. Viz str. 30. Dále třeba podotknouti, že písař této památky chtěl psát iego 95, [2]) opravil se však a udělal z *i* *g*, jak zcela zřetelně na snímku viděti. To nám ukazuje, že dával v těchto případech přednost liteře *g*.

Zcela správně vykládá Braune zvláštnost druhé památky, která nám prozrazuje Němce jakožto jejího písaře. Klade se zde totiž často za tvrdé *p* měkké *b* a sice z 54 případů s *p*

---

[1]) Ve třetí máme ale přece g = j v násloví (mezisloví) a sice jednou: vlichogedeni III 35, jinde ovšem pravidelně *i*: zlodeiu III 2, uueruiu III 4, caiu ze III 46, caiati III 48, tuuoiu III 51 atd.

[2]) nechtěl psát nego, neboť *i* se zcela zřetelně rozeznává od první nožky litery n.

je zde 18krát *b*. Zvláštnost tato se však nevyskytuje též v III památce, jak Kopitar nesprávně podotkl ve svém vydání (Glag. Cloz. XLII). Nápadné je dále, že z oněch 18ti *b* za *p* nalézáme 17 případů v násloví, ku př. naboiachu 46 (proti pigem 38). Jediný příklad, v němž i v mezisloví *p* se píše jakožto *b*, je gozbod 89. Ve slově briplifaze 58 je opačně v násloví i *b* zaměněno literou *p* a jest mi ještě na to upozorniti, že pisatel naší památky chtěl psát původně též palouvanige 92 (jak na snímku 5, sl. 2, ř. 7 vidíme), že však opravil *p* v *b*. V posledge 93 (sn. 5, sl. 2, ř. 8) psal zase původně bozledge, zbytky kolmice možno ještě viděti. Poněvadž se prof. Braune o této zvláštnosti jen zkrátka zmiňuje, obrátil jsem se k němu, aby mi zjev ten vyložil, načež mi psal takto:

»Písař druhé Fris. památky psal v násloví často *b* za *p*, poněvadž byl zvyklý německou hlásku, která se nejvíce blížila k slovanskému *p*, totiž starohornoněmecké *p* v násloví, psáti též často *b*. Hornoněmecké *p* (*b*) v násloví (ku př. poum, boum atd.) nebylo sice totožné se slovanskou temnou hláskou *p*, blížilo se však k ní dosti jakožto bezzvučná (temná) hláska prostřední intensity, která se v hornoněmeckých památkách od 10. stol. psala většinou *p*, ale také často *b*, tedy zrovna tak, jak se to dělo v 2. Fris. pam. O *b* v mezisloví nemůžeme zde uvažovati, poněvadž v bavorském jazyku v 10.—11. stol. se psalo již pravidelně *b* a jen jako zbytek starobavorského pravopisu zachovalo se v jednotlivých případech *p* místo *b*. To lze vysvětliti tím, že *b* v mezisloví bylo zcela jiné (měkčí), než v násloví *p* (*b*). Toto *b* v mezisloví nebylo snad prosto zvučnosti a proto máme za ně v novobavorských nářečích též *w*. Písaře Fris. pam. nemohlo napadnout, aby psal *p* za slov. zvučné *b*, ale mohl temné slov. *p* v menšině případů nahraditi hláskou *b*, poněvadž i v němčině mohl za své bezzvučné *p* tuto literu psáti. Bavorské památky z pozdější doby (11. stol.) mají právě v násloví vedle *p* často *b*, v mezisloví mají jen *b* za měkčí hlásku.« (Srovn. W. Braune, Althochd. Grammatik, Halle 1886, § 136, pozn. 1: »Aber erst vom 11. Jhd. ab verschwinden im Baier. die in- und auslautenden *p*, während im Anlaut *p* neben *b* bestehen bleibt.«)

Z toho vidíme, že byl Kopitar na omylu, srovnával-li příklady jako probrium (m. proprium), puplicum, forpannitum a forbannitum, které se vyskytují v tak zvané »Constitutio venerabilis ducis Heinrici« téhož rkp. (Glag. Cloz. XXXIV), s našimi příklady v druhé Fris. pam. a činil-li z toho závěrky o jakési příbuznosti (l. c. str XLII). Vždyť se zde týče tato záměna *b* a *p* v mezisloví a ne v násloví.

Co pak se týče skupiny *zb* = *sp* v mezisloví ve slově gozbod ř. 89, praví o této zvláštnosti Braune v uvedeném díle (Ahd. Gr. § 133, pozn. 2): »Das *p* in *sp* wird vereinzelt als *b* aufgefasst. Häufiger bei Williram im Verbum sprëchan (sbrëhhan, sbrihhet, sbrah, gesbrâche), daneben sprung, spunne. Sonst nur sporadisch in Glossen...«

Vliv německé grafiky jeví se však ještě v jiných případech, na které Braune neupozornil. Tak máme jednou v druhé památce pagi II 14. V strněm. pam. psalo se místo *g* často *k* neb *c*, tedy se mohlo naopak za slov. *k*, jež nebylo žádnou affrikatou jako bylo něm. *k*, psáti též *g*. Braune sice praví ve své mluvnici § 149, § 6, že od 10. stol. v mezisloví *k* a *c* za *g* úplně vymizelo, ale v násloví a v záslovi shledáváme se s nimi ještě v 11. stol. Tak nalézáme v Emmeramské zpovědní modlitbě (Archiv für slav. Phil. XV 124—125) got almahtîgo vedle ganâdîgo kot a cotas sun. Viz i nahoře str. 15—16.

Též chifto II 80 = kiždo (**къжьдо** neb **кыйждо**) třeba asi německému vlivu připsati. V hornoněmčině bylo *k* v násloví = *ch* (*kχ* třeba vyslovit), psalo se ale vedle *ch* též *k*, *c*, tedy vedle chorn, chind též corn, kind atd. (Braune § 144). Dle toho možno si vysvětliti *ch* v chifto. Po samohláskách přešlo *k* v hlásku, jež se lišila od právě uvedeného ch (kχ) a jež se psala pravidelně *hh*, někdy ale též *ch*, které však bylo jiné (Braune § 145). Proto nemáme v mezisloví nikde v našich památkách psané *ch*, které by odpovídalo slov. *k*. Druhý příklad pro *ch* m. *k* v násloví je choife ih II 13. Strany *t* m. *d* v chifto viz Braune § 163 pozn. 5. Ve slově detd

m. děd II 1 máme *td*, které nalézáme i v něm. památkách (Braune § 164 pozn. 1 v porýnských památkách a jinde § 167 pozn. 10).

Nejpatrněji se však jeví vliv německé grafiky v *ui* m. slov. *y*. Za něm. přehlásku ü psalo se od 10. století buď jen *u* (û), totiž přehláska se vůbec nenaznačila, neb *iu*, neb *ui* (Braune § 32 pozn. 4 a § 42 pozn. 1). Pisatel druhé a třetí památky psal též několikrát posledním spůsobem slov. *y*, ale jen v druhé památce máme bezpečné doklady a sice po retnicích *b* a *m*. Tak zde čteme: bui II 8, mui II 32, 41, 104 a buiti II 84. Ano, máme zde i jednou muzlite II 84, tedy jako v němčině, kde se psalo též u m. ü. (Mohlo by se to ovšem vykládat i tak, že pisatel vynechal následující *i*.) Nejzajímavější je spůsob, jak se *y* psalo, ve slově: neimugi = neimy II 5, neboť pořídku se tak psalo i *iu* v němčině. Braune Ahd. Gr. § 49 pozn. 3: »Zu den Worten mit *iu* ist... seit dem 9 Jhd. auch fiur Feuer hinzugetreten. In Mus (pilli, památka z 9 st., již psal snad král Ludvík Němec 843—876 v klášteře sv. Emmerana) steht neben fuir (10.21), vuiru (56) sogar vugir (59), also noch deutlich zweisilbig. Is. und M. haben fyur. Vgl. Zs. f. östr. Gymn. 23, 287; Beitr. 6, 244.« Jako ve slově vugir psalo se tedy *y* ve slově uvedeném. Na neimuči, jak předpokládal též Škrabec (Cvetje z vrtov sv. Franč. II, seš. 4), nelze zde pomýšleti, srovn. i Braune § 117 pozn. 1.

V třetí památce nemáme bezpečných dokladů, neboť miloztivui II 60 je dle všeho spíše miloztivu-i (vu = v). Též siuuim nemůže se tak vykládat. Celkem zde máme as 18 případů, v nichž *ui* mohlo nastoupit, kdežto v 2. pam. je takových případů as 25 a v šesti je ui (u).

V první památce je jen *i* za *y*. Další příklad, v němž se prozrazuje též *y* jakožto *i*, je beuſi (= bevši za бывъши) I 8. Jest zde sice možný výklad, dle něhož za základ vezmem tvar bivši, krátké *i* bezpřízvučné aneb přízvučné přešlo v polohlásku, jež se psala obyčejně *e* (Oblak, Archiv XI str. 586). U pozdějšího spisovatele máme podobně *be* m. бъ (l. c. str. 587). Avšak pravdě podobnější je vliv němčiny zde. Viz Braune, Ahd. Gr. § 30 pozn. 2: »Der Wechsel zwischen *ë* (= offenes *e*) und *i* war ursprünglich auch vor *w* (bez. ww) vorhanden... Im Ahd. ist aber das *ë* vor *w* (= ww) überall zu *i* geworden... Nur in einzelnen alten Quellen sind noch Formen mit *ë* bewahrt.« Tedy i dle toho bylo zde *y* = *i*.

Jiné grafické zvláštnosti jsou:

ć se píše *k* (*c*, *ck*): choku I 7; (vuuraken I 13), criſken I 13, neprigemlioki II 3, imoki II 6, nemoki II 13, bozzekacho II 49, bozcekachu II 55, zavuekati II 95, -mogoki III 5, moki III 19, pomoki III 20, -mogokemu III 25;

c: lepocam III 4, chocu III 48 (viz též na str. 32); *ck*: mogoncka II 48; že uvedené *k* není hláska *k* (jak Miklosich myslil, Vgl. Gramm. I² str. 341), ukazuje spůsob, jak se vlastní *k* píše. Je zde *k* v těchto případech: redka I 1, paki I 9, moku I 27, uueka I 35, uuek I 35, veki II 2, 6, nikoligeſe II 4, zlovuezki II 11, niki(r, er) II 69, ki III 21, greſnike III 69. *c* však je zde as 44krát za *k*, hlavně vždy před a (atd. viz str. 39), kdežto jsme zde viděli: bozzekacho, bozcekachu, zavuekati. Criſken I 13 předpokládá též krišćen a ne snad krišken (viz Jagić v Arch. IV, str. 486). O *ecce* = *eče* jsme se již zmínili na str. 39 pozn. 2.

Za ъ a ь se zde píše, jak již na str. 34—35 podotčeno, někdy *e*, někdy *i*, někdy vůbec se zanedbává.

Za *ě* se píše *e*: redka I 1 atd.

Za *ą* máme zde *un*, *on*, *u*, *o*.

un: funt II 19; vuerun II 105;

on: poronſo I 29, mogoncka II 48;

u a *o* příklady viz na str. 33.

ę se píše: *e*, *en* (*a* vlastně za *e*). Pravidelně *e*: zueti I 3, 24, III 89, II 7, 9, priel III 24 atd.

en se zachovalo jen ve slově: vuenſih I 23;

místo *e* objevuje se zde též *a*: vaša II 111, raba II 110 viz str. 29; nedela I 18 je nejisté.

Vezmeme-li za základ cyrillskou azbuku, obdržíme následující přehlednou tabulku písma Fris. památek:

а	se psalo *a* (srovn. str. 29)	с	se psalo *z* (*ſ*, *ſz*, *zſ*, *zc*, *zz*) (str. 38)
б	» » *b*, v II často *b* za *p*, zřídka *p* za *b* (str. 30 a 40—41)	т	» » *t*
в	se psalo *u*, *uu*, *v*, *vu*, *uv* (39—40)	оу	» » *u*, *v* (toto jen v I a II) (40)
г	» » *g*	х	» » *ch*, *h* (*ch* na začátku, v mezisloví a na konci, *h* na konci a v mezisloví, jednou i řeckým a i v lat. rkp. oblíbeným spůsobem χpen III 40) (str. 39)
д	» » *d* (též *t*: chiſto, *td*: detd) (41)	ц	se psalo *z*, *c* (str. 39)
е	» » *e* (srovn. str. 30)	ч	» » *ſ*, *z* (*c*, *tſ*, *cc*, *cſ*, *ch*) (str. 39)
ж	» » *ſ* (v 2. též *z* 2krát, výjimkou: nizce II 26 = ničže) (str. 38)	ш	» » *ſ*, *ſſ* (*z*) (str. 38)
з	se psalo *z* (*zz*, *ſz*, *ſ*) (str. 38)	ѣ (ć)	» » *k* (*c*, *ck*) (str. 32, 42)
и	» » *i* (srovn. str. 30)	ъ a ь	» » *e* a *i* (str. 34—35)
й (j)	» » *i*, *g* (str. 30, 32, 40)	ы	» » *i* (několikrát v II *ui*, jednou *ugi* a *u*) (str. 31, 42)
к	» » *c*, *k* (2krát *ch*, jednou *g*) (30, 41)	ѣ	se psalo *e* (2krát *i*? str. 12, lichodiani III 37 spíše = -djani)
л	» » *l*	ѫ	se psalo *o*, *u* (*un*, *on*) (str. 33)
м	» » *m*	ѧ	» » *e* (*en*, *a*)
н	» » *n*		
о	» » *o* (srovn. str. 29)		
п	» » *p* (*b* m. *p* viz pod б)		
р	» » *r*		

Z se tedy vyskytuje 6krát, totiž za *ž*, *z*, *s*, *c*, *č* a *š*, a *ſ* pětkrát, totiž za *ž*, *z*, *c*, *č* a *š*.

K jednotlivým literám třeba ještě poznamenati:

Víme, že v lat. rkp. psalo se často *ę* (tedy s háčkem dole) za *ae*; dostalo se však i do německých rukopisů a máme je i v našich památkách a sice v II: eccę 1, 42, vuęki 6, boſigę 10; jednou též ve III, která od téhož pisatele pochází: u zniciſtvę 34.

Za touž hlásku máme v lat. rkp. ligaturu æ, která znamená v něm. rkp. přehlásku ä, ku př. Aengilscalh (Weinhold, Bair. Gramm. § 9, W. Braune, Ahd. Gr. § 26, pozn. 4). I v II pam., v níž se jeví tak značně něm. vliv, máme jednou tuto ligaturu: priuuae 30 (= prvěje). Stažením povstalé *e* (z *ěje* : *ěě* : *ě* Mikl. Vgl. Gramm. I² str. 331) znělo jinak a proto chtěl i písař literou to naznačit. Srovn. Braune, Ahd. Gr. § 57, pozn. 2: »Nur vereinzelt steht in Endsilben auch *ę* od. *ae* statt e, ê zur Bezeichnung der offenen Aussprache.« V dřívějších případech s *ę* je jen eccę nápadné, neboť by nepoukazovalo k *e* ve slově ckvně-slov. аѩте. V tomto slově je i *cc* nápadné místo očekávaného *k*.

Jiná ligatura je & (= et) v slovích: zuetih III 18 (sn. 7 sl. 2 ř. 1) a zuuet III 69 (sn. 9 sl. 1 ř. 1). Tuto ligaturu máme i v německých zpovědních formulích a v jiných památkách často. Dále: *ni* dvakrát a sice vždy na konci řádku (pro nedostatek místa): pomiſlenia III 29 (sn. 7 sl. 2 ř. 12) a lichogedeni III 35 (sn. 8, sl. 1, ř. 1). Je to též zbytek starší kursivy (Wattenbach, Anl. str. 52).

Samohláska *u* je často opatřena ohonem jakožto majuskule v druhé a třetí památce, což shledáváme často v rkp. této doby. Toto *u* vidíme i v německých jmenech připsaných na druhém snímku.

Kdežto v druhé památce máme jen jedno *z*, nalézáme v první a třetí dvojí. I to není nic zvláštního, jak myslil Docen, který druhé *z* nalezl v rkp. mnichovské knihovny z XI—XII stol. Nalézáme je ku př. i v zpovědní formuli sv.-havelské (z XI stol., viz G. Könnecke, Bilderatlas, 2. vyd. str. 18).

Skratek je zde málo. Nejzajímavější je: nikīſe II 69 (sn. 5 sl. 1 ř. 1), což nahoře (str. 20) bylo vyloženo jakožto nikjer se. Tímto znaménkem naznačuje se *r* ovšem velmi zřídka (viz Wattenbach, Anleitung zur lat. Pal. 4 vyd. str. 72 ve slově porcos). Poněvadž obyčejně ~ naznačuje *m* a *n* (l. c. str. 69) a zvláště je-li nad i: *im* a *in* (l. c. str. 74), myslili zde někteří na nikymže, ku př. Miklosich, Vgl. Gramm. III² str. 341. Tak máme i v první památce ve slově uzem 6 naznačené *m* čárkou nad *e*, jen že je rovná. Myslím však, že v našem případě jde o zkrácené *er*, tedy: nikjer se, neboť podobným znaménkem naznačovalo se *er* (l. c. str. 72: »Speciell aber bedeutet es seit dem XI [ich weiss nicht ob früher] *er*, seltener *re*«). Povstalo-li kje, kjer, z kde, kdež (Mikl., Vgl. Gramm. II str. 208 a Etym. Wtb. str. 151: gde, nekje; nikir nuspiam ist nikъdeže), je nikjer starší než nikir, třeba se vyskytovalo v pozdějších památkách kir dříve než ker, kjer (Oblak, Starejši slov. teksti, str. 57). Že v té době, když se 2. pam. psala, *ž* již přecházelo v *r*, ukazuje nám tere 32 a 110 v téže památce. *ſ* značí sice obyčejně *š*, *ž*, ale někdy i *s*, ku př. na téže stránce: na ſem ſzuete 80, zpaſitel 91.

Skratky: ſce III 12, 13, 27, sce III 14, 43 a sco III 43 vyložil již Vostokov správně jakožto lat. sancte, sancto (str. 28). Tak se píše ku př. v něm. formuli sv.-havelské z XI. stol.: Hich gio... froun sce mariun unde sce petren atd. (viz Könnecke, Bilderatlas, 2. vyd. str. 18). Přepisovač, maje psáti slovanskou skratku, bezděky psal běžnější mu lat.-německou. Zajímavé je, že vidíme rasury v ř. 12, 13, 14 a snad i 27. Byly zde bezpochyby připsány původně slov. koncovky a pak pro neobvyklost u lat. slova vyškrabány, tak že máme v slov. textu zcela dle německého: sancte petra III 14 (v něm. bylo v dat.: sancte Petren). V ř. 43 je latinská koncovka: sco laurenzu (zde bez rasury).

O skratce uze I 6 již jsme se zmínili. Užilo se jí zde pro nedostatek místa (na konci řádku).

Skratka ꝑ = pro (Wattenb. Anl. str. 76) je zde jen jednou: ꝑtiuuo III 38 (sn. 8 sl. 1 ř. 4).

O χpen III 40 viz na str. 44.

b přeškrtnuté čárkou nahoře znamená božich III 17 a 19. Chtěl-li se písař přidržeti spůsobu běžnějšího, měl připsati koncovku (srovn. ds, di deus, dei. Wattenbach, str. 67). Toto *b* znamená jinak *ber*, na konci *-bis* (l. c. 73).

Z toho všeho vidíme, že v grafickém ohledu třetí památka je nejzajímavější.

Dělení slov je jen v I a III památce dosti správně provedeno. Jako i v jiných památkách této doby, píše se zde předložka obyčejně dohromady s následujícím slovem, ku př. Ponaz I 1, zenebeze I 27, otboga III 24, vtatbinach III 34, odtogo III 39, predtuima III 25; totéž platí o jiných částicích: dabim III 22, 52 atd.

V druhé památce je rozdělení slov ještě velmi nedbale provedeno: celé věty píší se beze všeho rozdělení, ku př. ř. 2, 6—7, 69, 82, 83, 96 atd. (viz str. 31). Taktéž není v II památce žádné interpunkce, v I a v III je puntík. Písmo III pam. je úhlednější než II; tato byla zběžněji psána.

Co se týče stáří památek, kladli je němečtí palaeografové hned zprvu do IX—XI stol. Tak se vyslovil o nich G. H. Pertz:

»Nach dem, was ich von lateinischen Schriften gesehen habe, würde ich die kleinere ganz runde lateinische Minuskel »Confitentibus tibi dne« in das XIte Jahrhundert setzen, und dasselbe Alter der kleineren slavischen Schriftprobe zuschreiben. Die grössere slavische Schrift gehört in das Xte oder selbst das IXte Jahrhundert, wenn man nicht, wohin auch der unter die Linie herabgehende rechte Strich des ḫ[1]) deuten würde, vielleicht voraussetzen muss,

---

[1]) Toto *h* vidíme ku př. ve slově: Ih II 24, -vah ich II 36, telez naſich 40, naſich 91 atd., dále: duh III 7, uzeh III 16, moih III 21. Podobné *h* máme na 2. snímku v něm. jméně: Alprih (3 ř.). V lat. homilii na sn. 9 je však ještě starší *h*. O novějším *h* praví Wattenbach (Anl. str. 51): »Gegen Ende XII fängt man an, den Seitenstrich zu verlängern: ḫ.« Avšak začátky k tomu děly se již dříve,

dass sie von einem der Sprache nicht kundigen, welcher die vorgefundenen Züge einer älteren Handschrift ganz getreu nachahmte, erst im Anfang des XI Jahrhunderts hier eingetragen sei.«

Cassel, am 2. Februar 1824. *G. H. Pertz.*

Ulr. Fr. Kopp podotkl o tom Köppenovi: »Gegen Pertz Meinung kann ich nichts erhebliches sagen; indessen hätte ich Ihre Handschrift auf den Blick in das XII Jahrhundert gesetzt.«

Zajímavé je, jak se vyslovil o našich památkách Jak. Grimm. Psal totiž Köppenovi:

»Die Schrift in den Freisinger Urkunden machen Sie mir, ich gestehe es, zu jung. Ich würde nicht zaudern sie ins IXte oder mindestens in die erste Hälfte des Xten Jahrhundertes zu setzen, meine auch bei ihrer Anwesenheit hier in Cassel ein ṇa (nia) darin gelesen zu haben, was sonst nicht übers IXte sec. hinaus geht. Auf den mir gesandten Correcturblättern finde ich es nicht.[1]) Aber die Ụu (Vu) für w, die þ für p scheinen mir jeden Gedanken ans XIte Jahrhundert entfernen zu müssen.

Das neunte, zehnte Jahrh verrathen auch die Formen der deutschen Eigennamen. Das pht bedeutet perht (clarus). Übrigens kommen alle mir mitgetheilten nom. propria der Freisinger Urkunde auch in anderen alemannischen und bairischen Diplomen der Zeit vor. Eine andere ist: ob sie alle deutsch sind.[2]) Die meisten sichtbar und ohne Zweitel. Aber es mögen einzelne slavische darunter sein, namentlich Pezo und Peza, was ich nicht deutsch erklären kann, es scheint von pes (canis), wie die Krainer *z* für *s* schreiben. — Goldast hat piezo, pezzo unter seinen Namen und Neugart im cod. diplom. No. 203 (dipl. anni 818) pezo, No. 639 (dipl. anni 903) piezo. Slougo scheint mir sluga (servus) und steht bei Goldast wie bei Neugant No. 400, 401 (anni 861); übrigens halte ich unser scalh, schalk (servus) etymologisch für einerlei mit slav. sluga. Auch racco (Neugart No. 585 rako) scheint undeutsch, und mit dem hochdeutschen rahhra, reccho unverwandt.

Man müsste aus lateinischen im Slavenland abgefassten Urkunden die Eigennamen ebenso reichlich alphabetisch geordnet haben, wie die altdeutschen, um aus dem Dasein und der Häufigkeit einzelner Wörter theils ihre Eigennamenqualität, theils ihren slav. Ursprung sicher zu entnehmen. Zusammengesetzte slavische Eigennamen scheint die Freisinger Urkunde nicht zu gewähren, wie genug deutsche (Sigihart, Engilpero cet).«

Odhady tyto co do stáří Frisinských památek uveřejněny jsou v Köppenově vydání na str. 11—13. Za tak staré nepovažoval Frisinských památek A. Schmeller, dle něhož pocházejí z pozdější doby, asi z 12. stol. (Münchener Gelehrte Anzeigen 1837 str. 107). Poněvadž však jeho námitky proti dřívějším odhadům bude třeba vyvrátiti, musíme se dříve s nimi blíže seznámiti. Na uvedeném místě vykládá:

»Ein anderer noch zu berührender Punkt ist das Alter der slavischen Formeln, die im Münchener Cod. Fris. 226 enthalten sind.

Es kommt dabey alles auf das Alter dieses Codex und seiner verschiedenen Bestandtheile selbst an. Kopitar hält ihn, auf das Urtheil seiner Münchener Freunde, besonders des

---

jak vidíme. Již v jednom rkp. z X. stol. začíná se čárka ta prodlužovati pod linku (W. Arndt: Schrifttafeln I vyd. 1874 č. 18, ku př. ve slově his ř. 13, honore ř. 30, 33). Poněvadž v III památce jest ještě mnoho starších *h*, tak že je zde skoro týž poměr jako v II, můžeme z toho souditi, že III byla psána v téže asi době jako II, neb že aspoň není žádný značný rozdíl časový mezi oběma. Jest to důležité vzhledem k vývodům na str. 30.

[1]) Jde zde skutečně o ligaturu *ni*, která, jak jsme viděli, dvakrát se vyskytuje v III pam. (viz str. 43). Avšak vyskytuje se v minuskuli, kamž se z kursivy dostala, ještě v XI stol. (Wattenbach, Anl. 4 vyd. str. 52). Též i v jiných udajích je tento posudek Grimmův nesprávný.

[2]) Jde zde o dva seznamy vlastních jmen z kodexu Frisinského, jeden je na l. 78b, na kterémž se končí první památka Frisinská, druhý na následujícím listě (79). Dle abecedy seřadil jména ta Köppen ve svém vydání str. 14.

sel. Bernhart gestützt, für das Handbuch (Vademecum) des Bischofs Abraham (957—994). Grund hiefür ist die Bl. 152b—153a eingeschriebene Notiz über den Besitz von Gudago (Godego im Trevisanischen), oder vielmehr der Schluss derselben: quantum mihi pertinet. Kopitar glaubt, dieses mihi müsse nothwendig auf Abraham bezogen werden, da die Besitzung nach den kais. Urkunden v. 972 u. 992 (Meichelb. H. Fr. I 177, 187) nur ihm u. auf Lebenszeit überlassen war; allein es konnte allenfalls auch noch auf Bischof Albrecht passen, welchem sie auf K. Friedrichs Entscheidung (Meichelb. Hist. Fris. I 353) im J. 1159 durch Eccelin v. Bassano zurückgegeben werden musste. Sollte indessen die Notiz, die bis auf die Schlussworte mit jener Schenkungs-Urkunde von 972—992 ganz gleichlautend ist, wirklich von Abraham herrühren, so möchte sie doch hier nur eine Abschrift durch andere Hand seyn; denn die Worte: Breve recordationis decurte nostra Godigo vel quicquid ad eam pertinet, welche augenscheinlich die Ueberschrift bilden sollten, sind hier vom Abschreiber in den Text selbst, nämlich nach macelli und vor: et in ejus finibus gesetzt worden. Dazu kommt, dass diese Notiz nicht bloss f. 152b—153a, sondern, wie es scheint, wieder von anderer und älterer Hand doch nur bis zum Worte macelli auch auf dem Vorsetzblatte eingeschrieben ist.

Den Haupt-Inhalt dieser Hs. v. 169 Bl. in gr. 4. bilden (gegen 30) verschiedene Sermone u. Homilien . . . In all diesem (war) wohl mehr als eine Hand thätig. Mag das Meiste aus dem X. Jhrh. seyn, so geben doch die Federproben wie f. 49b: »Penna nihil valuit, dicit qui scribero nescit«, oder f. 147b am Rande »var hin brivelin«, 162b: »uns ist div zit«, 163b: »Swerter gib mir daz ze lone unde sage miner nieftelen« schwerlich über die Mitte des XII. Jahrhunderts zurück. Und nicht blos diese Proben möchten von derselben Feder seyn.

Sind nicht erst nach der Hand verschiedene in Text und Format zusammenpassende Quarternionen (nur zwey derselben haben Signaturen) blos vom Buchbinder vereinigt worden, so hat doch der oder haben die Besitzer des Buches die leeren Blätter, Spalten und Stellen benützt, allerley weitere Dinge einzuschreiben. Dahin gehört die Notiz, die auf dem Vorsetzblatt auf die über Godago folgt, nemlich über Bezüge von Leuten aus Ergoltinga und Radespona, welche Notiz auf f. 78b u 79a wo 51 u. 74 altd. Person-Namen verzeichnet sind, fortgesetzt scheint; f. 126b in Enistala sub potestate Lintolfi haec mancipia sunt etc. f. 146a Isti sunt testes concambii Abrahae episcopi et Adalperonis: Perahtold etc.... f. 152b die wiederholte und erweiterte Notiz über Gudago...

Und unter diese gelegenheitlichen Eintragungen endlich scheinen auch die fraglichen slawischen Formeln zu gehören.

Nur die erste, die nachzusprechende Bericht: Bose gozpodi etc. mag allenfalls, obschon von anderer Hand geschrieben, mit der vorangehenden liturgischen Behandlungsart der Kranken zusammenhängen. Auch stehen nach iz uueka v uuek amen, von derselben Hand die für den absolvirenden Geistlichen bestimmten lateinischen Worte: Confitentibus tibi domine famulis ac famulabus tuis ... consolentur. Die beyden anderen hangen weder mit dem, was vorangeht, noch mit dem, was folgt, irgend zusammen...

Aus dem Gesagten möchte folgen, dass diese slawischen Formeln dem Zeitalter Abrahams, oder gar ihm selbst nicht ganz ohne allen Zweifel zugeschrieben werden dürfen. Gewiss ist übrigens, dass Freysing wenn nicht mit noch nähern damaligen Slawenländern, doch mit Kärnthen, Krain etc. mancherley, wenigstens administrative Verbindungen hatte.

So lehrt eine Notiz am Schluss des Cod. Fris. 227: Walto episcopus conquirivit ab Arnolfo rege in Carinthia Regalem Capellam apud Lurna cum adjacentibus bonis, postea acquisivit ab eodem rege aliam capellam apud Liburniam cum adjacentibus bonis ...

Veranlassung genug für Freysinger Geistliche, sich gelegentlich auch um das Seelenheil ihrer, wenn auch in fremder Diöcese lebenden Untergebenen zu bekümmern.

Wie es sich übrigens mit St. Batho, des Freysingischen Bischofs Ellenhard Sacellan, der bey Arnpack (chr. Bojoar. col. 74) S. Watho Carinthiae apostolus heisst, verhalte, und ob das schwanken zwischen *B* und *W* im Namen etwa gar auf einen gebornen Slawen rathen lasse, mag dahin gestellt bleiben. Ihm freylich könnte man, wenn Arnpecks Benennung Grund haben sollte, jene Formeln mit dem grössten Rechte zutrauen Auch in solchem Falle wären sie gegen ein Jahrhundert jünger.«

Avšak Schmeller zde neodhadl správně stáří našich památek. Nynější palaeografové kladou je do X. neb XI. století. Ředitel mnichovské knihovny p. J. v. Laubmann psal mi o nich:

Ihre Anfrage wegen der Freisinger Denkmäler beantworte ich in ihrem ersten Teil dahin, dass die Handschrift keineswegs ein Palimpsest ist; vielmehr ist das Pergament stellenweise so dünn und zart, dass die Schrift der umstehenden Seite durchschaut. Was das Alter der Handschrift betrifft, so können wir auch nicht mehr sagen, als dass diese slavischen Denkmäler am Schlusse des X. oder vielleicht in der ersten Hälfte des XI. Jahrhunderts geschrieben sind. Da Sie Photographien davon besitzen, so können sich Ihre sprachlichen Forschungen und die palaeographischen Vergleichungen mit den vielen heutzutage existierenden Schrifttafeln hoffentlich leichter auf einem sicheren Punkte begegnen, als ich oder einer meiner Beamten zu bestimmen vermöchten.

München, 11/3 1895. *Dr. v. Laubmann.*

Zajímavé je též jeho sdělení strany přípisku o Gudagu, o čemž jsme se nahoře zmínili. Píšeť takto:

»Dass der auf Gudago bezügliche Eintrag in cim. 6426, f. 152 v., 153 — quantum mihi pertinet aus der Zeit um 1159 stamme [1]), halte ich für ausgeschlossen. Es scheint mir dem Ende des X. oder Anfang des XI. Jahrhundertes, also der Zeit des Bischofs Abraham anzugehören. Die Schrift dieses Eintrags scheint gleichzeitig und hat Ähnlichkeit mit den Einträgen auf f. 158b bis 161b [2]), scheint jedoch nicht von demselben Schreiber zu rühren. Mit dem ersten Freisinger Denkmal auf f. 78 hat sie weniger Ähnlichkeit, doch dürfte auch diese derselben Zeit angehören. So lautet die nach erfolgten Recherchen von meinem Oberbibliothekar Dr. S. Riezler gegebene Auskunft.

München, 23. März 1895. *Direktor Dr. v. Laubmann.*«

Pan prof. E. Mühlbacher, známý palaeograf a historik, soudí o věku a povaze písma takto:

»Lässt sich auch die Schwierigkeit nicht verkennen, eine genaue Altersbestimmung einer Handschrift zu geben, ohne weiteres Material aus derselben oder einer verwandten Schreibschule zur Hand zu haben, mehrt sich, da bestimmte Kriterien der Orthographie, der Kürzungen wegfallen, die Schwierigkeit bei einem nicht lateinischen Texte, so kann, wenn deshalb auch nicht in zu engen Grenzen, immerhin mit genügender Sicherheit das Alter der mir in Facsimiles vorliegenden Handschrift festgestellt werden.

---

[1]) Tak myslil Schmeller, viz str. 46.

[2]) Tedy se podobá písmo 2. a 3. památky písmu těchto poznámek, a ne 1., jak udává Kopitar dle Bernharta v Glag. Cloz. str. XXXIV: Characterem vero hujus notae de Gudago oculatus et peritus testis J. B. Bernhart eundem statuit cum charactere primae confessionis formulae, tantum paullo crassiorem.« Na str. XLII však praví naopak: »Nam manus, quae scripsit supra citatum »breve recordationis de curte nostra Godigo etc.« et »quantum mihi pertinet«, itemque »constitutionem venerabilis ducis Heinrici« eadem plane videtur, quae scripsit monumentum II et III. Imo eadem fere germanica confusio B et P sonorum in dictae constitutionis latinis vocibus probrium, puplicum, forpannitum et forbannitum etc. recurrit etiam in monumentis II et III.« Že pravopis tento neopravňuje k srovnávání s II pam., vyloženo na str. 41. Taktéž i podotčeno na téže str., že v III pam. nezaměňuje se *b* s *p*, neb naopak.

Sie weist 4 Hände auf. Die erste schrieb vom Beginn »Glagolite« bis »consolentur Per«. Eine zweite trug die Liste der zinspflichtigen Leute ein (von »Racco« bis »qui censum dederunt«). Die dritte fertigte den slavischen Text von »Ecce« bis »amen«. Die vierte fügte den »Sermo in nativitate s. Mariae« bei.

Die erste Hand gehört etwa der Wende des 10. u. 11. Jahrhunderts an. Eine Zeitbestimmung auf Grundlage so beschränkten Materials, $1^2/_3$ Seiten, wird an sich einen Spielraum von etwa 2 Jahrzehnten nach rückwärts oder vorwäts geben müssen, umso mehr, als die Frage, ob ein älterer oder jüngerer Mann das Stück geschrieben, eine offene bleibt. Die Schrift trägt noch im wesentlichen die charakteristischen Merkmale, wie sie Sickel (Das Privilegium Otto I. für die römische Kirche 10) für die Minuskel des 10. Jahrhunderts dargelegt hat. Es ist derselbe Charakter, den auch die beiden ältesten Hände des Brixener Traditionscodex A (Hand *α* aus dem Ende des 10. Jahrh., Hand *β* um 1030 [1]) oder, um auf allgemein zugängliches Material hinzuweisen, das Autograph von Purchards Gesta Witigowonis (992), die Annalen von Hildesheim (Mon. Germ. SS. 4 t. II; 3 t. I vgl. die Hs. der Conversio Carantanorum ib. 11 t. I.) oder etwa der Codex Sangallensis 820 (Chatelain Paléographie des classiques latins t. XVIII a) zeigen.

Es muss dahin gestellt bleiben, ob die Liste der zinspflichtigen Leute noch vor Eintragung des folgenden slavischen Textes hier eingeschrieben oder nach dessen Eintragung in die leer gebliebene Stelle, wie solches häufig geschah, eingefügt wurde. Die Schrift weist noch auf das 11. Jahrh.

Der 2. Hälfte des 11. Jahrh. theile ich auch die 3. Hand zu. Es ist genau derselbe feste Zug, es sind dieselben Buchstabenformen, welche in dem in Regensburg geschriebenen Autograph des Marianus Scotus (von 1079) (Paleographical Society I t. 191) oder im Autograph Otlohs von St. Emmeramm aus ungefähr derselben Zeit (Arndt Schrifttafeln 2. A. T. 19) oder in andern Handschriften des 11. Jahrh. (so Arndt T. 50, Mon. graph. VIII, 15; 10, 5) begegnen.

Erst nach diesem Text ist der »Sermo« von der 4. Hand eingetragen. Die Schrift (so noch durchaus ſ, noch Verschränkung von *r* und *t*) wie die Vocalisation (nur *ę* neben *ae*) weisen auch den Sermo noch dem Ausgang des 11. Jahrh. zu.

Das 12. Jahrhundert ist für die slavischen Texte ausgeschlossen.

Wien, 19. April 1895. *E. Mühlbacher.*«

Frisinské památky jsou nám nyní novým důkazem, jak se kořistilo i u západních Slovanů z pokladů, které poskytovalo církevně-slovanské písemnictví. Čím důkladněji se nyní studují starší památky slovanského písemnictví, tím více shledáváme, jak mocný vliv měla církevní slovanština i na západní Slovany. Slovanští apoštolé založili dílo, jehož účinky jevily se později i mimo území, na němž původně působili, u jižních, východních ano i západních Slovanů. Vliv tento u západních Slovanů nebyl však dosud důkladně a spravedlivě oceněn a uznán. Chci jen podotknouti, že máme v staročeské literatuře píseň, jež pošla z církevní slovanštiny (Gospodine pomiluj ny) a mnoho výrazů, které dílem se udržely až do nynějška (blahosloviti, přěsný a jiné), čehož Dobrovský (Gesch. d. b. L. 1818) ještě nechtěl uznat. O písni dotčené nemohl se ani rozhodnouti, má-li ji připsati vlivu církevní slovanštiny. Jak dalece však tento vliv sáhal, je ovšem spornou otázkou. Poněvadž pak dále církevní písemnictví přešlo z Čech do Polska, podlehla bezpochyby i polština jeho vlivu. Vliv tento jeví se i v slovinštině, jak nyní zřejmě vidíme, tak že se může říci, že dílo slovanských apoštolů působilo takměř na veškeré Slovanstvo.

Vliv ten mohli míti pěstitelé církevně-slov. písemnictví, neboť stáli na výši vzdělanosti a osvěty. Jak vysoce vzděláni byli slovanští mniši, toho nalézáme čím dále tím více důkazů.

---

[1]) Facsimiles verdanke ich der Güte meines Kollegen O. Redlich vgl. dessen Traditionsbücher des Hochstifts Brixen XIII f.

Dovedli překládati nejen z řečtiny a latiny (ku př. Kijevské listy), nýbrž i ze — staroněmčiny, jak nyní vidíme z Frisinských památek a ze zpovědních formulí v Euch. sin.

Frisinské památky mají pro nás ještě jinou důležitost. Církevní jich slovanština činí ovšem dojem staršího svého období, jak se asi jevila za času působení obou slovanských apoštolů ve velkomoravské říši a v Pannonii a v době bezprostředně následující (srovn. balij, natrověchu, spytny, iskoni atd.), nicméně ukazují se již i zde některé zvláštnosti, které nám prozrazují takové změny po lexikalní stránce, jaké nalézáme i v pozdější redakci církevně-slov. památek (ku př. trebu tuorim II 19 m. žrtvu; zopirnicom II 73 m. soprem; stol II 72 m. prestol; doſda II 61 m. daſe da; primete I 33 m. nasledite; segna II 45 m. žejoča; nebo II 98 m. ibo, jak máme výhradně v nejstarších textech; deuuic III 19 vedle toho ovšem i starší devam I 6; libo li si II 82 (viz index u hesla si); v závětí te II 2, čemuž v církevní slovanštině pozdější doby odpovídá to; sem patří konečně snad i nudmi III 31 (doklady k těmto výrazům udány byly dílem již dříve na příslušných místech, dílem se tak stane v indexu). Z toho jde na jevo, že již na území na kterém působili slovanští apoštolé a kde zaváděli slovanské bohoslužby, záhy se ukazují první stopy částečně změněné redakce prvního překladu písma sv., které potom dosti zřejmě vidíme v památkách, jež vznikly na bulharské půdě. Avšak záleží nyní na tom, aby se vypátralo, jaké to byly okolnosti, které spůsobovaly tuto částečnou změnu. Že nepocházela od domácích účastníků, můžeme z vážných příčin předpokládati. Mně se zdá dosti pravdě podobné, že podnět k těmto změnám dán byl východobulharskými či lépe dackobulharskými učenníky, kteří samostatněji zasahovali do literarní činnosti dále udržované i po smrti jejích zakladatelů. Dotčené změny týkají se totiž hlavně výrazů, které se výlučně neb skoro výlučně vyskytují ve východobulharské škole, ku př. u Jana exarcha bulharského, což se snad opět tím vysvětluje, že tyto výrazy byly v dackém a východním Bulharsku běžnější. Výrazy ty tvoří jakousi protivu mezi východní bulharštinou a mezi západní (macedonskou) bulharštinou, která se nám asi zachovala v nejstarších překladech církevně-slovanských od obou slovanských apoštolů pocházejících. Že by byli též chrvatští glagolité k těmto změnám vydatněji přispěli, nezdá se mi při onom konservativismu, který se v chrvatských památkách právě jeví, pravdě podobné. O těchto otázkách viz v mém spise O mluvě Jana ex. b. str. 14—15. Že se řady Methodiových učenníků doplňovaly též z Bulharska, jest dosti pochopitelno. Blízká příbuznost, ne-li totožnost jich vlastního jazyka a církevní slovanštiny, mimo to celý duševní svět byzantinský, z něhož vyšli i slovanští apoštolé a jehož vlivu podléhali i Bulhaři dosti záhy, nemohly jinak nežli přítažlivě působiti na horlivou mládež bulharskou, jakož i kouzlo, provázející všude ve slovanském světě jméno slavných našich učitelův. Že bylo již záhy spojení s velkomoravskou říší a s Bulharskem, ukazuje nám ta okolnost, že se učeníci tito uchýlili, když byli po Methodiově smrti z velkomoravské říše vypuzeni (886), hlavně zase do Bulharska, kdež potom nastal onen známý rozkvět písemnictví církevně-slovanského, hlavně za panování cára Symeona. Ostatně třeba ovšem na to pamatovati, že bulharský kmen sídlil též i v jižním Uhersku až k levému břehu Dunaje (srovn. slovo Pešť, zbytky dackých Bulharů, které se zachovaly až do našeho století v Sedmihradsku atd.). Jich nářečí mohlo býti příbuzné s nářečím ve východním Bulharsku.

Jsou-li naše vývody správné a vznikly-li naše památky původně v nynějším Uhersku nebo spíše v krajinách někdejší velkomoravské říše, máme nyní opět nový důvod proti Miklosichově theorii. Jak s dostatek známo, předpokládal Miklosich, že církevní slovanština byl jazyk, jímž se skutečně mluvilo v Uhersku (v Pannonii), ano snad i na Moravě. Ve Frisinských památkách shledali jsme však stopy českého (slovenského) jazyka a to byl tedy spíše onen jazyk, kterýmž se mluvilo na jmenované půdě, jak se to celkem děje ještě nyní. Na uherské půdě byli ovšem také Slovinci (hlavně u jezera Blatného), jakož se i dnes na západu zachovaly ještě jich zbytky, ale u těchto nebyl učiněn počátek církevně-slov. písemnictví, nýbrž na Moravě.

Nalezli-li jsme dále ve Frisinských památkách již první stopy pozdější redakce, která se jeví též v církevně-slovanském překladě písma sv., můžeme s jakousi pravděpodobností předpokládati, kdy asi staroněmecké formule, vyskytující se též ve Frisinských památkách, do církevní slovanštiny přeloženy býti mohly. Na dobu, v níž zároveň působili oba slovanští apoštolé mezi Slovany, a na dobu, v níž sám Method úkol svůj dále plnil, nemůžeme snad ani pomýšleti, neboť v případě tomto jevil by se v citatech Frisinských památek jistě prvotní překlad sv. evangelia. Od tohoto by se asi za jich živobytí nikdy nebylo odbočovalo; v jiných textech mohlo by se to ovšem spíše státi. Poněvadž nám ale vedle uvedených změn přece některé výrazy připomínají tento původní překlad (jako balij, natrověchu), můžeme připustiti, že překlad staroněmeckých formulí do církevní slovanštiny, která nebyla ovšem bezvadná, pořízen byl záhy po době působení slovanských apoštolů, tedy někdy ke konci IX. stol., když učeníci Methodiovi z velkomoravské říše byli vypuzeni a hlavně do Bulharska se uchýlili. Někteří mohli ovšem ještě dále za změněných okolností v uherských krajinách působiti — a pokud to šlo — se svými druhy ve východním Bulharsku spojení udržovati. Tyto změněné okolnosti mohly snad záležeti hlavně v tom, že bylo třeba naprosto přidržeti se nyní římského obřadu — aspoň na jistém území — a takto jaksi ještě více přilnouti k římské církvi. Jagić připouští, že již za časů Methodiových byl na území se slovanskou bohoslužbou aspoň částečně zaveden římský ritus. Praví ve svých »Glagolitica« na str. 5—6 (Denkschriften cís. akademie věd ve Vídni, fil.-hist. tř. sv. XXXVIII. r. 1890): »Seit der Bekanntmachung der Kijewer Blätter also muss an der Behauptung festgehalten werden, dass schon in der ältesten Epoche der slavischen Liturgie, die man als mährisch-pannonische zu bezeichnen pflegt, in welche jedenfalls dieses Denkmal fällt, die ersten Versuche gemacht wurden den Gebrauch der altslovenischen Kirchensprache mit den Anforderungen des römischen Ritus in Einklang zu bringen. Ich hatte früher, nach dem Vorgang Šafaříks und Anderer, hauptsächlich die Zeiten, die unmittelbar auf den Tod des Methodius folgten, in Betracht gezogen. Allein es scheint vieles dafür zu sprechen, dass der erste Anfang der Umgestaltung bereits in die dornenvolle Laufbahn des pannonischen Erzbischofs fällt« a na str. 4: »Jetzt unterliegt es nämlich keinem Zweifel mehr, dass nicht erst in Kroatien, sondern schon im Bereich Grossmährens und Pannoniens, zu einer Zeit, als dort die slavische Liturgie noch ihr bedrängtes Dasein fristete, die ersten Versuche gemacht worden waren, die kirchenslavische Sprache für den Gottesdienst dadurch zu erhalten, dass man sich im Ritus der herrschenden römisch-germanischen Richtung anschloss und in diesem Sinne auch die Kirchenbücher anfing umzuarbeiten.«

Za takových okolností mohly býti přeloženy i německé formule běžné v církvích s latinským ritem v době, kde se již snad hledělo odolati opposici proti slovanským bohoslužbám tím, že se chránil všemožně římský ritus. Stojíce na tomto stanovisku, musíme vřaditi prvotní text Frisinských památek, jenž byl psán jedním ze slovanských písem, s kijevskými listy v touž kategorii, jen že byl původní text těchto asi starší, nežli onen Frisinských památek. V těchto zachovaný nám přepis poukazuje k staršímu textu, jenž znamená snad jen další postup na této cestě, směřující k tomu, aby se Slované najednou všeho nevzdali. Poněvadž ve východní církvi, jak jsme viděli, takových formulí nebylo, stojí naše památky též v jakési protivě proti jejím tradicím. A přece se jich užívalo později i na jihu (v Macedonii), jak nám Euch. sin. ukazuje.

Přeložily se tyto formule do slovanštiny proto, aby se jich hned původně užívalo tam, kde před tím v chrámech slovanský jazyk nepožíval žádného práva? Asi sotva. Spíše se zdá, že se tak mohlo státi jen tam, kde byla slovanská bohoslužba třeba jen částečně ještě v platnosti. Tuto okolnost třeba též uvážiti, chceme-li připustiti, že by byl snad překlad pořízen teprve někde v Korutansku. Byly-li tamtéž někde slov. bohoslužby — o čemž arciť nemáme žádných zpráv — mohl tam i náš překlad pořízen býti, jen že bychom potom tak lehce ne-

dovedli si vyložiti bohemismy ve Frisinských památkách. Jinak se ovšem můžeme spřáteliti s myšlenkou, že byl původně někde v severní Pannonii nebo vůbec na pozdějším uherském území pořízen a odtud že se dostal církevně.slov. text k Slovincům a že tam byl přepsán. Na půdě, na níž se ještě nepěstovalo církevně-slov. písemnictví, nemohly se hned tak beze všeho poříditi překlady ty pro velké překážky jazykové. Můžeme li si tedy vznik překladu spíše jen tam představiti, kde znali ještě ke konci IX a na začátku X stol. slovanskou bohoslužbu, musíme především v krajinách dotčených po takových místech pátrati. Místa taková byla ještě v XI stol., jak nám ukazují Kijevské listy. Pro povahu jazykovou nejsme ani nuceni držeti se slovinského území hned při vzniku původního textu Frisinských památek, neboť co tam je slovinského, dostalo se tam teprv při posledním přepisu neb při posledním spracování (snad již několikátém). Naopak nám ukazují zachované v nich bohemismy, že původní texty vznikly na půdě, kde panoval ještě český (slovenský) živel.

Než chceme se nyní blíže seznámiti s textem Frisinských památek jak v originalu tak i v transskripci a lat. překladu. Berouce za základ církevní slovanštinu, jak ani jinak by dle dosavadních výkladů nemohlo býti, nemusíme ještě proto v transskripci klásti tam *ě* a *y*, kde nás zachovaný přepis obyčejně nechává v pochybnostech, neboť třeba též šetřiti rázu slovinštiny, jak se nám jeví v přepisech. Avšak při *y* jsme viděli, že se volil v II památce mnohdy spřežkový spůsob psaní (ui). Zde jsme nechali v transskripci též *y*. Toto bylo všude psáno v indexu tam, kde je očekáváme dle církevní slovanštiny (jakož i *ě*), poněvadž mnohá slova možno vyložiti jen na základě církevní slovanštiny. V transskripci jsme dále všude psali *ch*, poněvadž pravopis (viz str. 39) je předpokládá.

Co se týče vydání Kopitarova, třeba podotknouti, že je celkem dosti správné. Jen některé maličkosti třeba u něho opraviti. O některých jsme se již zmínili (hlavně o čárkách nad samohláskami atd. v I).

Tak ku př. psal	II	28:	zinci	v	rkp.	je ale	zinzi
	II	80:	zuete	»	»	» »	ſzuete
	II	81:	libo bodi	»	»	» »	libobodi
	II	100:	pecſachv	»	»	» »	petſachv
	III	72:	uchrani me	»	»	» »	uchranime.

---

*

I.

a) Text v původním znění.

GLAGOLITE PONAZ . RE△KA ZLOUEZA.

Bofe gozpodi miloztiuví . otze bofe . tebe izpovuede .
vuez moi greh. Í zuetemu creztu. Í zuetei marii . Í zue
temu michaelu . Iuuizem crilatcem bofiem. I zuetemu pe
5 tru . I územ zelom bofiem . I územ mufenicom bofiem .
Iúzem vuernicom bofiem . I územ devuám praudnim . I úzē
praudnim . Itebe bofirabe . chokú . biti . izpovueden . uzeh . moih
greh . Í vueruiú . da mi . ie . nazem zuete . beufi . iti fe . na oń
zuet . pakife uztati . na zod^ni den . Ímeti mi ie . fivuoť
10 pozem. Ímetimiie . otpuztic moih grechou . Bofe

b) v transskripci.

Glagolite po nas redka slovesa:

Bože, gospodi milostivi, otče bože, tebe ispovede
ves moj grech, i svetemu Kristu (Krstu), i svetej Marii, i sve-
temu Michaelu, i vsem krilatcem božiem, i svetemu Pe-
5 tru, i vsem selom božiem, i vsem mučenikom božiem,
i vsem vernikom božiem, i vsem devam pravdnim, i vsem
pravdnim, i tebe, boži rabe, choću biti ispoveden vsech moich
grech, i veruju, da mi je na sem svete bivš iti že na on
svet, paki že vstati na sodni den. Imeti mi je život
10 po sem; Imeti mi je otpustik moich grechov. Bože

Ř. 3.: zuetemu creztu, že by zde mělo slovo crezt týž význam jako v ř. 20 (baptismus, křest), nelze připustiti; dle jiných formulí předpokládal Dobrovský, že zde má býti Jan Křtitel (Joanni Baptistae), ač by slovo to mělo teprv po »zuetei marii« následovati. V originale bylo bezpochyby кръстъ = Kristus; v stč. formuli: ... zpowiedagy fie bohu otczy, fynu, fwatemu duchu (Listy fil. XV, 37). Strany zuetemu viz index.

Ř. 8. beufi (byvši v. str. 42). Zvláštní tento tvar místo očekávaného na -u (v círk. slov. бывъшоу) opětuje se ještě dvakrát v druhé památce: »neprigemlioki« II 3 a »imoki« II 6. Jest to tak zvané gerundium, v němž v církevní slovanštině máme obyčejně koncovku -ште. Tak zní naše místo z II pam. v homilii církevně-slov.: ašče by zapovědь sъchranilъ, to vъ věkы jemu bylo žitije, starosti neprijemljušče ni slьzьna děla imušče. V jihoslovanských jazycích bývá v případě tom často koncovka -šti, -či, -ći (srovn. Miklosich, Vgl. Gramm. IV² str. 829 a 837).

Ř. 9. »ni« ve slově »sodni« bylo později psáno nad řádkem, viz str. 36.

miloztiuvi . primi moiv . izpovued . moih grechou . Eſe
iezem ztuoril zla . pot den pongeſe bih nazi zvuet .
vúuraken . i bih criſken . Eſe pomngu . ili ne pomngu . Ili
vúolu . ili ne vúolu Ili vúede . ili ne vuéde . Ili úne praud
15 nei rote . ili úlſi . Ili tatbe . ili zavuizti . ili v uzmazi .
ili vziniſtue . ili eſe mizetomu . chotelo . emuſe mibi . ne doz
talo . choteti . Ili vpoglagolani . ili zpé . ili nezpé . Ili eſe
iezem . ne zpazal . nedela . ni zúeta vuécera . ni mega
pozta . Í . inoga . mnogoga . eſe protiu bogu . í protiu me
20 mu creztu . Tí edin boſe . vuéz . caco mi iega potre
ba vúelica . Boſe gozpodi miloztiví . tebe ze mil
tuoriv . od . zih poſtenih greh . Í . odineh mnozeh
I vuénſih . í minſih . Eſe iezem ztvoril . teh ze ſebe
mil tuoriv . Í zvetei marii . Í vzem zvetím .
25 Idabim nazem zuete . tacoga grecha pocazen vzel .
ácoſe ti mi zadeneſ . iacoſe tuá milozt . itebe liubo .
Boſe ti pride zenebeze . vſe ze da v moku . za vuíz
národ . Dabini zlodeiu otél . otmime vzem zlo
deiem . Miloztivui boſe . tebe poronſo me telo . Í
30 mó duſú . I moia zloueza . Íme delo . Í mó vuoliu .

milostivi, primi moju ispoved moich grechov, eže
jesem stvoril zla po t den, ponježe bich na si svet
vraćen i bich krišćen; eže pomnju ili ne pomnju, ili
volu ili ne volu, ili vede ili ne vede, ili v nepravd-
15 nej rote ili v lži, ili tatbe ili zavisti, ili v usmasi
ili v sinič(s)tve ili, eže mi se tomu chotelo, emuže mi bi ne dos-
talo choteti, ili v poglagolani ili spe ili nespe, ili eže
iesem ne spasal nedela, ni sveta večera, ni mega
posta i inoga mnogoga, eže protiv bogu i protiv me-
20 mu krestu. Ti edin, bože, ves, kako mi jega potre-
ba velika! Bože, gospodi milostivi, tebe se mil
tvorju od sich počtenich grech, i od inech mnozech
i venčich i minšich, eže jesem stvoril. Tech se tebe
mil tvorju, i svetej Marii, i vsem svetim.
25 I da bim na sem svete takoga grecha pokazen vzel,
akože ti mi zadeneš i akože tva milost i tebe ljubo.
Bože, ti pride se nebese, uže se da v moku za vis
narod, da bi ni zlodeju otel, otmi me vsem zlo-
dejem. Milostivi bože, tebe porončo me telo i
30 mo dušu, i moja slovesa, i me delo, i mo volju,

Ř. 13. vuuraken, viz vraćen v slovníčku. Můžeme k tomu ještě dodati, že v našem případě třeba asi čísti vuraćen, tedy se sekunderní samohláskou; dle Brauna § 69 b) pozn. 5: Selten entwickelt sich in einer Anlautsverbindung mit *r* aus letzterem ein Vocal, z. B. spiricho (= spricho) atd. Při *rw* je to často (§ 69 a) ku př. garwer a garawêr. Srovn. též § 105 pozn. 1 a § 106 pozn. 1 uuurennun wol als wurennun.

Ř. 15. stran »v uzmazi« viz výklad v slovníčku (při »směs«).

Ř. 18. »nedela« viz str. 29—30.

Ř. 23. venčich viz str. 32.

Ř. 27. viz na str. 21—22.

I mo vueru . ímoi ſivuoť . I da bim uzliſſal
na zodni
den tuó milozt vueliu . Z temi ieſe ýzovueſ
tvoí
mi vzti. Pridete otza mega . izvuolieni . pri
mete vúecſne vúezelie . í vúecſni ſivuót . Eſe v
35 iezt . ugotoulieno iz uueka ý uuek. Amen.

i mo veru, i moj život. I da bim uslišal na
sodni
den tvo milost velju s temi, ježe vzoveš
tvoi-
mi usti: pridete, otca mega izvoljeni, pri-
mete večne veselje i večni život, eže v(i)
35 jest ugotovljeno iz veka v vek. Amen.

Dicite post nos pauca verba.

Deus, domine misericors, pater deus, tibi confiteor
omne meum peccatum, et sancto Christo et s. Mariae et sanc-
to Michaeli et omnibus alitibus (angelis) dei, et sancto Pe-
5 tro, et omnibus legatis dei, et omnibus martyribus dei,
et omnibus fidelibus dei, et omnibus virginibus justis et omnibus
justis, et tibi, serve dei, volo esse confitens omnia mea
peccata, et credo, quod mihi est, postquam in hoc mundo fuero, eundum in illum
mundum, rursus resurgendum ad judicii diem. Habenda mihi est vita
10 post hanc, habenda mihi est remissio meorum peccatorum. Deus
misericors, accipe meam confessionem meorum peccatorum, quod
feci mali ex eo die, quo fui in hunc mundum
redditus et fui baptizatus; quod memini aut non memini, aut
libens aut coactus, aut sciens aut nesciens, aut in in-
15 justo jurejurando aut mendacio, aut furto aut invidia aut in fornicatione (?)
aut in adulterio (?), aut si id mihi collibuit, quod mihi non conveniebat
collibere, aut in calumnia (?), aut dormiens aut non dormiens, aut quod non
servavi dominicam, nec sacrum vesperum, nec meum
jejunium et aliud multum, quod contra deum et contra me-
20 um baptismum. Tu solus, Deus, scis, quam mihi illius necessitas
est magna. Deus, domine misericors, tibi me excusabilem
facio horum enumeratorum peccatorum et aliorum multorum
et majorum et minorum, quae feci. Horum me tibi
excusabilem facio, et sanctae Mariae, et omnibus sanctis.
25 Et ut in hoc mundo talis peccati punitionem accipiam,
quam tu mihi impones et quae est tua misericordia et (ut) tibi placet.
Deus, qui venisti de coelo (et)iam te dedisti martyrio pro omni
populo, ut nos diabolo eriperes, eripe me omnibus diabo-
lis. Misericors domine, tibi commendo meum corpus et
30 meam animam, et mea verba et meum opus, et meam voluntatem.
et meam fidem, et meam vitam. Et ut exaudiam in judicii
die tuam misericordiam magnam cum his, quos convocabis tu-
o ore: venite patris mei electi, possidete
aeternum gaudium et aeternam vitam, quod vobis
35 paratum est e seculo in seculum. Amen.

Ř. 34. »vuecſne«, očekáváme »vuecſno« (dle slovinského jazyka, v círk.-slov. **вѣчьное**) viz str. 18.
Ř. 34. »eſe v« omylem m. »eſe vi« (eže vy).

II.

Eccę bi detd naſ neze
greſil tevuekigemube
ſiti ſtaroſti neprigem
lióki nikoligeſe pet
5 ſali neimugi niſlzna
telezeimoki nuúvuę
kigemubeſiti bone
ſezavuiztiubui ne
priiazninu uvignan
10 Odſzlauuibofigę Potom
nanarodzlovuezki
ſtrazti Ipetzali boi
do neimoki Ibzzre
duzemirt Ipagi bra
15 tri ia pomenem ze
dai zino uueboſi na
reſemze botomu Oz
ſtanem zich mirzcih
del Eſe ſunt dela ſoto
20 nina Eſetrebu tuorim
bratra Oclevuetam Eſe
tatua Eſe raſzboi Eſepulti
ugongenige Eſeroti Choi
ſe Ih nepazem nuge pre
25 ſtopam Eſene nauuizt
nizce teh del mirzene
pred boſima ozima mo
ſete potomu zinzi uvi
deti Izami razumeti
30 eſebeſe priuuae zlou
uezi Ꙋliza tazie aco
ſe imuigezim tere ne
priiaznina uznenauvi

Eče bi ded naš nese-
grešil, te v veki jemu be
žiti, starosti ne prijem-
ljoći, nikoliježe pe-
5 čali neimy, ni slzna
telese imoći, nu v ve-
ki jemu be žiti. Pone-
že zavistju by ne-
prijazninu vignan
10 od slavi božije, potom
na narod človečki
strasti i pečali poi-
do (i) nemoći i b(e)z re-
du semrt. I paki, bra-
15 tria, pomenem se,
da i sinove boži na-
rečem se; potomu os-
tanem sich mrzkich
del, eže sunt dela soto-
20 nina: eže trebu tvorim,
bratra oklevetam, eže
tatva, eže razboj, eže p(u)lti
ugojenije, eže roti, koich-
že ne pasem, nu je pre-
25 ſtopam, eže nenavist.
Ničže tech del mrz(e)ne(je)
pred božima očima. Mo-
žete potomu, sinci, vi-
deti, i sami razumeti,
30 eže beše prive(je) člo-
veci v lica tacije, ako-
že i my jesim, tere ne-
prijaznina vznenavi-

Ř. 2. te (v církevní slov. to) je zvláštností pozdější doby, viz str. 49.

Ř. 3. neprigemlioki, viz poznámku k »beuſi« I 8.

Ř. 5. »neimugi« viz str. 42.

Ř. 6. »imoki« viz pozn. k »beuſi« I 8.

Ř. 13. »neimoki« má být bezpochyby: i nemoki. Tak se přepsal pisatel i v ř. 23: choiſe Ib m. choihſe, tedy přestavoval slabiky vedle sebe jsoucí. Jinde psal hlásku, která teprv následovala neb již předcházela, ku př. v ř. II 98 psal původně strar a udělal z toho strad-acho, v ř. 23 psal ugongenige a neopravil toho.

Ř. 20. »eſe trebu tuorim« zajímavý výraz pro pohanskou oběť; vyskytuje se později též místo жрътва, viz str. 19.

Ř. 23. stran »ugongenige« viz str. 17., choi viz pozn. k ř. 13. Miklosichův výklad (Vgl. Gramm. 3² str. 149) nezamlouvá se z grafických příčin.

deſſe A boſiu uzliubiſe
35 da botomu nine Ucircu
vah ich clanam ze I mod
lim ze im Izeſti ich
pigem I obeti naſſe im
nezem Ozcepaſgenige
40 telez naſich iduſ naſich
Tigeſemoſem imui eſte
buiti eccę tage dela
naſnem delati iaſeo
ni delaſe Onibo laſ
45 na natrovuechu ſeg
na naboiachu bozza
obuiachu naga ode
achu malo mogoncka
uime boſie bozzekacho
50 mrzna zigreahu ſtran
na bod crovvi zuoge
uvedechu Utim
nizah iuzelezneh
vvoſich Uclepenih
55 bozcekachu I u ime
boſie te uteſſahu
temi temitize deli
bogu briplifaze taco
zinzi inam ze mod
60 liti tomuge vuirch
nemo Otzu Goſzpodi doſ
dani tamoge vzed
li vzezarſtuo ſuoge
Eſeieſt úgotouleno iz
65 coni doconi izvvo
lenico[com] boſiem I gezm
bratria bozuuani ib
bgeni Egoſenemoſem
niki ſe liza niucri
70 ti nicacoſé ubega
ti nugeſtati pred
ſtolom boſigem ze
zopirnicom naſim
zezlodgem ſtarim

deše a božiu [blagodet] vzljubiše.
35 Da potomu ninje v cirk-
vach ich klanam se i mod-
lim se im i česti ich
pijem i obeti naše im
nesem o sepasenije
40 teles našich i duš našich.
Tije že možem i my ešte
byti, eče taje dela
načnem delati, jaže o-
ni delaše. Oni bo lač-
45 na natrovechu, žej-
na napojachu, bosa
obujachu, naga ode-
achu malomogonća
v ime božie posećacho
50 mrzna sigreachu, stran-
na pod krovi svoje
vvedechu, v tim-
nicach i v železnech
vožich vklepenich
55 posećachu, i v ime
božie te utešachu.
Temi, temi ti se deli
bogu približaše. Tako,
sinci, i nam se mod-
60 liti tomuje vrch-
nem(u) otcu gospodi, dož-
da ni tamoje vsed-
li v cesarstvo svoje,
eže jest ugotovleno is-
65 koni dokoni izvo-
lenikom božiem. I jesm,
bratria, pozvani i p(o)
b(e)jeni, egože nemožem
nikjer ſe lica ni ukri-
70 ti, ni kakože ubega-
ti, nu je stati pred
stolom božijem se
sopirnikom našim,
se zlodjem starim,

Ř. 34. (blagodět) doplňujeme z homilie Klementovy, ve Fris. památce slovo to vynecháno.

Ř. 44. zde se počínají tak zvané skutky milosrdenství (sex opera misericordiae) ve zpovědních formulích často se vyskytující (viz str. 24).

Ř. 60. vuirchnemo viz str. 29.

Ř. 61. doſ(e)da připomíná též pozdější dobu (viz slovníček).

Ř. 65. doconi, dokoni i v českých památkách (viz slovn.).

Ř. 69. liza viz v slovn.

75 igeſtze pred boſi
ma oſima vzaco
mu zuoimi vzti
izuoim glagolom
izbovuedati Eſege
80 naſemſzuete chiſto
ſtuoril libobodi do
bro libolizi zlo
Dactomudini zinzi
muzlite ide neca
85 moze vcloniti nu
ge pred boſima oſima
ſtati izio prio imeti
iuſegezim bovvedal
Naſ gozbod zueticruz
90 iſegeſt bali teleznaſſih
izpaſitel duſnaſſih ton
bozzledine balouvani
ge poſledge pozſtavv
iucazalge im ſeze nam
95 dozſtoi odgego zavue
kati igemuzeoteti
preiſe naſſi zeſ ztoco
ſtradacho nebo ie te
pechu metlami ipri
100 nizſe ogni petſachv
imetſi tnachu ipolezv
vueſachu iſelezni cliuſi
ge raztrgachu atobac
mui ninge naſu prau
105 dnu vuerun ipraudnv
izbovuediu toiemoſim
ztoriti eſeoni to vue
lico ſtraſtiu ſtuoriſe
dapotomuzinzi boſi
110 raba prizzuauſe tere
im grechi vuaſa poſte
te ſim izpovvedni bo
dete grechov uuaſih.

75 i jest se pred boži-
ma očima vsako-
mu svoimi usti
i svoim glagolom
ispovedati, eže je
80 na sem svete kiždo
stvoril, libo bodi do-
bro libo li si zlo.
Da k tomu dini, sinci,
myslite, ide ne, ka-
85 mo se ukloniti, nu
je pred božima očima
stati, i sjo prjo imeti,
juže jesim povedal.
Naš gospod, sveti Krist,
90 iže jest bali teles našich
i spasitel duš našich, ton
posledine balovani-
je posledje postav(!)
(i) ukazal je, imže se nam
95 dostoi od iego zave-
ćati, i jemu se oteti.
Prejše naši žestoko
stradacho, nebo je te-
pechu metlami i pri-
100 nizše ogni pečachu,
i meči tnachu, i po lesu
vešachu, i železni ključi
je rastrgachu. A to pak
my ninje našu prav-
105 dnu verun i pravdnu
ispovediu toje možem
storiti, eže oni to ve-
liko strastju stvoriše.
Da potomu, sinci, boži
110 rabe prizvavše, tere
im grechi vaše počte-
te, i im ispovedni bo-
dete grechov vašich.

Ř. 89. cruz viz str. 30. Skratku, o níž zmínka se děje, mohl si přepisovač či spíše předčitatel vykládati jako krьstъ = kříž, přihlížel li jen k tomu, co hned následuje, neboť máme i jinde, ku př. v Glag. Cloz. podobně: i krstъ prišedъ bali sę javi ř. 591—592. Avšak zpaſitel duſ naſſih se k tomu nehodí.

Ř. 91. ton viz str. 31.

Ř. 97. stran »preiſe« viz slovn. (pod prejše).

Ř. 110. raba a vaša viz str. 29.

Si avus noster non peccas-
set, tum in secula ei esset
vivere senectutem non acci-
pienti, nunquam cu-
5 ram habens (-enti), nec lacrimabile
corpus habenti, sed in se-
cula ei esset vivere. Postea-
quam invidia fuit dia-
boli expulsus
10 a gloria divina, tunc
in genus humanum
dolores et curae inci-
derunt et morbi et sine ordi-
ne mors Et iterum, fra-
15 tres, meminerimus,
ut et filii dei vo-
cemur; propterea absti-
neamus his turpibus
operibus, quae sunt opera sata-
20 nae: quod sacrificium (idolis) facimus,
fratrem calumniamur, quod
furtum, quod homicidium, quod carni
faventia, quod juramenta, quae
non observamus, sed ea trans-
25 gredimur, quod invidia.
Nihil his operibus turpius
ante dei oculos. Po-
testis igitur, filioli, vi-
dere et ipsi intelligere,
30 quod fuerunt primum ho-
mines faciebus tales, quales
et nos sumus et dia-
bolica ode-
runt et divinam (gratiam) dilexerunt.
35 Ut ideo nunc in eccle-
siis eorum genuflectamus et o-
remus ad eos et honori eorum
bibamus et sacrificia nostra iis
offeramus pro salute
40 corporum nostrorum et animarum nostrarum.
Iidem possumus et nos adhuc
esse, si eadem opera
coeperimus facere, quae il-
li faciebant. Illi enim esu-
45 rientem pascebant, siti-
enti dabant potum, nudipedem
calceabant, nudum cooperie-
bant, infirmum
in nomine dei visitabant
50 frigentem calefaciebant, hospi-
tem colligebant (sub tecta sua
introducebant), in carce-
ribus et in ferreis
vinculis inclusos
55 visitabant, et in nomine
dei eos consolabantur.
His, his illi operibus
deo appropinquabant. Sic
filioli, et nobis oran-
60 dum ad eundem supre-
mum patrem, dominum, do-
nec nos ibidem collo-
cet in regno suo,
quod est paratum ab ini-
65 tio ad finem elec-
tis dei. Et sumus,
fratres, vocati et incitati
(coacti) a cuius non possumus
usquam nos facie abscon-
70 dere nec ullo modo effu-
gere, sed est standum ante
thronum dei cum
adversario nostro,
cum malefico antiquo
75 et est ante dei
oculos unicui-
que suo ore
et suo verbo
confitendum, quod
80 in hoc mundo quisque
fecit, sive est bo
num, sive malum.
Illius diei, filioli,
mementote, qua non est quo
85 effugere sed
est ante dei oculos
standum et haec contentio habenda
quam dixi.
Noster dominus, sanctus Christus,
90 qui est medicus corporum nostrorum
et salvator animarum nostrarum, is
ultimam medici-
nam postremum propo-
suit et monstravit, quo nos
95 conveniat illi renun-
ciare et illi nos eripere.

Antecessores nostri duriter
sunt passi, nam eos verbe-
rabant virgis et ad-
100 moventes igni torrebant
et gladiis secabant et in silva
suspendebant et ferreis uncis
eos dilacerabant. At hoc denuo
nos nunc nostra jus-
105 ta fide et justa
confessione idem possumus
facere, quod illi illo mag-
no dolore fecerunt.
Ergo, filioli, dei
110 servos advocate et
eis peccata vestra enu-
merate et eis confitentes es-
te peccata vestra.

III.

Jazze zaglagolo
zlodeiu. Iuzem iego
delom. Iuzem iego
lepocam. Tofe uue
5 ruiu ubog uze mo
goki. Iu iega zin;
Iu zuueti duh. Data
tri imena. edin bog
gozpod zuueti.
10 ife zuori nebo. Iz
emlo. Tofe izco ie
ga milozti. Ifce
mariae. Ifce mic
hahela. Ifce pe
15 tra. Iufeh bofih zil.
Iuzeh bofih mofe
nic. Iufeh ꝑ za
connic. Iufeh zu&ih
deuuiz. Iuzeh ꝑ moki
20 Da mirafite napomoki
biti. Kibogu moih gre
chou. Dabim cifto iz
pouued ztuoril. Iod
puztic otboga priel.
25 Bogu uze mogokemu.

Jaz se zaglagolo
zlodeju, i vsem jego
delom, i vsem jego
lepoćam. Tože ve-
5 ruju v bog vsemo-
goći, i v jega sin,
i v sveti duch, da ta
tri imena edin bog,
gospod sveti,
10 iže s(t)vori nebo i z-
emlo. Tože isko je-
ga milosti, i sancte (svete)
Mariae, i sancte (svetega) Mic-
haela, i sancte (svetega) Pe-
15 tra, i vsech božich sil
i vsech božich moče-
nik, i vsech (božich) za-
konnik, i vsech svetich
devic, i vsech (božich) moći,
20 da mi račite na pomoći
biti ki bogu moich gre-
chov; da bim čisto is-
poved stvoril, i od-
pustik ot boga prijel.
25 Bogu vsemogoćemu

Ř. 1. Se začátkem naší formule srovn. sangallskou (Müllenhoff u. Sch. str. 291): »Ih fersache dem tiufel unt ellin sînu werc unt alle sîne gezierde...« a jiná (str. 292): »ih intsago mih demo tiufeli unde allen sînen uuerchen unde allen sînen zierden...« Vlivem němčiny je zde při zaglagolo se dativ. Srovn. též v slovinské formuli z XV. stol. (Slav. Bibl. II str. 170): Ja ze odpouem chudiczu ynu nega deylam, ynu vsy nega hofarti, ynu ze yzpovem ynu dalsan dam...

Ř. 12. fce viz str. 44.

Ř. 13. michahele vlivem německo-lat. pravopisu, tak máme i v Reichenavské formuli: unde sancte Michahele (Müll. a Scher. str. 244).

izpouuede uze moie
greche . Iſce marie.
Uzeh nepraudnih del.
inepraudnega pomiſlenia.
30 Eſe iezem uuede ztuo
ril . ili neuuede . nudmi
ili lubmi zpe ili bdẽ
Uzpitnih rotah . Vliſnih
reſih . vtatbinah . Uzniciſtvę .
35 Ulacomztue . Vlichogedeni .
Vlichopiti . Uuzmaztue.
Iuuzemlichodiani . Eſe
ieſem ztuoril ꝑtiuuo
bogu . odtogo dine
40 poneſe xpen bih . daſe
dodiniz negodine . Togo
uzego izpouueden bodo .
Bogu . Isce marii . I sco
laurenzu gozpodi.
45 Iuzem zuetim . Itebe
boſi rabe . Caiuze
moih grechou . Iradze
chocu caiati . elicoſe
zimizla imam eche
50 me boſe poſtediſi. Daimi
boſe gozpodi . tuuoiu
milozt . dabim nez
ramen . ineztiden
nazudinem dine.
55 predtuima oſima
ſtoial . igdaſe pri
deſ zodit . Siuuim .
I mrtuim . comuſdo
pozuem dele . Tebe
60 boſe miloztivui
poruſo uza moia
zlouuez I moia
dela . Imoie pomiſ
lenie . Imoie zridze .
65 I moie telo . Imoi
ſiuuot . Imoiu duſu .
Criſte boſi zinu.
iſe iezi razil . nazi

ispovede vse moje
greche, i sancte (svetej) Marie,
vsech nepravdnich del
i nepravdnega pomišlenja,
30 eže jesem vede stvo-
ril ili nevede, nudmi
ili lubmi, spe ili bde,
v spitnich rotach, v ližnich
rečich, v tatbinach, v sničistve,
35 v lakomstve, v lichojedeni,
v lichopiti, v usmastve,
i vsem lichodjani; eže
jesem stvoril protivo
bogu od togo dine,
40 ponježe (kršćen) bich, daže
do dinišnego dine. Togo
vsego izpoveden bodo
bogu i sancte (svetej) Marii, i sancto (svetemu)
Laurencu, gospodi,
45 i vsem svetim, i tebe,
boži rabe Kaju se
moich grechov, i rad se
choću kajati, elikože
simisla imam, eče
50 me bože poštediši. Daj mi,
bože gospodi, tvoju
milost, da bim nes-
ramen i nestiden
na sudinem dine
55 pred tvima očima
stojal, igdaže pri-
deš sodit živim
i mrtvim, komuždo
po svem dele. Tebe,
60 bože milostivi,
poručo vsa moja
sloves(a), i moja
dela, i moje pomiš-
lenje, i moje srdce,
65 i moje telo, i moj
život, i moju dušu.
Kriste, boži sinu,
iže jesi račil na si

Ř. 34. uzniciſtve viz slovn. pod siničstvo.

Ř. 36. stran »usmaſtve« viz slovn. »směs«.

Ř. 44. »laurenzu« svatý tento vyskytá se (mezi jinými) často v německých zpovědních formulích (ku př. st. 267 u Müllenh. a Sch.).

zuu& priti . greſ
nike iſbauuiti . ot
zlodeine oblazti.
Uchranime otuzega
zla . Izpazime
vuzem blaſe.
Amen.

Amen.

svet priti greš-
nike izbaviti ot
zlodejne oblasti,
uchrani me ot vsega
zla, i spasi me
v vsem blaze
Amen.

Amen.

Ego abrenuncio
diabolo et omnibus ejus
operibus, et omnibus ejus
deliciis. Item cre-
do in deum omni-
potentem, in ejus filium
et in sanctum spiritum, quod haec
tria nomina unus deus,
dominus sanctus,
qui creavit coelum et ter-
ram. Item quaero e-
jus misericordiam, et s.
Mariae, et s. Micha-
elis, et s. Pe-
tri, et omnium dei legatorum
et omnium dei mar-
tyrum, et omnium dei fi-
delium, et omnium sanctarum
virginum, et omnium divinarum reliquiarum,
ut mihi dignemini auxilio
esse ad deum de meis pecca-
tis; ut puram con-
fessionem faciam et re-
missionom a deo accipiam.
Deo omnipotenti
confiteor omnia mea
peccata et s. Mariae,
omnia injusta opera
et injustas cogitationes,
quod sciens fe-
ci aut nesciens, coactus
aut sponte, dormiens aut vigilans
in gratuitis juramentis, in mendacibus
verbis, in furtis, in fornicatione,
in avaritia, in edacitate,
in nimis bibendo, in stuprando
et omni scelerate faciendo; quod
feci contra
deum ex eo die
posteaquam baptizatus fui usque
ad hodiernum diem. Hoc
omne confitens ero
deo et s. Mariae et s.
Laurentio, domine,
et omnibus sanctis, et tibi,
dei serve. Poenitet me
meorum peccatorum et libens
agam poenitentiam, quantum
mentis habeo, si
mihi deus peperceris. Da mihi,
deus domine, tuam
gratiam, ut sine pudo-
re et sine rubore
in judicii die
ante tuos oculos
stem, quando veni-
es judicatum vivos
et mortuos, quemque
secundum suum opus. Tibi,
deus misericors
commendo omnia mea
verba, et mea
opera, et meam cogita-
tionem, et meum cor,
et meum corpus, et meam
vitam, et meam animam.
Christe, dei fili,
qui dignatus es in hunc
mundum venire pecca-
tores liberatum (liberare) a
malefici potestate,
custodi me ab omni
malo, et salva me
in omni bono.
Amen. Amen.

PŘÍLOHY.

I.

Homilie, připisovaná sv. Klementu, učenníku sv. Metoděje.

Abychom mohli lépe seznati příbuznost homilie připisované Klementu s druhou Frisinskou památkou, kladu ji sem též s příslušnými místy Frisinské památky, jak to Miklosich učinil v »Die christliche Terminologie der slavischen Sprachen« str. 3—6. Meziřádková, jiným tiskem naznačená místa jsou vzata z druhé Frisinské památky.

Jak již na str. 23 a násl. vyloženo, je bezpochyby text Fris. památky přepracován na základě jiného shodujícího se více s touto homilií. Vidíme, že celého církevně-slov. textu tohoto užilo se jen v části na první stránce (II ř. 1—34). Pro ostatek (a sice tedy pro větší část II památky) musíme předpokládat jiné církevně-slov. texty, kterých nemáme či snad dosud neznáme.

Že text II pam. není prvotní, ukazuje nám i místo: I pagi bratriia pomenem ze, da i zinouue boſi nareſem ze: Pomenem se je příliš seslabený výraz proti konci homilie, kdež stojí: juže podъvigněm sja i my vъzljubiti, da budem synove božii, neb proti jinému a sice více příslušnému místu: vъsprjaněmъ poně otъ selě atd. V obojím případě máme případnější výraz než v II pam., kdež je mdlý; jest to slabá náhrada za výraz přepisovači snad neobvyklý neb docela neznámý. Ano, v tomto pomenem se musíme snad viděti narážku na slib daný při křtu, o němž se mluví v církevně-slov. homilii (jako obeščachomъ sja bogu, poražajemi svjatymь krьščenijemь, predъ mnogy posluchy, sice glagoljušče otricjaju sja sotony i vъsěchъ dělъ jego; následuje potom místo zachované částečně i ve Fris. II), avšak nikoliv ve Fris. II. Na všechen spůsob předpokládal by tedy text druhé Frisinské památky jiný úplnější, jenž se nám správněji a úplněji zachoval v církevně-slov. homilii.

Poučjenije na pamjatь apostola ili mučenika.

Bratija, prisno žadaja spasenija našego gospodь bogъ
naš(ь), prisno prizyvajetь ny neprestanьno svjatymь jeÿan-
glijemь vъ věčьnoje nbsnoje csrьstvo, velja ny vsja-
ku skvьrnu i žitije nečisto otvrěšči otъ sebe i čistymь
srdcemь kъ njemu pristupiti i vъziskati i pre-
jati ono crstvije, iž-njegože ispadochomъ, za-

povědь božiju prestuplьše, jaže bě predana A-
damu, pradědu našemu, vъ raji drevlje,
vъzdьržanija našego dělja. Ašče bo by
ecce bi detd nas
ju sъchranilъ, to vъ věky jemu bylo
ne zegresil, te vueki gemu be
žitije, bes-pečali i be-smьrti, starosti ne
siti starosti ne
prijemljušče, ni slьzьna těla imušče: nъ
prigemlioki ni slzna teleze imoki
zavistiju dьjavoljeju otluči sja otъ slavy bo-
zavuiztiu bui nepriiazninu uvignan od szlauui bo-
žija nevъzdьržanija dělja otъ tolě napadoša na
sigę potom na
rodъ člvčьskyi i pečali i strasti i smьrtь, preměnujušča
narod zlovuezki strazti i petzali boido neimoki i bz zredu zemirt
žitije člvčьsko. i togo města želajušče svjatii i
pravьdivi člvci krěpko prepojasaša črěsla svo-
ja; i branь priimъše (svjatuju věru) na protivьna-
go vraga, pobědivъše že jego paky vъnidoša vъ
pьrvuju porodu, i do selě vъchodjatь, děly dobryi-
mi ukrašьše sja, žitije se lьstьnoje vъ smetьi
město polagajušče, ježe jako sěnь nepostojanьno
prechoditъ, izměnuja vrěmena i gody. těmьže ne
lьstimь sobe, bratije, ni jako besmьrti mьnimъ
sja, ni vъdaimъ sja pochotьmъ žitiiskyimъ,
iže bo žitiju semu vъdastъ sja, to vragъ bo-
žii byvajetь i pagubьnikъ duši svojei, nъ
i pagi, bratrija,
vъsprjaněmъ poně otъ selě, i ne lišaimъ
pomenem ze
sja samochotьju neizdrečenьnyja slavy bo-
ži(ja) i radosti věčьnyja, nъ vъstjagnušče sja
otъ prelьsti mira sego, jako obeščachomъ sja
bogu, poražajemi svjatyimь krьščenijemь, predъ
mnogy posluchy, sice glagoljušče: otricjaju sja
sotony i vьsěchъ dělъ jego. si že sutь děla
ese sunt dela
sotonina: idoložьrtvija, bratonenaviděnija,
sotonina: ese trebu tuorim, bratra oclevu tam,
klevety, gněvodьržanija, zavistь, jarostь, ne-
[1]) *ne-*
navisь, tatьby, razboi, pьjanstvo, obъjadanie,
nauuizt[5]) *tatua*[1]) *raszboi*[2])
plъti ugoženije, obiděnija, pěsni běsovьskyja,
pulti ugongenige[3])
pljasanija, chuljenija, sramoslovьja, vъlšvenija,
dětogubьja, bluženija, preljubodějanija, gъrdostь,
lъža kljatvoprestupljenije i ježe kljati sja bo-
roti, choise ih ne pazem, nu ge prestopam[4])

---

[1]) Ve Fris. pam. jdou slova a věty po sobě, jak zde číslicemi naznačeno

žiimь imenьmь. ašte ubo sichъ dělъ ostanemъ
sja, ti vъziščemъ suprotivь těmъ vsjako do-
brodětelьje, jakože i pišetь sja: ukloni sja otъ
zla, i stvori dobro. da ašče ubo ostanemъ
sja otъ selě zlychъ těchъ dělъ, to udobь pa-
ky vъnidemъ vъ tuže porodu. čьto bo jestь
nizce teh del
mьrzъčeje tacěchъ dělъ vъ člvcěchь, imiže na
mirzene
sja gněva božija privlačimъ. nъ da sъvьr-
šimъ obětovanija naša jaže kъ gospodu
bogu našemu, ljubjašče jego vsěmь srd-
сьmь svoimь i vseju myslьju i vseju
krěpostiju i bližьnjago svojego jako samъ
sja, bratoljubijemь prosvьtjašče sja,
stranьnoljubijemь procvьtušče, da vъnidemъ
radujušče sja vъ beskonьčьnuju radostь,
vъ bьsmьrtьnyi životъ, vъ neizdrečenьnuju
krasotu, jejaže želaja blaženyi sь mučenikъ
Christovъ, imja rekъ, podvignu sja žitija se-
go slasti poprati, bogatьstvo tьlějemo
sušče i vrěmenьno vъznenavidě, i krasotu
telesьnuju popravъ, razdaja iměnije svo-
je niščiimъ, i podvignu sja vъ věčьna
žilišča, Christosova glasa sъ radostiju
poslušaja, jakože reče, prizyvaja ny kъ
sebe: ne ubojte sja otъ ubivajuščichъ těla,
a duši ne moguščimъ čto zla stvoriti, nъ
pače ubojte sja imuščago vlastь po ubijenii
vъvrьšči vъ geonu. ei togo ubojte sja. těmь-
že, bratije, kaja polьza jestь člvku, ašče i
vьsь mirъ priobrjaščemъ, a dušju svoju po-
gubimъ li otščetimъ? čim li iskupimъ
dušju svoju otъ muky, ašče že ne ostanemъ sja
zla i ne pokajemъ sja, ili niščiimъ ne
podamy? nъ da potьščimъ sja otъ selě
vъniti těsnyimi dvьrьmi vъ žiznь věčьnuju,
siréčь vъzdьržanijemь, poščenijemь, postъ že istinь-
nyi sje jestь, netъkmo otъ brašьna vъzdrьžati sja
li otъ pitija, nъ vsjakago grěcha běgati, aky ratь-
nika gubjašča dušju svoju, i tomiti plъtь svoju
strstmi i mukami Christosa radi, imiže sь blaže-
nyi, imja rekъ, podvignu sja, predaja plъtь svo-
ju na strasti i na rany i smьrtь ponosьnuju
Christosa radi, syna božija. těmьže i nyně si-
jajetь vъ slavě božii pače sijanija slnčьna-
go, i vъ pamjatь jego divьna čjudesa i iscěljе-
nija stvarjajetь gospodь bogъ našь, iže bo

sъ věroju čьtjetь pamjatь jego, to otъ grěchъ
izbavljajetь sja, i otъ vsjakoja napasti
izbudetь. tomu ubo, bratija, porьvьnuimъ,
i takože dobraja děla tvorimъ, i tъ bo člvkъ
bese priuuae zlouuezi
že bě jakože i my, nъ vьsjaku zlobu vъz-
uliza tazie acose i mui gezim tere nepriiaznina uzne-
nenavidě, i blagodtь božiju i milostь
nauvidesse a bosiu
vъzljubi, juže podъvigněmъ sja i my
uzliubise
vьzljubiti, da budemъ synove božii
i pričastьnici csrьstviju jego, slavjašče
svjatuju troicju, ocja i syna i svja-
tago ducha.

II.

Poprvé jsou Frisinské památky oznámeny, jak nahoře podotčeno, Aretinem v Neuer literarischer Anzeiger[1]) r. 1807 č. 12 na str. 190—191 (není udáno, kým bylo napsáno toto oznámení[2]) a sice takto:

Anzeige einiger Denkmäler der slavischen Sprache aus dem X Jahrhundert.

In einer Handschrift der ehemaligen Freysinger Stiftsbibliothek aus dem zehnten Jahrhundert finden sich einige Denkmäler der slavischen Sprache, deren vorläufige Anzeige an diesem Orte nicht unwillkommen seyn wird. Die nähere Untersuchung jener Denkmäler empfehlen wir den Kennern der slavischen Literatur, die mit den verschiedenen Dialecten dieser Sprache hinlänglich vertraut sind. — Die Gründe, warum wir den in den hier befindlichen Stellen herrschenden Dialect für kärnthnerisch oder illyrisch halten, beziehen sich zunächst auf die Vergleichung mit einigen in illyrischer Sprache gedruckten Werken, besonders aber auch auf die wahrscheinliche Herkunft jener Handschrift, worüber wir an einem anderen Orte das Nähere anführen werden.

Das erste Stück in der Mitte des Ms. ist überschrieben: »Glagolite ponaz redka zloueza«. Der Anfang desselben der auf einen homiletischen oder liturgischen Inhalt schliessen lässt, ist folgender:[3])

---

[1]) Časopis tento jmenoval se původně Allgemeiner litterarischer Anzeiger a vycházel v Lipště, potom v Norimberce, v Mnichově atd. Ve víd. dvorní knihovně chová se tento časopis pod sign. 51 Q 20.

[2]) Proto myslí J. A. Schmeller v Gelehrte Anzeigen, München, V sv. (r. 1837) str. 107, že pochází toto oznámení od Docena, praví na uvedeném místě: Sie finden sich ... an zwey verschiedenen Stellen nämlich fol. 78 u. 158—161 einer im übrigen ganz lat. Hs. der k. Bibliothek in München (Cod. Frising. 226) eingetragen, und waren schon 1807, wohl von Docen (im Neuen literarischen Anzeiger Nro 12), 1814 von Dobrowský (in seiner Slowanka p. 249) öffentlich besprochen worden .. Že to oznámil Jan Kr. Aretin, je pravdě podobnější. Bylť r. 1803 členem kommisse pro prozkoumání sekularisovaných klášterů (jakožto kustos dvorní knihovny, od roku 1806 byl vrchním knihovníkem, viz: Allgem. Deutsche Biographie, Leipzig 1875 I str. 518), Jan Adam z Aretinů byl pak r. 1802 generalním kommissařem při sekularisaci kláštera Frisinského. Tento zemřel dne 18. srpna 1822.

[3]) Následuje začátek až po slova: »paki se uztati na zodni den ...«

Das zweyte Stück, zu Ende des Ms. von anderer Hand geschrieben, fängt an: »Ecce bi detd neze gresit (sic!) te [1]... Dieses Stück besteht aus 6½ Columne, das folgende ist kürzer, und fängt an:

»Jazze za glagolo...«[2] Der Schluss ist: »Criste bosi zinu...« [3]

In eben dieser Hs. findet sich ein längerer lateinischer Sermon auf das Osterfest, von einem beim Jöcher u. Andern nicht vorkommenden Verfasser, mit der griechischen Überschrift: »*Ομιλεια τυ Λιϊσντζιον*[4] *τυ ιταλικον διακονυ*«.

III.

V Slovance I str. 249—251 píše Dobrovský o Frisinských památkách takto:

Nachricht

von drey slawischen Aufsätzen, welche in einer sehr alten lateinischen Handschrift der öffentlichen Bibliothek zu München gefunden worden sind.

Im Neuen Lit. Anzeiger 1807 Nro. 12, S. 190 findet man eine »Anzeige einiger Denkmäler der slawischen Sprache aus dem 10ten Jahrhundert.« Wer konnte begieriger seyn, die Handschrift selbst einzusehen, als ich, da es mir nicht wahrscheinlich schien, dass man zu dieser Zeit schon mit lateinischen Buchstaben in irgend einem slawischen Dialekte sollte geschrieben haben. Doch selbst die kleine Probe, die in der erwähnten Nummer des N. Anzeigers zu lesen war, liess ein sehr hohes Alter dieser Aufsätze vermuthen. Ich war endlich so glücklich, die Handschrift zu München selbst prüfen zu können, und die drey slawischen Stücke selbst daraus abzuschreiben. Das erste hat die Aufschrift: Glagolite ponaz redka zloueza, d. i. sprecht nach uns die wenigen[5] Worte. Darauf folgt die Beichtformel, wie sie der Priester etwa dem Kranken vorsprechen mochte, deren Anfang ist: Bofe gozpodi miloztiuvi, otze bofe tebe izpovuede vuez moi greh u. s. w. Das Ende lautet: Pridete otza mega izvuolieni. primete vuecfni[6] vuezelie. i vuecfni fivuot efev iezt ugotoulieno. iz uueka v uek. Amen. Das ganze beträgt 34 Zeilen über die ganze Quartseite. Hierauf folgt die lateinische Absolution: Confitentibus tibi famulis ac famulabus remitte peccata u. s. w.

Das zweyte Stück steht gegen das Ende der Handschrift und beträgt 6 ½ Columne oder 113 halbbrüchige Zeilen von einer anderen Hand. Fängt an: Ecce bi detd naf nezegrefil u. s. w. Endet mit den Worten: iim izpovvedni bodete grechov vuafih. Diese Homilie mag durch mehrere Hände der Abschreiber gegangen seyn, daher stösst man auf Stellen, die schwer zu erklären sind. Die Orthographie ist sehr ungleich. Einmal z B. steht pred bofima ozima, vor Gottes Augen und bald wieder ofima (für ocfima oder otfima). Einmal gozpodi und wieder gozbod. Die häufige Verwechslung des *b* mit *p* verräth doch einen Schreiber, der kein geborner Slawe seyn konnte. Wie hätte dieser b o d anstatt pod, bo anstatt po in bovvedal, izbovuedati schreiben können?

Das dritte Stück von 74 gebrochenen Zeilen ist ein Glaubensbekenntniss. Fängt an: Jazze zaglagolo zlodeiu. I uzem iego delom, d. h. ich entsage dem Teufel und allen seinen Werken.

---

[1]) Text zde podán až po slova: uvignan od slauui bosige...

[2]) Až po slova: to se izco ioga (!) mitozti (!).

[3]) Až po konec: iz pazime vuzem blase, Amen.

[4]) má být *Λιοντξίον*.

[5]) Dobrovský tedy poznal již tenkráte pravý význam toho slova zde.

[6]) Tak v Slovance.

Schliesst mit den Worten: Uchrani me ot uzega zla. I zpazi me vuzem blafe. Amen. Hierauf folgt in lateinischer Sprache Sermo in Natiuitate Scae Mariae et Sci Corbiniani confessoris, woraus zu schliessen, dass der Besitzer dieser Handschrift ein Geistlicher aus dem Bissthum Freysingen war, der sich zu seiner Agenda diese Formeln beyschrieb, um unter den Winden in Kärnten, oder Krain, oder gar in Bayern seinem Berufe gemäss davon Gebrauch zu machen. Dass auch damals einige Slawen zu Bayern gehörten, erhellet aus einer Satzung Herzog Heinrichs, die in derselben Handschrift überschrieben ist: Constitutio venerabilis ducis Heinrici et omnium primatium tam Episcoporum quam comitum. Es werden darin harte Strafen gegen flüchtige Knechte und Mägde festgesetzt und zugleich verfüget, dass auch die Slawen diesem Strafgesetze unterliegen sollen: Scalui (so die Handschrift anstatt Sclaui) etiam eidem coadunationis districtioni subjaceant aut exterminentur. Actum Rantes Houa feliciter amen.

Ich enthalte mich absichtlich aller Erläuterungen, deren diese schätzbaren Uiberbleibsel gar sehr bedürfen, da ich gebornen Krainern nicht vorgreifen will, welche nicht lange mehr säumen werden, diese alten Denkmäler ihrer Sprache öffentlich bekannt zu machen und sie mit einem zweckmässigen Commentar zu versehen.«

INDEX

všech slov nacházejících se ve Frisinských památkách (dle textu částečně přepsaného).

a *sed*, ale, spojka, jenom dvakrát II 34 a 103.
akože (acoſe I 26 dvakrát, II 31) jako, *ut*.

bali (II 90) lékař, *medicus*, v církevní slovanštině v nejstarší době též балии, později врачь.
balovanije (balouvanige II 92) lék, *medicina*.
bbjeni (bbgeni II 67) viz **pobějeni**.
bde III 32, přechodník přítomn., strsl. бъдѧ.
bez (s gen.: bzz redu II 13 omylem) *sine*, bez, безъ.
blazě (blaſe III 74) lokál od blago.
bo neboť, *enim* (II 44, nebo II 98).
bog bůh, *deus* III 8, akk. též bog III 5.
boga III 24.
bogu I 19; II 58; III 21, 25, 43.
bože (boſe) I 10, 21, 27; III 50, 51, 60.
bosa (bozza II 46) bos, *non calceatus*, akk. j. č. m r.
boži (boſi I 7; III 46, 67) boží, *divinus*; mn. č. boſi II 16.
boſige II 10 gen. jed. č. ž. r.
boſigem II 72 instr. m. r. j. č.
boſima II 27, 75, 86 instr. du.
boſih III 15, 16 gen. mn. č.; boſie II 49, 56 acc. j. č. s. r.
boſiem I 4, 5; II 66 dat. pl. m. r.
boſiu II 34 acc. sg. ž. r.
boſi raba II 109 třeba čísti božie rabe (akk. pl.), jak tomu následující im nasvědčuje, v. str. 29.
bratra II 21 akk. sg.
bratria II 14; II 67, kollektivní jméno, v círk.-slov. též братрия.
byti (biti I 7; III 21; buiti II 42) býti, *esse*.
byvši (beuſi I 8) viz poznámku k řádku tomu.
bych (bih I 12, 13; III 40).
by (bi I 16, 28; II 1; bui II 8).
bim (I 25, 31; III 22, 52).
bě (be II 2, 7).
běše (beſe II 30).
bodo (бѫдѫ) III 42; bodi (бѫди) II 81; bodete (бѫдѣте) II 112.

cěsarstvo (zezarſtuo II 63) *regnum*, v círk. slov. цѣсарьство.
cirkvach (circuvah II 35), v círk. slovanštině црькъвахъ *ecclesiis*.

česti (zeſti II 37) dat. sg. *honori* (v círk. slov. чьсти). Nezdá se, že by to byl akk. pl., jak někteří vykládali.
čisto (ciſto III 22) akk. sg. ž. r. v círk. slov. чистѫ.
člověci (zlouuezi II 30) *homines*.

člověčky (na narod zlovuezki II 11), v círk. slov. **чловѣчьскы.**

da spojka 1. aby, *ut*: I 25, 28, 31; II 16, 62; III 22, 52;
2. že, **ꙗко** (*quod*) I 8; III 7;
3. s imperat. II 83 (srovn. **да бес печали боуди** Mikl. Lex.).

dati *dare*, dáti: da I 27 *dedisti*, dal jsi; dai III 50 dej imper.

dabim atd. viz byti.

daže (daſe III 40) až, *usque*, v církevní slov. často **даже**, později **доже** (srovn. i zde dožda).

děd (detd II 1) *avus*, předek, Ahne, **дѣдъ.**

dělati *facere*: delati II 43; delaſe II 44: **дѣлаша.**

dělo *opus*, skutek (dílo): delo I 30; dele III 59 lok. sg.
dela II 19 nom. pl.; III 63 a II 42 akk. pl.
del II 19, 26; III 28 gen. pl.; deli II 57 instr. pl.; delom III 3 dat. pl.

den *dies*, den: den I 9, 12; dine III 39, 41 gen. sg.; dine III 54 lok. sg.; dini II 83 dat. sg.

děvam (devuam I 6) *virginibus*, pannám.

děvic (deuuic III 19) gen. pl. od **дѣвица** (viz str. 28—29 a 49).

dine atd. viz den.

dinišnego (diniznego III 41) dnešního, strsl. **дьньшьнѥго.**

do předložka: do III 41 (s gen.: d. diniznego dine).

dobro *bonum* II 81.

dokoni (doconi II 65) *ad finem*, v círk. slov. jen **искони, доконн** dotud nelze doložiti. Z české lit. uvádí Jungm. dokoni z jednoho rkp. musejního (viz str. 19).

dostalo (doztalo I 16) *decebat*, strsl. **достояло**; dozſtoi II 95 *convenit*, strsl. **достоитъ.**

dožda (doſda II 61) *donec*, až, v nejstarších církevních památkách máme **даже да**, později **доже да, доже и до** (ku př. v Izb. z r. 1073), bulh. dur da (Mikl. Lex. a Srezn. Фил. Наблюд. str. 41); srovn. daže.

duch (duh III 7) *spiritum*, akk. sg.

duša *anima*: duſu I 30; III 66 a duſ II 40, 91 gen. pl.

eče (eccę II 1; eccę II 42; eche III 49) *si*, -li, slovinsky nyní: če, crk.-sl. **аще.**

elikože (s gen.: elicoſe zimizla imam III 48) *quantus*, mnoho-li, v crk. slov. též **еликоже.**

ešte (eſte II 41) *adhuc*, ještě, později m. **ѥще** v círk. slov. často **ѥдиначе** (srovn. Altslov. Stud. str. 52 a 56).

eže viz **iže.**

glagolite (I 1): *dicite*, mluvte (s akk.: redka zloueza).

glagolom (II 78) slovem, *verbo*. Jak sloveso **глаголати** tak i podst. jm. **глаголъ** jest význačné pro církevní památky slovanské.

gospod (gozpod III 9; gozbod II 89) *dominus*, hospodin.
gozpodi I 2, 21; III 51 vok.
gozpodi III 44 a gospodi II 61 dat. sg.

grěch (greh I 3) *peccatum*, hřích.
grecha I 25 gen. sg.;
gen. pl.: grech I 8, 22 a grechou I 10, 11; III 21, 47;
grechov II 113;
greche III 27 a grechi II 111 akk pl.

grěšnike (greſnike III 69) *peccatores*, hříšníky akk. pl.

chotěti (emuſe mi bi ne doztalo choteti I 17) *velle*, *cupere;* chotelo ze I 16 (eſe mi ze tomu chotelo); 1 os. sg. choku (choću biti) I 7; chocu III 48 (v círk. slov. **хощтѫ**).

chpen (III 40) bezpochyby chršćen (jako kršćen, v rkp. kriſken I 13) *baptizatus*, křtěn; crk.-slov. **крьщенъ** viz str. 43.

i *is*, pron.: gen. sg. iega I 20; III 6, 11; iego II 95; III 2, 3;
gemu II 2, 7 dat.; ih II 24; ich II 36, 37 gen. pl.;
im II 37, 38, 111, 112 dat. pl.;
ge II 24, 103 a ie II 98 akk. pl. strsl. **ꙗ.**

i spojka: *et* I 3 atd. několikrát.

ide II 84 *ubi*, když, i v círk. slov.

igdaže (igdaſe III 56, snad m. iegdaſe), když, *cum*.

ili I 13, 14 atd.; III 31, 32 čili, neboli, *vel;* v círk. slov. obyčejně **ли**, později častěji **или.**

imam III 49 *habeo*, mám; imeti inf. I 9, 10; II 87 part. imugi II 5 strsl. **имы**; imoki (imoći) II 6 odpovídá staroslov **имѫщи**, ale

ne pravidelnému нижштоу (viz poznámku k byvši I 8).

ime II 49, 55 *nomen*, strsl. имѧ.

in *alius:* inoga I 19 gen. sg.; ineh I 22 lok. pl.

isko (izco iega milozti, tedy též s gen. III 11) hledám, strsl. искѫ.

iskoni (izconi II 64) *ab initio*, v církevní slov. často искони.

ispověd (izpovued moih grechou I 11; III 23; instr. izbovuediu II 106) *confessio*, zpověď.

ispovědati (izbovuedati II 79) zpovídati se.

ispovědě (tebe izpovuede vuez moi greh I 2; Bogu uzemogokemu uze moie greche III 26) *confiteor*, zpovídám se.

ispověden *confitens* (*confessus*) dle něm. bigihtîg: tebe... choku biti izpovueden uzeh moih greh I 7; togo uzego izpovuueden bodo Bogu... III 42; nom. pl.: im izpovvedni bodete grechov uuaſih II 112 (viz str. 21 a 27).

iti I 8 *ire*.

iz předložka: *ex*, *ab*, s gen.: iz uueka I 35.

izbaviti (iſbauuiti ot zlodeine oblazti III 70) zbaviti, *liberare;* избавити i v círk. slov.

izvolenikom II 65 vyvoleným (viz str. 19).

izvoljeni (izvuolieni I 33) *electi*, vyvolení.

iže *qui*, který: iſe II 90; III 10; gen. egoſe II 68;

dat. emuſe I 16; instr. imſe II 94; akk. pl. ieſe I 32;

iaſe akk. pl. stř. r. II 43;

iuſe II 88 akk. sg. ž. r. strsl. ѩже;

eſe I 23 akk. sg. a II 19 nom. sg. stř. r. místo pl.;

eſe I 16, 17 že, *quod*.

jaz (iaz III 1) *ego*, já.

-je (ge, ie II 4, 41, 42, 60, 106) = strsl. -ѫде.

jesem a **jesim** (iezem I 12, 18, 23; III 30, ieſem III 38; gezim II 88) *sum*, jsem;

iezi III 68 *es*, jsi;

iezt I 35; ieſt II 64; geſt II 75, 90 vedle ie I 8, 9, 10; ge II 60, 71, 79, 86, 94 *est*, jest, je;

gezim II 32 a gezm II 66 *sumus*, jsme.

Slov. vazba s dat. a inf.: ie mi... iti (ſe) na on zuet I 8; ie mi imeti ſivuot I 9; gemu be ſtti II 2—3, 7; geſt ze... vzacomu... izbouuedati II 75; »ie« jest vynecháno: i nam ze modliti II 59, ge ſtati II 71; II 86—87; srovn. neg. ne (ně) camoze vcloniti II 84.

k, ki předložka: c tomu dini II 83; ki bogu III 21.

kajati se (caiati ze III 48) *poenitere*, káti se, каѧти сѧ s gen.; caiu ze moih grechou III 46 1. os. sg.

kako (caco I 20) jak, s negací nějak: ni kakože II 70, v círk. slov. ku př. ѥда како не, да некако atd.; jindy bývá какожде.

kamo (necamo II 84) *quo*, kam.

ki viz **k**.

klanam se (clanamze II 36) církevně-slov. кланяѥмъ сѧ, klaníme se.

ključi (cliuſi II 102) instr. pl. od ključ, *uncus*, srovn. klíč (ключь).

koichže (choiſe Ih II 23) конхъ gen. pl., jak se vyskytuje ku př. i v Hom. Mih., u Jana ex. b. atd. vedle кънхъ (toto ku př. v Glag. Cloz. 919; srovn. i Mikl. Vgl. Gramm. III² str. 51).

krestu (creztu I 3, 20) na prvním místě (I 3) bezpochyby: Kristus, na druhém (I 20): křest; v círk. slov. крьстъ ve významu Kristus a kříž, ve významu křest užívá se slova крьщение, avšak slovácky a slovinsky též krst = křest, mohlo tedy na obou místech v originalu býti крьсть. Srovn. též kruz (cruz II 89).

krilatcem (crilatcem I 4) *alitibus, angelis alatis*, okřídleným (andělům). Viz str. 19.

kriste (criſte III 67), Kriste.

kriśćen (criſken I 13) *baptizatus*, křtěn, strsl. крьштенъ třeba čísti: krśćen.

xpen III 40 viz chpen.

krovy (crouui II 51) střecha, *tectum*, zde akk. pl.

kruz (cruz II 89) chyba m. Kristus. Viz na str. 30.

kyždo (chiſto II 80) círk.-slov. кыйждо, viz na str. 41 a 11, každý; comuſdo III 58 dat. sg.

lačna (laſna II 44) akk. sg. *esurientem*, lačného, v crk.-slov. лачьнъ, viz str. 16—17

lakomstvě (lacomztue III 35) (*in*) *avaritia*, v lakomstvě, i v círk. slov. лакомьство *avaritia* (Mikl. Lex.).

lěpoćam (lepocam III 4) *deliciis*, rozkoš; v slovinčině je *-ča* oblíbeno v. Mikl. II 173, v círk. slov. máme лѣпота (i v češt. atd.), v něm. formulích: gezierde, zierde.

lěsu (lezv II 101) dat. sg.: po lezv vueſachu, *in silva*.

libo ... **libo** (libo bodi dobro libo li si zlo II 81) *sive* ... *sive*, v círk. slov. též často (любо i либо), viz ljubo. (Též любо си v círk. slov. viz Mikl. Slovn.)

lice *facies*, líce: u liza II 31 (v lica akk. pl. *faciebus*, tedy akk. vztahu; srovn. Mikl. Vgl. Gramm. IV² str. 402); ſe liza ni ucriti II 69 gen. sg. Slova egože a lica, která k sobě patří, odtrhl snad nedopatřením přepisovač od sebe.

licho-: лихъ znamená v círk. slov. mimo jiné 1. přílišný, nadbytečný, řecky περιττός, 2. zlý, nepravý. V *Euch. sin* máme slovo toto v uvedených dvou významech též ve známé již zpovědní modlitbě a sice v druhém: ř. 7: лиха створенинъ v něm. orig. missatateô, ř. 8: лихо створихъ missatâti, 9: лихо мысливъ missadâhti (ř. 15: лихо клятвы meinsuerto); v prvním: ř. 18: всѣ из лиха въ ѣденьи (unrehtero firinlusto in mûsa), jako v nejstarších ev. několikráte из лиха ἐκ περισσοῦ (*plus*, *magis*).

V třetí Fris. památce máme v prvním významu: lichojedeni (lichogeden III 35, srv. лихоядение Supr. 377.26 ἀδηφαγία, v Hom. Mih. atd.) a lichopiti III 36, crk.-slov. лихопитие *potatio*. Třetí zde vyskytující se slovo lichodiani III 37 vypadá jako vysvětlivka k předcházejícímu usmastvě, což bylo ve smyslu slovinském bezpochyby předěláno z původního směsi (směstvě). Viz str. 21. Zajímavo je, že v první formuli Frisinské nevyskytuje se ani jednou slovo lichý ve složeninách, což k jinému původu této památky poukazuje.

lisi viz **si**.

ližnych (lifnih III 33) lok. pl. strsl. лъжьныхъ, *mendax*.

ljubo (liubo I 26): i tebe liubo *tibi placet*. Srv. лише тебѣ любо ѥсть Hom. Mih. (Mikl. Lex.) od adj. любъ *carus*. Viz též libo.

lubmi III 32 *sponte*, dobrovolně, adv. v něm. orig. unnôtag, v Euch. sin. неижждеіж.

lži (lſi I 15) lok. sg. mendacium, lež, staroslov. лъжь.

malomogonća (malomogoncka II 48), v círk. slov. маломощьнъ *aegrotus*.

me I 28; III 72, 73 strsl. мѧ, mě.

meči (metſi II 101) *gladiis*, zde instr. pl. (мьчь).

metlami II 99 *virgis*.

mi (I 8, 9, 10, 20, 26) *mihi*, mi.

mil (I 21, 24), v círk. slov. má милъ celkem dvojí význam: 1. *miserabilis*, *excusabilis*, *obsecrans*, 2. *carus*. V naší památce vyskytá se slovo v prvním významu dvakrát: tebe ze mil tuoriv od zih poſtenih greh I 21—22 a: teh ze tebe mil tuoriv I 23—24; cf. мила сѧ творѧщѧ, ποτνιώμενον, *obsecrantem* (Psalt. Theod., Mikl. Lex.). V Euch. sin. милъ сѧ дѣлѫ богоу 68b.24.

milost *misericordia*: milozt I 26, akk. I 32; III 53; gen. milozti III 12.

milostivy *misericors*: miloztiuvi I 2, 11; miloztivi I 21; miloztivui I 29; III 60.

minšich (minſih I 23), strsl. мьньшихъ, menších gen. pl.

mirzeně (mirzene II 26) *turpius*, comp. od мрѫзьнъ (tedy vl. mrzeněje: мрѫзьнѣе), v homilii zde mьrzъčěje.

mirzkych (mirzcih II 18) gen. pl. мрѫзъкъ *turpis*, *abominabilis*.

mnogoga I 19 gen. sg. od mnog; gen. pl.: mnozeh I 22.

močenik (moſenic III 16) gen. pl. strsl мѫченикъ *martyrum*, mučedlníkův; muſenicom I 5 dat pl

moći (moki III 19) strsl мощи, λείψανα, *reliquiae*, ostatky.

modliti se (s dat.: modliti ze tomuge vuirchnemo otzu II 59) *orare*; modlimze im II 36 1. os pl

moj *meus*, můj: moi I 3, 31; III 65; gen. mega I 18, 33; dat. memu I 19; stř. r. me I 29, 30 vedle moie III 63, 64, 65;

akk. sg. ž. r. mo I 30; I 31 vedle moiv I 11; III 66;

gen pl. moih I 7, 10, 11; III 21;

akk. pl. m. r. moie (strsl. моѩ) III 26;

pl. stř. r. moia I 30; III 61, 62. (Viz str. 28 a 31—32.)

moku (I 27) akk. sg. od мѫка, *martyrium.*

možim a možem. První tvar (mofim II 106) není snad rozkaz. spůsob, v círk. slov. можѣмъ. Tvaru toho užívalo se jen s negací не k zákazu v pozdější době (viz mé vyd. Glag. Cloz. str. 39) ku př. v Supr. 377.23: не можѣмъ... посрамити, μὴ καταισχύνωμεν. Bez negace může to zde býti tedy jen: možem. Proč se psalo *-im* místo *-em*, viz str. 30. Jiné tvary slovesa toho: mofem II 41, 68 můžem; mofete II 27 můžete.

mrtvym (mrtuim III 58) dat. pl. *mortuis.*

mrzna II 50 *frigentem* (nemáme v círk. slov., jak se zdá, dokladu).

mučenikom viz močenik.

my (mui II 32, 41, 104) *nos*, my.

myslite (muzlite II 84) 2. os. pl. rozkaz. sp. *mementote.*

na předložka, s akk.: na zodni den I 9, 31; na on zuet I 8; na zi zvuet I 12; na narod II 11; (na pomoki III 20) viz na str. 80 opr. k str. 34, ř. 38;
s lok.: na zem zuete I 8, 25; II 80; na zudinem dine III 54.

načnem (nafnem II 43) *incipiemus*, začnem, v círk. slov. начьнемъ.

naga II 47 nahého, *nudum.*

nam II 59, 94 *nobis*, nám; nas (naz I 1) lok.; ni I 28 a II 62 akk.

napojachu (naboiachu II 46) *dabant bibere*, v círk. slov. напоѭхѫ.

narečem se (narefemze II 16), v círk. slov. нарєчємъ сѧ, *vocabimur.*

narod I 28; II 11 *gens*, rod, *populus*, lid.

nas (naz), viz **nam.**

naš *noster*, náš: naſ II 1, 89; nom. pl. m. r. naſſi II 97; instr. sg. ž. r. nafu II 104;
akk. pl. m. r. naſſe II 38 strsl. нашѧ;
gen. pl. nafich II 40; dat. nafim II 73.

natrověchu (natrovuechu II 45) 3. os. pl. impf. od натроутн (1. os. троуѭ neb тровѫ) *dabant manducare, cibabant.*

ne negace: I 14 atd.

ně (ne II 84), v círk. slov. нѣ (нѣстъ) *non est*, není.

nebo *coelum*, nebe: nebo III 10; gen. nebeze I 27.

nebo II 98 neb, *enim*, očekávali bychom: ibo.

neděla (nedela I 18) gen. sg. v círk. slov. недѣлы; o tvaru tom viz str. 29—30. Dále: Ja ze dalsan dam, kyr swete nedele, swete sobothe veczeri, druge swete dny ynu veczeri... (Slav. Bibl. II 171. 4.)

nemoći (neimoki II 13, bezpochyby nedopatřením m. i nemoki), strsl. немощи *infirmitates, morbi.*

nenavist (nenauuizt II 25) *invidia*, nenávist.

nepravdnega (nepraudnega III 29) *injusti*, strsl. неправьдьнаго; dat. sg. ž. r. nepraudnei I 14; gen. pl. nepraudnih III 28.

neprijaznina (nepriiaznina II 33) akk. pl. r. stř. v círk. slov. непрѩязнина, *diaboli, satanae*; nepriiazninu II 8 instr. sg. ž. r.

nesem (nezem II 39) *ferimus*, nesem.

nesramen (nezramen III 53) *impudens, sine pudore.*

nestyden (neztiden III 53) strsl. нестыдьнъ, *sine pudore.*

ni negace: I 18; II 5, 69, 71.

ničže (nizce II 26) *nihil*, nic, v círk. slov. někdy: ничьже (ku př. v Glag. Cloz. 122, v Psalt. sin. 36.6), v slovinč. nyní nič.

nikakože (nicacofe II 70) v círk. slov. никакоже, *nullo modo*, nijak; lépe však zde čísti nikakože (viz toto).

nikoliježe (nikoligefe II 4), v círk. slov. николи, *nunquam*, nikdy.

nikyr (nikī II 69), tak četl již Vostokov (Фил. набл. str. 56) odvolávaje se na nynější slov. nikir: nikde. A. Janežič má ve svém slovníku: nikír a nikjér, taktéž Murko, Pleteršnik má však jen: nikjêr nirgends (str. 712), v našem případě snad též třeba čísti: nikjer. Viz str. 44.

nu II 6, 24, 71, 85 *sed*, v círk. slov. нъ, нѫ (ноу), но.

nudmi III 31 adv. *vi necessario*, βίᾳ, v círk. slov. ноудьми (Vita Meth. 18, 16 atd.). V. str. 29.

ny (ni I 28; II 62) strsl. нъі, akk. pl. *nos*, nás.

nyně (nine II 35; ninge II 104), strsl. нынѣ *nunc*, nyní.

o předl. s akk.: obeti naſſe im nezem o zcepasgenige II 38—39; udává příčinu: k vůli, pro, *propter.*

oběti snad lépe než **oběty** (obeti II 38) *sacrificium, oblatio*, dle česk. oběť; neboť **обѣтъ** má v církevní slov. jiný význam: votum. Viz str. 19.

oblasti (oblazti III 71) gen. sg. v círk. slov. **область** *potestas*, později ustupovalo slovu **власть**. Oblast pocházející bezpochyby z círk. slov. zachovalo se i ještě později v slovinštině, tak čteme v knize z XVII stol.: autorita = oblaſt (Oblak, Doneski II 43).

obujachu (obuiachu II 47) impf. 3 os. pl. od **обоути** *calceos induere, calceare.*

očima (oſima III 55; II 76, 86; ozima II 27), *oculis*, očima.

od, ot předl. s gen. (od zih poſtenih grehi od... I 22; o. ſzlauui boſige II 10, 95; III 39; ot III 24, 70, 72).

oděachu (odeachu II 47) v círk. slov. **одѣяхѫ** odívali (impf. 3 os. pl.) *vestiebant.*

odpustik (odpuztic III 23; otpuztic I 10) *remissio*, odpuštění, v círk. slov. **отъпоустъ**.

ogni II 100: dat. sg. starosl. **огнь**, gen. **огня** i **огни**, *ignis*, oheň.

oklevetam (oclevuetam bratra II 21) v círk. slov. **оклеветаюмъ** *calumniamur.*

on I 8 *ille*, onen; oni II 43, 44, 107 nom. pl. m. r.

ostanem (ozſtanem II 17), strsl. **останѣмъ** *abstineamus*, s gen. zde: ... zich mirzcih del.

ot viz **od**.

otca gen. sg. (otza I 33), dat. otzu II 61; vok. otze I 2.

oteti ze gemu II 96, v círk. sl. **отати** *sumere, eripere*; da bi ni zlodeiu otel I 28 strsl. **отѧлъ**; otmi me vzem zlodeiem I 28 strsl. **отьми**.

otpustik viz **odpustik**.

pak (bac II 103) vide paky.

paky *iterum*, opět: pagi II 14, paki 19, bac II 103.

pasem (roti choiſe Ih ne pazem II 24) *servamus*, zachováváme.

pečachu (petſachv II 100) **печахѫ** *torrebant*, pekli.

pečali (petſali II 4 gen. sg.; petzali II 12 nom. pl.) v círk. slov. **печаль** *cura*, starost.

pijem (pigem II 38) *bibimus*, pijem; zde zajímavá vazba s dat.: zeſti ih.

po předložka s lok.: I 1 (po naz), 10 (po zem), III 59 (po suem dele); s akk.: I 12 (po t den), s dat.: II 101 (po lezv).

p(o)bějeni (bbgeni II 67) církevně-slov. **побѣждени** *incitati* (srovn. Supr. 236.19: **ѥлма побѣждени бѣхомъ, и десноѥ намъ даша отроци прихѫщениѥ, градѣмъ . . .**); Miklosich četl: bbgeni d. i. bějeni (Etym. Wtb. str. 13 u biděti a běditi).

počisti *enumerare*: poſtete II 111 *enumerate*; poſtenih I 22 *enumeratorum*, v círk. slov. **почисти** *numerare.* Naše tvary se možná již tenkráte vyslovovaly: poštete, poštenich (jako nyní v slovinčině: štejem, šteti z čьt-).

pod předložka s akk.: bod crovvi zuoge II 51.

poglagolani I 17 lok. od **поглаголаниѥ**, ale snad v jiném významu: pomlouvání, v něm. form. saské bisprâkjas, viz str. 18; v slovinštině máme pro to oblagavati (Oblak, Doneski II 84).

poido (boido II 12) v círk. slov. **поидѫ** 3 os. pl. jednoduchého aor. (starý tvar, jenž se nám i v staré češt. zachoval: idú).

pokazen (pocazen grecha I 25) v círk. slov. **показнь** *poena*, trest.

pomeněm se (pomenemze II 15) *recordemur*; v círk. slov. **помянѣмъ ся**.

pomnju (pomngu I 13 dvakrát) v círk. slov. **помьнѭ** *memini* (též v Euch. sin. 72a 11), v něm. gihugku.

pomoći (pomoki III 20), snad akk. sg., v. opr. k str. 34 ř. 38 na str. 80; v círk. sl. **помощь** *auxilium.*

pomyšlenije (pomiſlenie III 63) *cogitatio*, v círk. slov. **помышлениѥ**; pomiſleṇa III 29 gen. (i v Euch. sin.).

ponježe (pongeſe I 12; poneſe III 40; boneſe II 7) *quando, postquam*; v círk. slov. znamená **понѥже** obyč. *quia* (ale i *postquam, cum*, ač zřídka Srezn. l. c. 60).

porončo (tebe poronſo me telo atd. I 29 a: Tebe... poruſo uza moia zlouuez[a] III 61) v círk. slov. **поручѫ** *commendo*, poroučím; viz str. 14.

posěćacho (bozzekacho II 49 a bozcekachu II 55 v círk. slov. **посѣщахѫ** *visitabant.*

poslědine (bozzledine II 92), v círk. slov. **послѣдьниѥ** *ultimus*, poslední.

poslědje (posledge II 93) v círk. slov. **послѣжде** *ultimo, postea*, naposled, v. str. 33—34.

posta (pozta I 19) gen. od **постъ** *jejunium.*

postavl (pozſtavvi II 93) **поставль** part. praet. *proposuit*, v. str. 31.

poštediši (poſtediſi me, tedy s akk. III 50) v círk. slov. **пощтадиши** *parces.*

potom II 10 *postea.*

potomu (II 28, 109; botomu II 17, 35) *ideo, propterea*, proto.

potrěba (potreba iega I 20) *opus (est)*, třeba, potřebí, **потрѣба ѥстъ** i v círk. slov.

povědal (bovvedal II 88) v círk. slov. též: **повѣдалъ**, *dicere.*

pozvani (bozuuani II 67) v círk. slov. **позъвани** *vocati.*

pravdnym (praudnim I 6, 7) dat. pl. **правьдьнымъ** *justis*; praudnu II 104, 105 instr. sg. ž. r.

prěd předložka **прѣдъ**, s instr.: prěd boſima ozima II 27, 75, 86; p. tuima oſima III 55; p. ſtolom II 71.

prějše (preiſe II 97), nom. pl. komparativu od přední, církevně-slov. znělo by to °**прѣждьше**. V staré češtině máme ovšem przieziſſi *praecessor* (Prešpurský slovník 41, 6), přezší *antecessor* v Hankově Sbírce nejdávnějších slovníků 1833, kterýžto význam hodí se na našem místě, kde bychom jen tvar s určitou koncovkou (preiſi) očekávali. Viz též dodatek k str. 30 ř. 6 na str. 80.

prěstupam (s akk. preſtupam ge II 24) v círk. sl. **прѣстѫпаѥмъ** *transgredimur.*

približaše (s dat.: bogu briplifaze II 58) v círk. slov. **приближаша** *appropinquaverunt.*

pride I 27 *venisti*; pridete I 33 (**придѣте** *venite*); prideſ III 56 (**придеши**). Viz priti.

priměte (primete vuecſne vuezelie i vuecſni ſivuot I 33) v círk. sl. **приимѣте** *accipite (possidete)*; primi moiv izpovued I 11 *accipe*; priel III 24 v círk. slov. **приялъ**; prigemlioki (prijemljoći II 3, v círk. sl. **приѥмлѭштоу**, viz pozn. k byvši I 8).

prinizše (prinizſe II 99) od **приниити** 1 os. **приньзѫ** *admoveo, ἐπιβάλλειν* vrci (zde: vrhše).

priti III 69 *venire*; viz pride.

privě (priuuae II 30) v círk. slov. **прьвѣѥ** *primum*, tedy zde vl. prvěje.

pulti II 22 dat. (gen.), sg. (nom. **плъть**) *caro*, tělo, jako polt žije posud.

prizvavše (prizzuauſe II 110), v církevní slov. **призъвавъше**.

prjo (prio II 87) akk. sg. (nom. **прѧ**) pře, *contentio.*

protiv předl. s dat.: protiu bogu i p. memu creztu I 19 (v círk. slov. **противѫ** a **противъ**).

protivo předl. s dat.: protiuuo bogu III 38, viz protiv.

rabe (rkp. vlivem němč.: boſi raba II 109 viz str. 29) vok. rabe I 7; III 46 (boſi rabe).

račite (raſite biti III 20) **рачите**; račil III 68 **рачилъ** (**рачити** *velle*).

rad III 47 *lubens, jucundus*, rád.

rastrgachu (raztrgachu II 103) **растръгахѫ** *dilacerabant.*

razboj (raſzboi II 2) v círk. slov. **разбой** *latrocinium, homicidium*; cf.: *homicida* = rasbinik (Oblak, Doneski II str. 56).

razuměti (razumeti II 29) *intelligere.*

rěčich (reſih III 34), v círk. sl. **рѣчьхъ** *sermonibus.*

rědka (redka zloueza I 1) zde asi ve významu *pauca*, několik. Srovn. Supr. 401 ř. 27: **по томъ же градьць** (*κηπάριον*) **малъ на брѣзѣ сьтворивъ и тъ вь рѣдъкыѧ часы дьни дѣлаѧ**... Migne, Patr. gr. sv. 114 str. 1219: *atque in eo aliquot horis diei opus faciens*... řecký text: *καὶ τοῦτο κατὰ μέρος (καθ' ἡμέραν) ἐργαζόμενος*, potom: »der deisu fôûn uuort derâ calaupâ qui pauca verba fidei« (Exhortatio ad plebem, Denkm. I vyd. str. 155). Sem též náleží: **отъ рѣдъкыихъ поповъ** *παρά τισι πρεσβυτέροις* Mikl. Slovn.

redu (bzzredu II 13 = bez redu) gen. od **рѧдъ** *ordo*; bez redu: *sine ordine* (opp. **по рѧдоу**). Jiní vykládali chybně bez črědu (musilo by býti bez črědy).

rota *juramentum*: rote I 15 lok.; roti II 23 akk. pl.; rotah III 33 lok. pl. I v círk. slov. přichází často slovo **рота** (viz Mikl. Lex.). V slovinské zpov. formuli z XV stol. čteme již: falsch presegayem (Slav. Bibl. II 171.9). Srovn. též: giuramento = perſega (Oblak, Doneski II 55).

s, se předl. *cum*, s instr.: z temi I 32; ze zopirnicom II 72, ze zlodgem 74; s gen.: ze nebese I 27.

sce = **sancte**, viz toto.

sami (zami II 29) *ipsi*, sami.

sancte (sanctae) atd. viz **svety**.

se zájmeno zvr. akk. strsl. **сѧ**: ze I 16, 21, 23; II 15, 57, 59, 85, 94, 96; III 1.

se předl. v strsl. **съ**: ze II 72, 74; I 27 (viz **s**).

segrěšil (zegrefil II 1), v círk. slov. **съгрѣшилъ**, shřešil.

selom (zelom I 5) *legatis*, v círk. slov. **сълоѭъ**, gen. pl. zil III 15 (ufeh bofih zil).

semirt (zemirt II 14), v círk. slov. **съмрьть**, smrt.

sepasenije (zcepafgenige II 39) *salus*, spása.

si s předcházejícím **ли** (tedy **ли си**) v círk. slov. v otázkách, ku př. **что ли си отвѣща** (Mikl. Lex.), v naší památce libo li si (libo lizi II 82) ve významu: *sive*, neb. Spojka **ли си** náleží bezpochyby též pozdější době, neboť nemůže býti doložena z nejstarších památek, nýbrž jen z pozdějších.

si *hic*, tento, **сь**: zi I 12; III 68 (na zi zvuet) akk. sg. stř. r.: ze II 75; lok. sg. m. a stř. r.: zem I 8, 10, 25; fem II 80; akk. sg. ž. r. zio II 87; gen. pl.: zih I 22; zich II 18.

sigrěachu (zigreachu II 50), v círk. slov. **съгрѣахѫ** *calefaciebant*.

sil viz **selom**.

simysla (zimizla III 49) v círk. slov. **съмысла**.

siničstvo bezpochyby: *fornicatio* neb dle první památky vzhledem k stupňování významu: *adulterium* (v zinifture, v siničstvě I 16 a u znicifture, v sničistvě III 34), v círk. slov. **сънилъкъ**, **сънилати** a slovo naše znělo by **сънилъство** (mělo by býti vl. °**сънилъкьство**). Strany zastoupení polohlásek viz str. 34, strany významu str. 6 a mimo to směs.

slavy (fzlauui II 10), v círk. slov. **славы** gen. *gloriae*.

slovo *verbum*: zlouuez(a) III 62; zloueza I 1.

směs, směstvo (m. směsstvo): v uzmazi I 15 (m. v zmasi) a u uzmaztue III 36 (m. uu zmaztue) *πορνεία*; v něm. zpovědních formulích: huar (hôr), hôruuilljo a pod. V Euch. sin. na parallelním místě **блядь**. Strany směs viz str. 12 a str. 21 (zde hlavně proč a m. ě v slově tom). Staroslov. **съмѣсъ**.

Pro výklad směs = *fornicatio* (m. v uzmazi atd.) mluví též, jak slova ve Fris. I jdou po sobě, totiž: ili tatbe ili zavuizti, ili v uzmazi ili v zinistue, srovn. s tím v loršské formuli (Müllenh. a Scherer Dekm. str. 238): huoro, uuilleno, farligero (= též *fornicatio*) a v lat. formuli z IX stol., jež se shoduje v mnohých věcech zase s würcburskou, též: *quod furavi, quod fornicavi, quod adulteravi*.

V uzmazi ili v zinistue tvořilo by dle toho jakési stupňování významu. S tím se shoduje i první zpovědní formule v Euch. sin. na str. 68 a ř. 20: **въ блѫды и прѣлюбодѣаніе** a v hom. připisované sv. Klementu: bluženija, preljubodějanija.

Ostatně viz slovo siničstvo. Vostokov si nedovedl vysvětliti slova toho, myslil jen na »smak« vkus, chuť. Kopitar vykládal následovně (Glag. Cloz. XLIII): »uzmazie, n. accipimus pro peregrina voce, facta e phrasi germanica: ûz der mâze, extra modum τὸ ἔκμετρον...« Není pochyby, že přepisovači slovu nerozuměli a jinak si je vykládali. Na úsměch (ve významu něm. spott, viz ku př. Denkm. na str. 247) zde asi nelze pomýšleti. Taktéž na něm. môsa jídlo, poněvadž slovo to je ve Fris. III správně přeloženo.

sodit (zodit siuuim i mrtuim, s dat. III 57), v círk. slov. **сѫдитъ** supinum, soudit.

sodny (zodni I 9, 31), v círk. slov. **сѫдьны**, soudný (na zodni den), viz **sudinem**.

soprnikom (zopirnicom II 73), v círk. slov. **сѫпьрникомь** instr. *adversario* v. str. 49.

sotonina (fotonina II 19) nom. pl. stř. r. (dela fotonina).

spasal (ne zpazal nedela ni zueta vuecera ni mega posta I inogo mnogoga I 18), v círk. slov. **съпасалъ** (**съпасати** *servare*).

spasi (zpazi me v uzem blafe III 73), v círk. slov. **съпаси** *serva* imper.

spasitel (zpafitel II 91), v círk. slov. **съпаситель** *salvator*.

spe (zpe I 17; III 32), v círk. slov. **съпа** part. praes.

spytnych (zpitnih III 33), v círk. slov. máme **спытьнъ** *immeritus* (Mikl. Lex. **оубийство съпытьно** Srezn. l. c. 86); zde křivá přísaha (v něm. meinsuerto, v Euch. sin. 72a 15: **лихо клаткы**, 68a 25: **прѣстѫпоклатнѣ**, viz i str. 21).

*

srdce (zridze III 64), срьдьцє.

starosti (ſtaroſti II 3) gen. sg., v círk. slov. старости *senectus*, stáří.

starym (ſtarim II 74) instr. sg. m. r., v círk. slov. старымь.

stati (ſtati II 71, 87) *stare*, státi, stanouti, viz str. 31.

stojal (ztoial III 56) stál, od стоꙗти.

stolom (ſtolom II 72) instr. od столъ *thronus*, viz str. 49.

storiti viz **stvoriti** a str. 31.

stradacho (ſtradacho II 98), v círk. slov. страдахѫ *passi sunt*.

stranna (ſtranna II 50), v círk. slov. страньна *hospitem*, *peregrinum*.

strasti (ſtrazti II 12) nom. pl. od страсть *dolor*; ſtraſtiu II 108 instr. sg.

stvoriti *creare*: ztoriti II 107, v círk. sl. сътворити; zuori (m. ztuori) III 10 aor.; stuoriſe II 108 3 os. pl. (сътвориша); ztuoril I 12, 23; III 23, 30; ſtuoril II 81.

sudiněm (zudinem III 54), v círk. slov. сѫдьнѣмь (na zudinem dine: *die extremi judicii*) viz **sodny**.

sunt (ſunt II 19) *sunt*, jsou.

svèt *mundus*, svět: zuet I 9; zvuet I 12; zuuet III 69; lok. zuete I 8, 25; ſzuete II 80 (viz str. 14).

svety *sanctus*, svatý: zuueti III 7, 9; zueti II 89; dat. sg. zuetemu I 3, 4, ž. r. zuetei I 3, 24; dat. pl. zvetim I 24. Strany zuetemu creztu (= svatému Kristu) třeba podotknouti, že máme i v něm. formulích často: uuîho trohtîn (ku př. v emmeramské modlitbě v rkp. A) a podobné výrazy. O sce = sancte III 12, 13, 14 viz str. 44.

svoj *suus*, svůj: lok. sg. stř. r. zuem I 59 (po zuem dele); instr. sg. m. r. zuoim II 78 (zuoim glagolom); akk. sg. stř. r. ſuoge II 63; akk. pl. muž. r. zuoge II 51 (bod crovvi zuoge); instr. pl. zuoimi II 77.

svori viz **stvori**.

syn (zin III 6), v círk. slov. сынъ akk. sg., vok. zinu III 67.

synci (zinzi II 28, 59, 83, 109), v círk. slov. сынъкъ *filiolus*, srovn. chindilî mîniu filioli mei (M. a Sch. Denkm. I vyd. 1864 str. 155, v 3 vyd. na str. 200, 1 a 15).

t zájm. тъ, ten: akk. sg. m. r. (po t den I 12); ton II 91 m. ten (°тънъ) viz str. 31; to stř. r. II 103; gen. sg. togo III 39, 41; dat. tomu I 16; II 60, 83; nom. pl. stř. r. ta III 7; akk. pl. te II 56 (v círk. slov. ты), gen. pl. teh I 23; II 26; instr. temi I 32; II 57; instr. sg. ž. r. to II 107 (v círk. slov. тоѭ)

tacije (tazie II 31) nom. pl. m. r. od такъжде (таꙗжде) ὅμοιος, *aequalis*.

taje (tage II 42) nom. pl. od тъжде *idem*; tige II 41 nom. pl. (тиждє); akk. sg. stř. r. toie II 106.

tako (taco II 58) tak, *sic*.

takoga (tacoga I 25) v círk. slov. такого, *talis*.

tamoje (tamoge II 62), v círk. slov. тамождє *in eundem locum*.

tatbě (tatbe I 15), v círk. slov. татьба *furtum*, krádež.

tatbinach (tatbinah III 34), v círk. sl. титьбина *furtum*.

tatva (tatua II 22), v círk. slov. татьба (viz **tatbě**).

te II 2 spojka, i v círk. slov.: *et*, καί (Mikl. Lex.) srovn. tere.

tělo *corpus*, tělo: telo III 65; gen. sg. teleze II 6; gen. pl. telez II 40, 90.

tepěchu (tepechu II 98) *verberabant*, impf. od тети 1 os. тепѫ (pro nejstarší památky význačné).

tere II 32, 110 spojka, i v círk. slov. тере *et* (Mikl. Lex.), viz **te** (a na str. 20).

tije (tige II 41) viz **taje**.

timnicach [timnizah II 52], v círk. slov. тьмьница *carcer*, žalář; srovn.: prigione = tamnizza (Oblak, Doneski II str. 61).

tnachu II 101 impf. od тати (1 os. тьнѫ) *scindere*, *secare*.

toje II 106 viz **taje**.

ton viz **t**.

tože (toſe III 4, 11) spojka: *etiam*, takže.

trěbu (trebu II 20); трѣба v pozdější době v círk. slov. за жрътва (*sacrificium*, oběť). Viz str. 19 a 49.

tva (tua I 26) *tua*, tvá; akk. sg. tuo I 31 (твоѭ) a tuuoiu III 51;

instr. du. tuima III 55; instr. pl. tvoimi I 32.

tvorju (tuoriv I 21, 24), v círk. slov. творѭ *facio*; 1 os. pl. tuorim II 20.

ty (ti I 20, 26, 27) *tu*, ty; dat. tebe I 2, 7, 21, 26, 29; III 59.

uběgati (ubegati II 70) *effugere*, v círk. slov. оубѣгати.

ugojenije (ugongenige II 23 zkomoleno), v círk. slov. оугождение hovění (pulti ugongenige) viz str. 17.

ugotovljeno (ugotoulieno I 35; ugotouleno II 64), v círk. slov. оуготовлено *paratum*.

uchrani imper. od оухранити *servare* (uchrani me ot uzega zla III 72 již s předložkou místo pouhého gen. srovn. iſbauuiti ot zlodeine oblazti III 70).

ukazal (ucazal II 94), v círk. slov. оуказати *monstrare*, ukázati.

ukloniti se (vcloniti ze II 85), v círk. slov. оуклонити сѧ *effugere*.

ukryti (ſe... ucriti II 69), v círk. slov. оукрыти сѧ *se abscondere* s gen. (zde lica), který u sloves krýti a tajiti se stával (viz článek prof. Hattaly »O ablativě ve slovančině a litvančině« v Čas. Č. Mus. 1858, str. 525).

uslyšal (uzliſſal I 31), v círk. slov. оуслышалъ, uslyšel.

usmasi viz v slovn. směs.

usmastvě viz v slovn. směs.

usty (vzti I 33; II 77), v círk. slov. оусты *ore*, ústy.

utěšachu (uteſſachu II 56), v círk. slov. оутѣшахѫ *consolabantur*.

uzmazi viz **směs.**

uzmaztue viz **směs.**

uže (vſe I 27), adv. *jam*, *etiam* v círk. sl. оуже.

v (u, v, ú, ý) předložka s akk.: v moku I 27; u ime boſie II 49, 55; u liza II 31; v uuek I 35; v ueki II 2, 6; v zezarſtuo II 63;
s lok.: u zpitnih rotah atd. III 33—36; u nepraudnei rote I 24; u lſi atd. I 15—17; v poglagolani I 17; u timnizah i u zelezneh vvoſich II 52—54; u circuvah II 35, v uzem blaze III 74.

v I 34, snad vy nedopsáno; byl by to dat., jak jej tam očekáváme.

vaše (vuaſa II 111) akk. pl. m. r., vlivem němč. vaša v. str 29 (v círk. slov.ваша); uuaſih II 113 gen. pl.

večera (vuecera I 18) gen. sg. od вечеръ *vesper*.

věčny *aeternus*, věčný: vuecſne I 34 akk. sg. stř. r. (вѣчьное); vuecſni I 34 akk. sg. m. r.

věděti: vuede ili ne vuede I 14 a III 30 jest part. praes. staroslov. вѣдъ (вѣда), jak nám formule v Euch. sin. 72a 12—13 ukazuje, kdež stojí: съвѣдъ ... любо не съвѣдъ (Mikl. to považoval chybně za 1 os. j. č. Vgl. Gramm. III² 174), v něm. formulích: uuizzanto oda unuuizzanto;
vuez I 20 = вѣси, víš.

věk (uuek I 35) věk, *aevum*, akk. sg.
uueka I 35 gen. sg.
vueki II 2, 6 akk. pl.

velika (vuelica I 21) nom. sg. ž. r.;
vuelico II 107 strsl. великоѭ instr. sg. ž. r.

velju (vueliu I 32) akk. sg. ž. r. starosl. великий *magnus*, velký v. str. 28.

venčich (vuenſih I 23), strsl. вѧштьшихъ, gen. pl. kompar. (strsl. вѧштии) *majorum*, větších; očekávali bychom zde dle pravopisu v jiných případech: vuenkich, kde k = ć, viz str. 32. Nyní veči vedle venkši, na západě: venč, venči atd.

věra *fides*, víra: vueru I 31 akk. sg.
vuerun II 105 instr. sg.

věrnikom (vuernicom I 6) *fidelis*, πιστός, v strsl. вѣрьникъ často.

věruju (vueruiu u bog uzemogoki I 8) *credo*, věřím.

ves, vis *omnis*, strsl. вьсь: vuez I 3 akk. sg. m. r.
vuiz I 27 též akk.
vuizem I 4 dat. pl.
uza III 61 akk. pl. stř. r.
uze III 26 akk. pl. m. r. strsl. вьса;
uzega III 72 } gen. sg.
uzego III 42 }
uzem III 74 lok. sg. stř. r.
uzem I 5, 6, 24; III 2, 3, 45 dat. pl.
uzeh I 7; III 16, 19, 28 } gen. pl.
uſeh III 15, 17, 18 }

veselie (vuezelie I 34), veselí, radost, *gaudium*.

věšachu (vueſachu II 102) *suspendebant*, věšeli.

viděti (uvideti II 28), v círk. slov. видѣти *videre*.

virchnemu (vuirchnemo II 60, bezpochyby nedopatřením m. -mu) *supremo*, strsl. врьхъ-нюємоу, vrchnímu.

vklepenych (Uclepenih II 54) part., staroslov. °въклєнѫти (koř. клєп), *vinctus, inclusus*.

volju: vuoliu I 30 akk. sg. волѭ; volu I 14 instr. sg. волєѭ, v něm. unnôtag, viz str. 13.

vožich (vvoſih II 54), slovinsky vože, církevněslov. вѫже *funiculus* (sem náleží též č. houže, houžka; srovn. též voza Gefängniss, Gefangenschaft, Oblak, Doneski str. 55).

vraćen (vuuraken I 13) očekávali bychom urojen; přepisovač snad chybně četl v círk. sl. оурождєнъ a myslil na вращєнъ od вратити. S naším místem srovn. v staropolské formuli: Ja gresni czlowek kaø se... mich wsech grzechow, czom se gich dopusczil ot mego porodzena az do dzissessego dna... (Nehring, Altpoln. Sprachdenkm. st. 243).

vsakomu (uzakomu II 76) вьсякомоу *omni*.

vsedli (vzedli II 62), strsl. въсєдитъ *collocabit*, usadí.

vsemogoći (uzemogoki III 5) *omnipotens*, strsl. вьсємогы, akk. sg.; vsemogoćemu (uzemogokemu III 25) dat. sg.

vstati (uztati na sodni den I 9) *surgere*, vstáti, strsl. въстати.

vveděchu (uuedechu II 52), strsl. въвєдѣхѫ *introducebant*.

vygnan (uvignan II 9) *expulsus*, vyhnán, strsl. °въгнанъ, viz str. 31.

vzel (vzel pokazen grecha I 25), vzal, strsl. възалъ.

vzlubiše (uzliubiſe II 34) *dilexerunt*, starosl. възлюбиша.

vznenaviděše (uznenavideſſe II 33) *oderunt*, znenáviděli, strsl. възнєнавидѣша.

vzoveš (vzovueſ I 32) *vocabis*, strsl. възовєши.

za předl. s akk.: za vuiz narod I 27.

zaděneš (s dat.: ti mi zadeneſ I 26), strsl. задѣєши či задєждєши *impones*, naložíš, viz str. 20.

zaglagolo se (zaglagolo ze zlodeiu... III 1) *renuncio*, odříkám se. Srovn. zavěćati se.

zakonnik (zaconnic III 18) gen. pl., v círk. slov. законьникъ *fidelis*.

zavěćati se (od gego zavuekati ze II 95) *renunciare*, zříci se, strsl. připomíná trochu jen: завѣштати сѧ комоу δοῦναι ὅρκον viz str. 18.

zavisti (zavuizti I 15) lok. sg. *invidia*, zavuiztiu II 8 instr. sg.

zemlo III 11, v círk. slov. землѭ *terram*, zemi.

zlo *malum*: zlo II 82; zla I 12; III 73.

zloděj *diabolus, malefactor*: zlodeiu I 28 dat. sg.; zlodeiem I 28 dat. pl.; zlodgem II 74 instr. sg. (slovin. v. str. 31).

zlodějne (zlodeine III 71) adj. od zloděj: *malefactoris*.

že I 8, 9; II 41 atd. δὲ, *vero*.

žejna (ſegna II 45), strsl. жаждьна.

železněch (zelezneh II 53) *ferreus*, železný; ſelezni II 102 instr. pl.

žestoko (zeſztoco II 97) *duriter*, starosl. též жєстоко.

žiti (ſiti II 3, 7) *vivere*.

život (ſivuot I 9, 31, 34; III 66) *vita*, život.

živym (ſiuuim III 57) *vivis*, živým, dat. pl. m. r.

OPRAVY A DODATKY.

Str. 4, ř. 4 čti a tonu m. o tonu.

Str. 16, ř. 7 čti ей m. еи.

Str. 18, ř. 5 a 7 čti ꙁаклепе m. ꙁаклене.

Str. 20. ř. 42. Přihlížejíce k vývodům na str. 31 můžeme ovšem připustiti, že i tere se mohlo dostati do II pam. teprv posledním přepisovačem.

Str. 21, ř. 8 a 12 násl. Parafrase pochází bezpochyby od posledního přepisovače (pasti nemluví proti tomu). Zasluhuje povšimnutí, že se na str. 20—21 uvedené přídavky a vysvětlivky vyskytují jen v II a III památce, kteréž právě od téhož písaře pocházejí. V tomto smyslu třeba shora uvedená místa opraviti. Jinak zachoval poslední přepisovač ovšem mnoho původních výrazů, někdy třeba i zkomolených.

Str. 21, ř. 38—41. Tento čtyřřádkový odstavec má následovati teprv na str. 22 po ř. 9.

Str. 22, ř. 10—48 viz též doleji str. 50—51.

Str. 22, ř. 29. Není však ani potřebí pomýšleti na takové území, v němž se stýkaly českoslov. živly se slovinskými, neboť v prvotním překladě nebylo asi žádných sledů slovinského jazyka.

Str. 23, ř. 20—22. Beze změn však nepřepisoval, viz str. 31, ř. 23; str. 35, ř. 24. Mimo to i opravu k str. 20 a k str. 21, ř. 8 a 12.

Str. 26, ř. 24. Co do lexikalní stránky obráží se nám v II Fris. památce v některých výrazech lépe prvotní text. Tak se zde ještě zachovaly sledy českoslov. jazyka, čehož již neshledáváme v Klementově homilii, která se nám zachovala ovšem v pozdějších přepisech.

Str. 26, ř. 42 — str. 28, ř. 3. Syntaktická část, jíž jsem vůbec já sám nezamýšlel přidati, hodila by se lépe na str. 35 po ř. 31.

Důležitější zvláštnosti hláskoslovné uvedeny jsou v části o grafice a pravopisu a byly částečně též již v předcházejícím vytčeny.

Str. 29, ř. 4. Třeba zde podotknouti, že máme i v Euch. sin. na příslušných místech jen нѫждеѭ любо неѩждеѭ a волеѭ ли неволеѭ, avšak žádné поудьмл a pod. (Viz na str. 13 dole.)

Str. 29, ř. 15. *o* vedle *u* ku př. i ve slově trohtin vedle truhtin v Emmeramské modl. str. 16 pozn. 4.

Str. 29, ř. 16 vuirchnemo by se mohlo vysvětliti i dle str. 30, ř. 4—5.

Str. 29, ř. 45. I v Emmeramské modlitbě na str. 15—16 otištěné máme podobné příklady: slaffa, upila (avšak v rkp. A: upile) atd.

Str. 30, ř. 1. Vliv německé grafiky jeví se ovšem i v I Fris. pam., jak doleji uvidíme.

Str. 30, ř. 6. preiſe by mohlo odpovídati ovšem i církevně-slov. tvaru °прѣждьше. Jagić vykládá: прѣжди же (Archiv XVII str. 52 jako i tazie = таци жде). прѣжди odpovídalo by nynějšímu též shora uvedenému preji.

Str. 30, ř. 29—48 a str. 31, ř. 8—9. Nyní se mi zdá pravdě podobnější, že původce či přepisovač druhé památky tuto psal dle slechu a že mu byla tedy někým předříkávána ovšem dle hlaholského textu. Nedopatření strany cruz mohl zaviniti i ten, kdo předříkával hlaholský text nejsa snad příliš zběhlý v hlaholštině. Text prostě latinkou psaný nebyl zde zajisté přepsán, jinak bychom si nemohli vysvětliti, jak mohla táž osoba v druhé památce podlehnouti tak značně vlivu němčiny a psáti *b* za *p*, balouvanige atd. vuaſa m. vuaſe a pod., což se v třetí nikde neopětuje. Předloha třetí památky byla bezpochyby již též latinkou psaná. Hleděl-li původce druhé památky několikrát psáti německou spřežku *ui* tam, kde v církevní slovanštině bylo *y*, svědčí to též pro to, že byl hlaholský text někým předříkáván, kdo ještě částečně též tento rozdíl činil (srovn. str. 31, ř. 13 a násl.).

Str. 32, ř. 36. Strany *ć* viz též Jagić Archiv XVII str. 80.

Str. 34, ř. 38. Jako ki bogu III 21 vykládám si i na pomoki v předcházejícím řádku (III 20), tedy = na pomoćь. Od posledního přepisovače to však nepochází, ten to nalezl již v předloze latinkou psané, která však též povstala dříve na základě nějakého hlaholského textu.

Str. 36, ř. 11. Zdá se, že bylo původně napsáno zodnu. Nebylo-li by puntíku na *i*, mohli bychom předpokládat, že pisatel druhé a třetí památky, které byly později psány, slabiku *ni* nadepsal.

Str. 38, ř. 26 a jinde doleji. Různý vznik druhé a třetí památky vysvětluje nám též jich částečně různý pravopis, ač pocházejí od téže osoby.

Str. 39, ř. 26. *ch* za *č* je zde zajímavé; jak známo, vyskytuje se *ch* za *č* též v starých maďarských památkách, v čemž nyní mnozí vidí vliv severovlašské (benátské) grafiky (jakož i v jiných zvláštnostech). Nemám však ještě dokladů, že by již tak záhy v severovlašském pravopisu za *č* neb *ć* se psalo *ch*; doklady máme teprv, pokud mi známo, z pozdější doby. Vliv tento vlašské grafiky byl by možný jinak v našich památkách, které byly psány na jihu. Zajímavé je, že jen ve třetí je toto *ch*, která byla již i v předloze latinkou psána, tak že Němec, původce dvou posledních Fris. památek, zde prostě přepisoval. Tato latinkou již psaná předloha pocházela ovšem od někoho jiného, jenž by byl mohl podlehnouti částečně vlivu vlašské grafiky.

Str. 41, ř. 47. choiſe Ih II 23 čte Jagić dle jiných jakoby předpokládalo хождьше (Archiv XVII str. 52), avšak smysl této věty nemluví pro takový výklad.

Str. 42, ř. 11. Dvojhláska *iu* přešla kolem r. 1000 v *ü*, což se psalo *iu* a *u*. Přehláska *u* v *ü* v 10/11 stol. se jevící psala se též *iu*, *u* (*ui*), tak že tyto hlásky splynuly dohromady (srovn. Braune § 49).

Str. 43. *cſ* za *č* třeba dle str. 39 ř. 20 škrtnouti.

Str. 46, ř. 33 čti Beicht m. Bericht.
» 52, » 1 » REDKA m. RE△KA.
» 53, » 13 » ibih. Týž ř. v transskr. čti kršćen.
» 53, » 19 » protiubogu . iprotiu.
» 53, » 20 v transskr. čti krstu.
» 53, » 23 » I . vuenſih.
» 54, » 32 » Ztemi.
» 54, » 34 » Eſev.
» 55, » 7—8 (v transskripci) čti: Ponježe.
» 55, » 14 čti Ipagibra.
» 56, » 36 » Imod.
» 56, » 51 » bodcrovvi.
» 56, » 55 » Iuime.
» 56, » 73 v transskr. čti soprnikom.

REJSTŘÍK JMEN A VĚCÍ.

Abraham str. 5, 46, 47.
Aretin str. 1, 65.

Baudouin de Courtenay str. 28.
Bernhart, J. B. str. 1, 5, 46.
Bohemismy viz československé sledy.
Boso str. 3.
Braune str. 38—41, 42, 43.
Bruno str. 3 pozn.

Církevně-slovanské sledy:
v 1 památce str. 11
» 2 » » 11
» 3 » » 16—18.
V jednom případě prvně uznány Schleicherem str. 7, ve větším rozsahu Sreznevským str. 6; co do pravopisu 34—35.
Církevně-slovanské texty obsahující zpovědní formule z němčiny přeložené str. 25—26.

Československé sledy str. 3, 18—20, 31, 49, 51.

Dělení slov str. 44.
Ditmar str. 3.
Dl str. 19, 20, 31.
Dobrovský str. 1—4, 5, 48, 52 pozn. k ř. 3, 66—67.
Docen str. 43, 65.
Druhá památka na začátku zkomolena str. 26; důležitost její při otázce o vzniku Fris. památek str. 28.
Dualismus mezi staršími a mladšími církevněslov. výrazy ve Fris. pam. str. 28—29, 49.

Emmeramská modlitba str. 14—16.
Euchologium sinaiticum, text v něm shodující se s třetí památkou str. 12—13.

Frisinky str. 1 pozn. 1.
Frisinské památky, objeveny str. 1, souvislost mezi I a II str. 11—12, různosti str. 13—14; jich vznik str. 28 ř. 3—35 ř. 31; hlaholské jich předlohy dostaly se k Slovincům asi skrze chrvatské hlaholity str. 32 ř. 28—34; mluví proti Miklosichově theorii str. 49.

Grafika a pravopis str. 35—44; přehledná tabulka na str. 43.
Grimm, J. str. 1, 5, 45.

Hattala, M. str. 7, 8—9, 26, 27.
Humboldt str. 2.

Chrvatštiny vliv str. 32 ř. 28 — str. 34.

Interpunkce str. 44.

Jagič, V. str. 2, 9, 10—11, 25, 31, 33, 34, 42, 50.
Janežič, A. str. 5.
Jarosiewicz str. 25.

k za **ć** str. 7, 32.
Klementova homilie a její poměr k druhé památce str. 23—26, 62—65.

Kodex frisinský, jeho popis str. 46.
Koeppen str. 3, 4, 5.
Kopitar str. 1—5, 41, 45, 47, 51.
Kopp, Ulr. str. 45.
Krek, J. str. 19—20.

Laubmann, J. v. str. 47.

Miklosich str. 5, 8, 9, 10, o homilii Klementově 23, 26, 32, 33, 42, 43, 44, 49, 55 pozn. k ř. 23.
Mühlbacher, E. str. 47—48.

Němčiny vliv str. 21—22.
Nosovky a jich střídnice str. 33 a 42.

Oblak, V. str. 29, 31 (dvakrát), 34 (dvakrát), 35, 42, 44.
Opera misericordiae str. 16.

Pertz str. 5, 44.
Polohlásek střídnice str. 34—35.
Pravopis viz grafika a pravopis.
Přízvuk str. 35—38.
Prvotní překlady církevně-slovanské, z nichž povstaly Fris. pam. str. 22 a str. 50—51.
Původ Fris. památek viz vznik.

Schleicher str. 7, 9.
Schmeller, A. str. 45—47, 65 pozn. 2.
Sket str. 5.
Skratky str. 43—44.
Slovinský jazyk po lexikalní stránce ve Fris. pam. str. 20.
Souvislost I pam. s III str. 12, viz též: společné výrazy.
Společné výrazy v pam. str. 11—12.
Srbsko-chrvatské sledy ve Fris. památkách str. 32—34.
Sreznevskij str. 6—8.
Stáří památek str. 44—48, kdy vznikl prvotní slovanský text str. 50.
Syntaktické zvláštnosti str. 26—27.

Šafařík str. 6, 7, 10.
Škrabec str. 28, 32, 42.

Undolskij str. 5, 25.

Verner str. 3. pozn.
Vliv církevní slovanštiny na Fris. pam. viz církevně-slov. sledy; na Slovanstvo str. 48.
Vodnik str. 2, 3.
Vojtěch (Adalbert) str. 3.
Vostokov str. 2, 4, 5, 6, 7, 25, 44.
Vy- (vygnan) str. 31.
Vznik Fris. památek str. 28 ř. 3 — str. 35 ř. 31; prvotního překladu ve Fris. památkách zachovaného viz prvotní překlady.

Y v slovinštině asi záhy zaniklo str. 31.

Zois str. 2.

GLAGOLITE PONAH REDKA ZLOVEHA.

Bose gospodi miloztivi otze bose tebe izpovvede vueh moi greh. I zuetemu crehtu. I zuetei marii. I zuetemu michaelu. Iuuizem crilatcem bosiem. I huetemu petru. I uhem zelom bosiem. I uhem musenicom bosiem. I uhem vuernicom bosiem. I uzem devuam praudnim. I uhem praudnim. trebe bosimbe. chokubrti izpovueden. uheh moih greh. I vueruiu. dami ienahem zuete beusi. iti se na on huet. pakise uhtati. nahodeni den. I metimi iesi vuot pohem. I metimi ie ot puhtie moih grechou. Bose miloztivi primi moiv izpovued moih grechou. Ese iehem ztuoril zla. pot den pongese bih nahi zvuer vuuraken. ibih crisken. Ese pomngu. ili ne pomngu. Ili vuolu. ili ne vuolu. Ili vuede. ili ne vuede. Ili une praud nei rote. ili ulsi. Ili tarbe. ili havuhti. ili v uzinahi. Ili vhinistue. ili ese mi hetomucho telo. emuse mibi. ne doh talo. choteti. Ili vpoglagolani. ili hpe. ili ne zpe. Ili ese iezem. ne zpahal. nedela. ni zueta vuecera. ni mega pohta. I. inoga. mnogoga. ese protiubogu. i pro tiu me mu crehtu. Ti edin bose. vuel. caco mi iega potrebba vuelica. Bose gospodi miloztivi. tebe ze mil tuoriv od hih poste nih greh. I. odi neh mnozeh. I. vuensih. i minsih. Ese iezem ztvoril. teh ze tebe mil tuoriv. I. huetei marii. I. v zem hvetim.

Idabim nahem Luete · tacoga grecha pocaZen vhel.
á cose ti mi Zadenes · ia cose tuá miloZt · tebe liubo
Bose ti pride Zenebehe · vse Zeda vmoku · Zavuih
národ · Dabini hlo deiu otél · ot mime vhem Zlo
oeiem · Miloztivui bose · tebe poronso me telo · I.
mó dusú · I moia Zlovueha · Ime delo · I mó vuoliu
I mo vueru · imoi sivuot · I da bim uhlissal · naZodni
oen tuó milohtt vueliu · Ztemi ie se v ho vues tvoi
mi vhti · Pridete otoha mega iZvuolieni · pri
mete vúecsne vúehel ie · i vúecsni si vuot Esev
iehtt · ugo tou lieno · ih uueká v uuek · a men ·

Confitentib · tibi tne famulis ac famulabus tuis remit
te peccata · ut qui intrinsecus conscientia flagellantur
reconciliationis tuæ grā consolentur · ℟ ·

Racco · Gozptt · Peza · Manno · Heiza · Yuipo · Adalpold ·
Pezo · Vuolfarn · Imaza · Engiza · Yuazo · Hunzo · Yuoka
Appo · Enzila · Liopht · Liuppa · Sicco · Alprih · Alprih · Gotta ·
Rizili · Enzi · Azila · Pezili · Yuazo · Hamidió · Suno · Yua
zo · Yualtpht · Sigihart · Engizo · Ello · Ello · Liutgis · Gozi ·
Imaza · Enzi · Engilpero · Lanzo · Enza · Tunza · Yuoppa · Eppo
Dioza · Hezila · Sicco · Ursa · Azó · Minigo; Isti sunt qui
censum dederunt ·

Ecce bi detd nas neze
gresil tevuekigemube
sti starosti neprigem
lóki nikoligese per
sali neimugi nisizna
telezeimoki nuuvue
kigemubesti bone
sezavuizziubui ne
priazninu uvignan
odszlauuibosige lotom
nanarodzlovuezki
strazti lperzali boi
do neimoki lbzzre
duzemirt lpagibra
tri ia pomenem ze
dai zino uuebosi na
resemze botomu oz
stanem zich mirzeih
del esesunt dela soto
nina esetrebu tuorim
bratra oclevuetam ese
tatua eserazzbai esepulti
ugongenige eseroti choi
se lh nepazem nuge pre
stapam esene nauuizt
nizce teh del mirzene
pred bosima ozima mo
sete potomu zinzi uui
deti lzami razumeti
esebese priuuæ zlou
uezi yliza tazie aco
se imuigezim tere ne
priazninа uz nenauui
desse lbosiu uzliubise

dabotomu nine ysircu
vah ich clanam ze lmod
lim ze im lzesti ich
pigem lobeti nasse im
nezem ozcepasgenige
telez nasich iclus nasich
Tigesemosem imui este
buti ecce tage dela
nasnem delati iaseo
ni delase onibo las
na natrovuechu seg
na naboiachu bozza
obuiachu naga ode
achu malo mogoncka
uime bosie bozzekacho
mrzna zigreahu stran
na bodcravvi zuoge

uvedechu ystim
nizah iuzeleznch
vvosich yclepenih
bozcekachu luime
bosie te uttessahu
temi temtize deli
bogu bripisaze taco
zinzi inam ze mod
lti tomuge vuirch
nemo ozu Gorzpodi do
dani tamoge vzesl
li vzezarstuo suoge
sserest úgotouleno iz
com doconi izvvo
lenico com bosiem lgezm
bratria bozuuani ib
bgeni sgosenemosem

nikiſeliza niucri
ti nicacoſé ubega
ti nugeſtati pred
ſtolom boſigem ze
zopirnicom naſim
zezlodgem ſtarim
igeſtze pred boſi
ma oſima vzaco
mu zuoimi vzti
izuoim glagolom
izbovuedati ſſege
naſemzuete chiſto
ſtuoril libobodi do
bro liboliza zlo
dactomudini zinzi
muzlte ide neca
moze velontti nu

ge pred boſima oſima
ſtati izio prio imeti
iuſegezim bovvedal
naſ gozbod zuetieruz
iſegeſt bali telezznaſſih
izpaſtel duſnaſſih ton
bozzledine balouvani
ge pozledge pozſtavv
iucazalge im ſeze nam
dozſtoi odgego zavue
katti igemuzeoteti
preiſe naſſi zeſſtoco
ſtrapdacho nebo ie te
pechu medami ipri
nizſe agni petſachv
imetſi tnachu ipolezv
vueſachu iſelezni cluſi

ge ſaſztrgachu atobac
mui ninge naſu p.ſau
dnu vuerun ipſrauduv
iſzbovuedlu toiemoſim
ſtrortu eſeoni to vue
lico ſtraſtiu ſtuoriſe
daporomuſlinſzi boſi
ſaba priſſuauſe tere
im grechi vuaſa poſſe
te ium iſzpovvedni bo
dere grechov uuaſih

Iazze haglagolo
zlodeiu · luzem iego
delom · luzem iego
lepocam · Tose uue
ruiu ubog uze mo
goki · lu iega zin;
lu zuueti duh · Data
tri imena · edin bog
gozpod zuueti ·
ise zuori nebo · lih
emlo · Tose izco ie
ga milohti · lscē
mariae · lscē mic
habela · lscē pe
tra · luseh bosih zl.
luheh bosih mose
nic · luseh t za
connic · luseh zuskih
deuuich · luzeh t moki ·
Damirastte napomoki
brti · Kibogu moih gre
chou · Dabim cisto iz
pouued ztuoril · lod
puztic otboga priel ·
Bogu uhe mogokemu ·
izpouuede uhe moie
greche · lscē marie ·
yzeh nepraudnih del ·
inepraudnega pomislenja ·
Fse iehem uuede ztuo
· ril · ili neuuede · nudmi
ili lubmi zpe ili bdē.
Yhpitnih rotah · Vlisnih
resih · vtarbinah · Yhnicstvg ·

Ylacomztue · Vlichogeden.
Vlichoptti · Yuzmachtue.
Iuuchemlichodiani · Ese
iesem ztuoril, ptiuuo
bogu · octtogo dine
ponese xp̄en bib · dase
dodiniz negodine · Iogo
uzego ichpouueden bodo.
Bogu · Isc̄e marii · I sc̄o
laurenchu gozpodi ·
Iuzem huetim · Itebe
bosi rabe · Cauuche
moih grechou · Ipadzle
chocu caiati · elicose ·
himizla imam eche
me bose postedisi · Daimi
bose gochpodi · tuuoiu

miloztt · dabim nez
ramen · mechriden
nachudinem dine
prectuuma osima
ztoial · igdase pri
des chodtt · Siuuim ·
Imrtuim · comusdo
pozuem dele · Tebe
bose milochti vui
poruso uza moia
zlouuech · Imoia
dela · Imoie pomis
lenie · Imoie zridche ·
Imoie telo · Imoi
suuot · Imoiu dusu ·
Cristte bosi hinu ·
ise iezi ragil · nazi

Zuuu& prtti · gres
nike isbauuttti · or
hlodeane oblaztti.
ychranime otuzega
hla · Vzpazime
vuchem blase ·
A M E N ·

amen

SERMO · IN NATIVITATE · SCÆ · MARIAE · VIRGINIS ET SCI · CORBINIANI · CONFESSORIS

Trinis gauciorũ machinis recit diei adoptatus huius festiuitatis · cui quoq; singularitas triperitte solemnitatis sufficeret &, pserite colenda tardis gressib; nrae inbecillitatis · Sed qd diuina dispositio · humanaq; institutio, p nra utilitate deterris usib; ẽ tulit munũ · immutare qua non audem · ex nra parte quicqd honoris ut reuerentiae addere possimus · totis nisib; operã dem ·

Primo adẽ festiuitas scae mariae di genitricis qua effulsit mundo nobile germen eius natiuitatis · Que sũmis parentibus euangelista testante nominatim asserit adosta · ubi abraham · cẽ